

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
ADMINISTRACINĖS TEISĖS IR PROCESO KATEDRA

JURGITA PUKIENĖ

VAIKO TEISĖS IR JŲ APSAUGA LIETUVOS
ADMINISTRACINĖJE TEISĖJE

Teisės ir valdymo studijų programos
Magistro baigiamasis darbas

Vadovas
doc. dr. A. Novikovas

Vilnius, 2009

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. VAIKO SAMPRATA IR TEISINIS STATUSAS.....	7
1.1. Vaiko samprata.....	7
1.2. Vaiko teisinis statusas.....	10
2. VAIKO TEISIŲ ADMINISTRAVIMAS LIETUVOJE.....	12
2.1. Vaiko teises įgyvendinančios institucijos.....	12
2.2. Institucijų, vykdančių vaiko teisių apsaugą kompetencija.....	15
2.3. Vaiko teisių apsaugos lygis Europos Sąjungos šalyse.....	27
2.4. Vaiko teisių apsaugos sistemos poveikis vaiko gerovei.....	30
3. NEPILNAMEČIŲ ADMINISTRACINĖ JUSTICIJA.....	33
3.1. Administracinės teisės pažeidimo subjekto amžius ir kiti administracinės atsakomybės atsiradimo pagrindai.....	33
3.2. Nukentėjusio nepilnamečio dalyvavimas ikiteisminiame ir teisiniame procese.....	39
4. PRAKTINIAI VAIKO TEISIŲ APSAUGOS POLITIKOS ASPEKTAI.....	45
4.1. Administracinės teisės reguliavimo mechanizmas pagalbos vaikui teikimo procese.....	45
4.2. Teismų praktika.....	48
4.3. Ekspertų vertinimo analizė.....	50
IŠVADOS.....	60
LITERATŪRA.....	62
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	67
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	68
PRIEDAI.....	69

IVADAS

Temos aktualumas. Per pastaruosius kelis dešimtmečius įvyko nemažai esminių vaiko teisių pokyčių tiek tarptautinės, tiek nacionalinės teisės lygmeniu. Ryškiausias - pasikeitusi vaiko teisių samprata: šiandien vaikai laikomi visaverčiais teisės subjektais, turinčiais savarankiškas teises ir pareigas. Tačiau vaiko teisių įgyvendinimas ir jo interesų apsauga priklauso nuo asmenų, morališkai ir teisiškai įpareigotų užtikrinti jų realizavimą. Lietuvos Respublikoje, vaiko teisių apsaugą užtikrina valstybė ir jos institucijos, vietos savivaldos institucijos ir visuomeninės organizacijos. Pagal kompetenciją, numatytą Konstitucijoje, įstatymuose bei kituose teisės aktuose, priemonės vaiko teisių apsaugos ir jų gynimo srityje rengia ir įgyvendina Lietuvos Respublikos Seimas, Vyriausybė, ministerijos bei kitos valstybės institucijos. Tačiau akivaizdūs neigiami socialiniai pokyčiai ir teisės normų suformuota vaiko padėtis visuomenėje verčia manyti, jog vaikų teisių apsaugos mechanizmas nėra efektyvus.

Lietuva 1992 m. sausio 5 d. prisijungė prie 1959 m. Jungtinių Tautų Organizacijos Vaiko teisių deklaracijos, prie 1989 m. Vaiko teisių konvencijos, kurią Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo 1995 m., o 1996 m. buvo priimtas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Pastaraisiais metais tam tikrose vaiko teisių apsaugos srityse nemažai nuveikta, tačiau kurti efektyvią vaiko teisių apsaugos sistemą tebėra vienas iš pagrindinių mūsų šalies strateginių uždavinių. Vaiko teisių įgyvendinimo strategijos tikslas – analizuojant vaiko teisių apsaugą reglamentuojančius tarptautinius teisės aktus ir juos įgyvendinančius nacionalinius teisės aktus bei veiksmų planus, strategijas ir programas, remiantis gerąja patirtimi, vaiko dalyvavimu, siekiant įvairiose situacijose esančių vaikų teisių įgyvendinimo, jų gerovės užtikrinimo, įvertinimo. Lietuvoje išsamesnių tyrimų kaip vaiko teisės reglamentuojamos administracinės teisės ribose nėra, šiuo darbu siekiu pabrėžti administracinės teisės reguliavimo mechanizmo veiksmingumą ir efektyvumą vaiko teisių ir socialinės tikrovės gerinimo atžvilgiu, o taip pat reguliuojant valstybinio valdymo ir visuomeninių santykių sritis, veikiančias vaikų teisinį ir socialinį statusą.

Pirmoji problema - Sisteminio požiūrio trūkumas administracinėje teisėje sprendžiant vaikų teisinio statuso ir socialinės srities problemas, taikant teises priemones.

Svarbu ar yra sisteminis požiūris – tai požiūris į institucijų įgyvendinančių vaiko teisių apsaugą Lietuvoje, kaip darnią ir kryptingą sistemą, susidedančią iš tarpusavyje susijusių dalių. Sisteminis požiūris nagrinėja institucijas kaip visumą, ir išorinę aplinką, kurioje jos funkcionuoja.

Vaikai yra tiesiogiai priklausomi (jiems daromas tiesioginis arba netiesioginis poveikis) nuo daugelio veiksnių ekonomikos, politikos, socialinėje, teisės srityse. Vaikai fiziškai, emociškai ir finansiškai priklausomi nuo savo tėvų ar globėjų, jie yra silpnoji visuomenės dalis, kuriai reikia papildomų, išskirtinių teisių ir šių teisių veiksmingo įgyvendinimo bei užtikrinimo, kad vaikai

taptų visavertė visuomenės dalis. Minėtas visuomenines santykių sritis reguliuoja administracinė teisė. Būtent dėl administracinės teisės teisinio reguliavimo metodo ir glaudaus ryšio su visuomenėje vykstančiais pokyčiais, administracinė teisė suteikia ypatingų reguliavimo priemonių siekiant užtikrinti vaikų teisių apsaugą ir socialinio statuso gerinimą. Todėl administracinės teisės pagalba galima efektyviai didinti teisinio reguliavimo veiksmingumą, praplečiant administracinės teisės kompetencijos ribas būtent tose valstybinių ir visuomeninių santykių srityse, kurios turi tiesioginių ar netiesioginių galių vaikų teisėms arba jų socialiniam statusui.¹

Antroji problema - nepakanka teisės normų, nustatančių nepilnamečio statuso ypatumus administraciniame procese, nėra detaliau reglamentuojami pareigūnų veiksmai atliekant atskirus procesinius veiksmus, kai juose dalyvauja vaikai.

Kai naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau - BK) buvo pateiktas atskiras skyrius, skirtas nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumams, taip pat Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – BPK) naujos nuostatos nepilnamečių atžvilgiu, administracinėje teisėje jos nepakito. Kadangi administracinė teisė ir administracinių teisės pažeidimų procesas yra glaudžiai susiję su baudžiamąja ir baudžiamojo proceso teise (dėl teisės pažeidimų pobūdžio, poveikio priemonių ir procesinių garantijų), yra sudėtinga atriboti nusikalstamas veikas nuo administracinių teisės pažeidimų, bei tai, jog tarptautiniai teisės aktai, apibrėždami elgesio su nepilnamečiais standartus, dažnai vartoja „teisės pažeidimo“, o ne „nusikaltimo“ sąvoką, ir žinant, kad daugelyje užsienio valstybių tokio administracinio teisės pažeidimo sampratos, kokia ji yra mūsų teisinėje sistemoje, nėra, galima teigti, jog dalis tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintų standartų turėtų būti taikomi ne tik baudžiamajai, bet ir nepilnamečių administracinei justicijai Lietuvoje.²

Teisės normą visada taiko įgaliotos valstybės institucijos, įstaigos ar jų pareigūnai, taip pat kiti įgalioti subjektai. Teisės normos taikymas visada susijęs su asmenų, kuriems toks taikymas skirtas, teisinės padėties koregavimu. Vadinasi, teisinėje valstybėje turi būti nustatytos labai aiškios ir konkrečios taisyklės, kurių turi laikytis taikantysis teisės normą. Kalbant apie valstybės institucijas, įstaigas ir pareigūnus labai svarbu kompetencijos arba įgaliojimų ribos.³ Jiems leidžiama tik tai ir tiek, kiek tai tiesiogiai numatyta jų kompetencijos ribas apibrėžiančiuose įstatymuose ir kituose teisės aktuose. Tai Konstitucinis principas. Konstitucijoje, kalbant apie

¹ Margevičiūtė A. Konkretizuotų Konstitucinių teisės normų suponuojama socialinė tikrovė, vaiko, kaip ginamos ir globojamos vertybės atžvilgiu. // Jurisprudencija. 2008, Nr. 106, P. 75-80.

² Kiesytė L. Vaiko teisių apsaugos reguliavimo administracinės teisės priemonėmis problematika. // Jurisprudencija. 2004.

³ Šedbaras S. Administracinio proceso teisinio reglamentavimo problemos Lietuvos Respublikoje.- Vilnius: Justitia, 2006.

valstybės valdžią aukščiausiu lygiu vykdančių institucijų kompetenciją, pasakyta: valdžios galias riboja Konstitucija.⁴

Šio tyrimo objektas - teisiniai santykiai, atsirandantys valstybės valdymo institucijoms įgyvendinant vaiko teisių apsaugą Lietuvoje.

Tyrimo dalykas - viešojo administravimo institucijų, taip pat teismų veikla, skirta vaiko teisių apsaugai įgyvendinti, taikant administracinio poveikio priemones nepilnamečiams.

Tyrimo tikslas. Atsižvelgiant į magistro baigiamojo darbo tyrimo objektą ir dalyką, tiesioginis šio darbo *tikslas* – išanalizuoti vaiko teisių apsaugos ypatumus Lietuvos Respublikos administracinėje teisėje.

Tyrimo uždaviniai. Tam, kad būtų tinkamai ir visapusiškai pasiektas tyrimo tikslas, iškeliami tokie tyrimo uždaviniai:

1) ištirti teisinę, socialinę, pedagoginę ir kt. literatūrą ir įstatymus bei kitus teisės aktus, valstybės institucijų dokumentus, renkant teorinę ir praktinę informaciją apie vaiko teisių administravimą Lietuvoje;

2) įvertinti pokyčius vaiko teisių apsaugos klausimais Europoje ir Lietuvoje, darančius įtaką administracinės teisės ir administracinio proceso raidai;

3) išanalizuoti elgesio su nepilnamečiais administracinių teisės pažeidimų procese teisinio reguliavimo ypatumus;

4) atskleisti nepilnamečių administracinės atsakomybės ypatumus;

5) pateikti kai kuriuos sprendimo būdus bei remiantis ekspertų apklausa įvertinti administracinės teisės reguliavimo mechanizmo tarpžinybinio bendradarbiavimo reikalingumą ir jo efektyvumą vaikų teisių srityje.

Hipotezė – Institucijų dalyvaujančių vaiko teisių apsaugos procese gausa lemia funkcijų dubliavimo atsiradimą bei atsakomybės mažėjimą, o nuo to nukenčia vaikų interesai.

Tyrimo metodai. Darbe naudoti įvairūs mokslinio tyrimo metodai, tai - teisinių dokumentų analizės metodas buvo naudojamas analizuojant Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų ir poįstatyminių teisės aktų nuostatas, ES ir tarptautinės teisės šaltinius, siekiant visapusiškai atskleisti Lietuvos teisinio reguliavimo mechanizmą, siekiant įgyvendinti vaiko teises administracinės teisės priemonėmis; loginis bei analitinis – kritinis metodai buvo naudojami analizuojant statistinę, teorinę medžiagą; ekspertų vertinimo metodas, savo tiriamajame darbe pasirinkau vieną iš ekspertų vertinimo metodų formų- laisvąjį interviu.

Šaltiniai. Tyrinėjant temą pirmiausia yra remiamasi Konstitucija, Jungtinių Tautų Vaiko teisių Konvencija, LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymu, Lietuvos Respublikos

⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 31-953; Nr. 33-1014.

administracinių teisės pažeidimų kodeksu ir kt. teisės aktais, bei tarptautiniais dokumentais reglamentuojančiais vaiko teisių apsaugą.

Darbo struktūra. Magistro darbo pirmoje dalyje atskleidžiama vaiko samprata, nepilnamečio sąvoka. Kitoje šio skyriaus dalyje nagrinėjamas vaikas, kaip savarankiškas teisės subjektas.

Antroje darbo dalyje pateikiama vaiko teises įgyvendinančių institucijų funkcijų sistema, kompetencija jos poveikis vaiko gerovei. Pažvelgta į ekonomine gerove pasižyminčių valstybių vaiko teisių apsaugos sistemas.

Trečioje darbo dalyje apžvelgiama nepilnamečių administracinė justicija. Atkreipiamas dėmesys į elgesio su nepilnamečiais, patekusiais į administracinį procesą, teisinį reguliavimą. Vaikai ir nepilnamečiai vis dažniau tampa pažeidėjais, nukentėjusiais, liudytojais, ir yra įtraukiami į ikiteisminį nusikaltimų tyrimą ar teisminį bylų nagrinėjimą, todėl kitame skyriuje atskleidžiamas nepilnamečio dalyvavimas ikiteisminiame ir teisiniame procese.

Ketvirtoje darbo dalyje pateikiami praktiniai vaiko teisių apsaugos politikos aspektai. Vaiko teisių apsaugos institucijų veiklos efektyvumas ir efektingumas analizuojamas pagalbos vaikui teikimo procese. Remiantis teismų praktika aiškinama tėvų valdžios sąvoka. Taip pat buvo atskleistos vyraujančios tendencijos tiriamoje srityje, praktiniame lygmenyje iškylančios problemos, numatomos ateities perspektyvos. Pateikiamos išvados ir pasiūlymai remiantis ekspertų vertinimais ir atlikta analize.

1. VAIKO SAMPRATA IR TEISINIS STATUSAS

1.1. Vaiko samprata

Pasak. G. Sagačio (2006), norint kalbėti apie vaiko teisių apsaugą, pirmiausia reikia išsiaiškinti, ką reiškia sąvoka „vaikas“, kokie požymiai išskiria vaikus kaip socialinę grupę iš kitų visuomenės grupių, kodėl jų interesams turi būti teikiamas išskirtinis dėmesys.(p.20)⁵ Ph. Ariesas rašo, kad vaikystės socialinio instituto atsiradimas nulėmė jaunų žmonių padėties visuomenėje pokyčius: atsirado vaiko nekaltumo teorija, pagal kurią vaikas turi būti apsaugas nuo suaugusiųjų pasaulio realybės. Vaikai buvo išskirti kaip atskira visuomenės grupė pagal amžių, tapo svarbus pats amžiaus faktas.⁶

Vaikystės suvokimas keičiasi priklausomai nuo visuomenės išsivystymo ir modernios valstybės sukūrimo. Pasak N. Vuckovic – Sahovic, vaikystė apibrėžia žmogaus gyvenimo laikotarpį, kurio metu dominuoja tam tikros vaiko savybės ir bruožai. Pati vaiko samprata yra glaudžiai susijusi su visuomenės kultūra, tradicijomis ir socialine struktūra.⁷

A. Juodaitytė akcentuoja, jog „vaikystės periodas, pirmasis psichikos raidoje ir socialiniame jų tapsme, šiandienos visuomenėje įgyja ypatingą reikšmę vien todėl, kad vaikai, kaip socialinė grupė, savo amžiumi yra jauniausia ir socialiai nesavarankiška grandis. Jie yra visiškai priklausomi nuo suaugusiųjų, kurie apsisprendžia dėl vienokių ar kitokių vaikų gyvenimo ir ugdymo sąlygų, jų psichinės, socialinės, kultūrinės raidos krypties“. Tokiu būdu ugdant vaikus galima suformuoti kartą socialiai visaverčių ir nevisiškai visaverčių žmonių. Tai daugiausia priklauso nuo sąveikos bei kokybiško valdymo pobūdžio jau vaikystėje.⁸

Visuomenės veikėja, pedagogė G. Petkevičaitė - Bitė teigė, kad nėra blogų vaikų, o yra vaikai, ištvirkinti netinkamo auklėjimo ir nepalankių gyvenimo sąlygų bei aplinkos.

Augantį vaiką nuolatos veikia socialinė aplinka, o atskirais socializacijos etapais, kada vaikas pradeda lankyti darželį ar mokyklą, šis poveikis itin stiprus.

Vaikystės socializacija vyksta šeimoje, ir šeima yra pirmoji vaikų socialinio ugdymo institucija, kuri įtvirtina vaikui pagrindines socialines normas, parengia jį platesniam socialiniam bendravimui su suaugusiais ir bendraamžiais. Pasak L. Jovaišos jau ankstyvoje vaikystėje užsimezga organiškai vaiko ryšiai su aplinka ir suaugusiais, be kurių paramos vaikas neišgyventų. Nuo šio laiko vaikas mokosi, kaupia asmeninę patirtį, kuri jam pravers vėliau ir lydės visą

⁵ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje. [Mykolo Romerio universitetas].-Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. –360 p.

⁶ Aries Ph. Centuries of Childhood. A Social History of Family Life. Vintage, 1965.

⁷ Vuckovic-Sahovic N. The Rights of the Child and International Law //http://yu.cpd.org.yu./dokumenti/nvs_rights_summary.PDF; [žiūrėta 2009-06-16].

⁸ Juodaitytė A. Socializacija ir ugdymas vaikystėje. Vilnius, 2002.

gyvenimą. Šeimos mikroklimato sutrikimai, nedarna pašliję tarpusavio santykiai neigiamai veikia vaiko socializaciją.⁹

Vaikystė yra apibrėžiama amžiaus kriterijais, kurie nustato laiką, kada vaikystė prasideda ir kada baigiasi. Šiuo atveju svarbu atsakyti į du klausimus – nuo kurio žmogaus vystimosi momento įstatymai gina gyvybę bei baudžia už jos sunaikinimą ir koks žmogaus vystimosi momentas yra laikomas gyvybės pradžia. Gyvybės pradžia įvairių teorijų šalininkai pripažįsta pirmuosius kūdikio judesius (jie fiksuojami jau 14 nėštumo savaitę), smegenų impulsų atsiradimą (6 savaitę), pirmąjį širdies dūžį, pirmąjį įkvėpimą (10 savaitę), vaiko atskyrimą nuo moters kūno, savarankiško kvėpavimo pradžia, virkštelės nukirpimą ir pan. Dar 1825 m. K. Ernstas van Boaras siūlė gyvybės pradžia laikyti apvaisinimą, nes būtent moters apvaisinimo metu žmogus susiformuoja mikrolygiu. Lietuvos autoriai gyvybės pradžia sieja su pirmaisiais sąrėmiais (gimdyimo pradžia), kiti – su momentu, kai pasirodęs iš motinos iščių (nesvarbu, natūraliu būdu ar padarius Cezario pjūvį) kūdikis pirmą kartą įkvepia oro ir įsitikinama, kad jis gimė gyvas.¹⁰ Taigi teorijoje visuotinio sutarimo dėl to, ką laikyti gyvybės pradžia, kartu ir žemutine vaiko teisių riba, nėra. Yra aiškus tik pagrindinis vaiko amžiaus kriterijus – vaiku laikomas kiekvienas asmuo, nesulaukęs 18 metų. Mūsų teisės aktuose yra vartojamos kelios vaiko sampratos: „nepilnametis vaikas“, pilnametis vaikas“, vaikas, sulaukęs pilnametystės“. Lietuvių kalbos žodyne sąvoka vaikas apibrėžiama kaip: 1) sūnus ar duktė savo tėvams; 2) berniukas ar mergaitė.¹¹

Ilgą laiką vaikai visuomenėje buvo traktuojami kaip mažuma, ne pagrindinė ir neatstovaujanti visuomenei grupė. XX amžiaus pradžioje vaikai neturėjo jokių teisių – jie buvo visiškai priklausomi nuo suaugusiųjų. Tik prieš 20 metų vaiko teisės buvo pripažintos tarptautiniu mastu - 1989 m. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja vieningai priėmė Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija – pirmasis tarptautinis dokumentas, apimantis tokį platų ir išsamų žmogaus teisių spektrą – vaiko pilietines, politines, ekonomines, socialines bei kultūrinis teises. Ji gina vaikų teises į apsaugą, aprūpinimą ir dalyvavimą (pirmą kartą tarptautinėje teisėje). Buvo pirmą kartą įtvirtinti vaiko sąvoka ir amžiaus kriterijai, teisiškai atribojantys vaiką nuo suaugusiojo. Jos 1-ame straipsnyje įtvirtinta nuostata, jog „šioje Konvencijoje vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis aštuoniolikos metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau.“¹²

Atskiruose įstatymuose, gali būti nustatyta kita amžiaus riba, kurią peržengęs asmuo įgyja specialų veiksmumą. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (toliau –

⁹Jovaiša L. I gimtosios sambūvio galios ir jų plėtra // Acta paedagogica Vilnencia 10,123-135, 2003.

¹⁰Sakalauskas G. Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. Vilnius, 2000. P-11.

¹¹Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius: Mokslo enciklopedijų leidykla, 1993.

¹²JTO Vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-101

VTAPI) numatyta, kad *vaikas yra žmogus neturintis 18 metų, išskyrus atvejus kai įstatymai numato kitaip*.¹³

Sąvokos „vaikas“ sudedamoji dalis apimanti vaikus nuo 14 iki 18 metų amžiaus, yra „nepilnametis“. Nepilnamečio sąvoka vartojama įvairiose teisės šakose. Ji visada turi bendrų ypatumų, bet kartu kiekvienoje teisės šakoje - ir savitą, tik tai teisės šakai būdingą specifinį turinį. Tokį specifiškumą lemia tos teisės šakos reguliavimo objektas ir dalykas. Paprastai teisėje vartojamos dvi sąvokos: nepilnametis ir pilnametystė. Nepilnamečio sampratą apibrėžia du kriterijai: amžius ir socialinė branda. Teisiškai reglamentuojant nepilnamečio teises ir pareigas yra vadovaujama formaliu amžiaus kriterijumi, kuris paprastai lemia tam tikrą socialinį žmogaus brandumą, jo socialinį statusą, išsimokslinimą, darbinį, civilinį, pilietinį veiksnumą. Teisės literatūroje nepilnamečio samprata yra tapatinama su vaiko ar paauglio samprata. VTAPI 2 straipsnyje yra įtvirtinta: „Vaikas yra žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip.¹⁴ Švietimo įstatyme yra vartojamos sąvokos „ikimokyklinio amžiaus vaikai“, „mokyklinio amžiaus vaikai“, „mokiniai“.¹⁵ Lietuvos Respublikos Seimo (toliau – Seimas) priimtame Jaunimo politikos pagrindų įstatyme asmenų nuo 14 iki 29 metų grupė vadinama jaunimu.¹⁶

Remiantis Civiliniu kodeksu, *nepilnamečiais laikomi vaikai iki 18 metų, tačiau jie skirstomi į dvi grupes: iki 14 metų (neturintys veiksnumo) ir nuo 14 iki 18 metų (turintys dalinį veiksnumą)*.¹⁷

Ne visuose teisės aktuose vaiko sąvoka vienodai vartojama. Pavyzdžiui, vadovaudamasi Lietuvos Respublikos Darbo kodekso (toliau – DK) 277 straipsnio 2 dalimi, Lietuvos Respublikos Vyriausybė (toliau – Vyriausybė) 2003 m. sausio 29 d. nutarimu Nr. 138 patvirtino Asmenų iki aštuoniolikos metų įdarbinimo, sveikatos patikrinimo ir jų galimybių dirbti konkretų darbą nustatymo tvarką, darbo laiką, jiems draudžiamų dirbti darbų, sveikatai kenksmingų, pavojingų veiksmų sąrašą. Šiame teisės akte yra vartojamos tokios sąvokos: *jaunas asmuo – iki 18 metų asmuo; paauglys – jaunas asmuo, kuriam yra ne mažiau kaip 16 metų ir ne daugiau kaip 18 metų; vaikas – jaunas asmuo iki 16 metų*.¹⁸

Kiti Lietuvos Respublikos nacionalinės teisės aktai taip pat nustato amžiaus ribas, nuo kurių nepilnamečiai asmenys gali tapti tam tikrų teisinių santykių subjektais. Baudžiamojoje teisėje nepilnamečio asmenybė nagrinėjama dviem aspektais: nepilnametis kaip nusikalstamos veikos

¹³Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33–807; 2003, Nr. 38-1685.

¹⁴Ten pat.

¹⁵Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 63-2853.

¹⁶Lietuvos Respublikos Jaunimo politikos pagrindų įstatymas. 2003, Nr. 119-5406; 2005;

¹⁷Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. [74-2262](#).

¹⁸Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. sausio 29 d. nutarimas Nr. 138 „Dėl asmenų iki aštuoniolikos metų įdarbinimo, sveikatos patikrinimo ir jų galimybių dirbti konkretų darbą nustatymo tvarkos, darbo laiko, jiems draudžiamų dirbti darbų, sveikatai kenksmingų, pavojingų veiksmų sąrašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 13-502.

subjektas ir nepilnametis kaip nukentėjusysis. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra reglamentuota Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 13 straipsnyje „Amžius, nuo kurio asmuo atsako pagal baudžiamuosius įstatymus“, kuriame nustatyta, kad pagal baudžiamuosius įstatymus atsako asmenys, kuriems iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję 16 metų. Išskirtiniais atvejais baudžiamojon atsakomybėn yra traukiami nepilnamečiai nuo 14 iki 16 metų. Jie baudžiami tik už nusikalstamas veikas, nurodytas BK 13 straipsnio 2 dalyje. Nepilnamečiai, jaunesni nei 14 metų, pagal baudžiamuosius įstatymus neatsako.¹⁹

Administracinėje teisėje asmenys sulaukia 16 metų amžiaus, tampa administracinės atsakomybės subjektais, o iki 16 metų už nepilnamečių padarytus kai kuriuos administracinius nusižengimus atsako jų įstatymo numatyti atstovai (tėvai, tėviai, globėjai, rūpintojai). Šiuo atveju nėra vieno teisės akto, nustatančio amžių, kurio sulaukęs fizinis asmuo pradeda disponuoti administraciniu veiksmu.²⁰

Teisės aktų rengėjai nėra nuoseklūs vartodami sąvokas „vaikas“ ir „nepilnametis“, kadangi nėra griežtos atskirties tarp šių sąvokų, taip pat šių sąvokų sinoniminis vartojimas yra apspręstas atskiros teisės normų sistemos, konkrečioje teisės šakoje susiformavusios sąvokų vartojimo ir aiškinimo praktikos. Taigi, skirtingi įstatymai gali skirtingai apibrėžti terminą „vaikas“. Nesant vienareikšmiškų vaiko teisių aukštutinės ir žemutinės ribos nustatymų, šiame darbe vaiku bus laikomas kiekvienas nepilnametis asmuo nuo jo gimimo momento iki pilnametystės (18 metų). O sąvokas „vaikas“ ir „nepilnametis“ bus vartojamos kaip savo turiniu iš esmės analogiškos.

1.2. Vaiko teisinis statusas

Vaiko teisinis statusas ribojamas jo amžiaus (iki 18 metų), išskyrus įstatymų numatytus atvejus (emancipaciją, nepilnamečio santuoką).

Vaiko teisių komitetas Jungtinių Tautų konvencijos 12 straipsnyje įtvirtintą bendrąjį – pagarbos vaiko nuomonei principą – pavadino bendru esminės svarbos principu, susijusiu su visų Vaiko teisių konvencijos aspektų įgyvendinimu ir visų kitų straipsnių aiškinimu. Komitetas nuolat pabrėžia, kad *vaikas turi būti laikomas kaip aktyvus teisės subjektas ir kad pagrindinis Konvencijos tikslas – pabrėžti, jog žmogaus teisės taikomos ir vaikui*.²¹

Nors mokslinėje literatūroje tebevyksta ginčai dėl vaiko teisinio subjektiškumo, jo teisinės prigimties, apimties ir naudos pačiam vaikui, akivaizdu, kad šiandien tiek tarptautinėje, tiek

¹⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas.// Valstybės žinios, 2000, Nr. [89-2741](#).

²⁰ Lietuvos administracinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis.-Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005.-256p. (608p. ISBN 9955-19-005-1)

²¹ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios.1995, Nr. 60-1501.

nacionalinėje teisėje lieka vis mažiau sričių, kur vaiko teisių savarankiškumas būtų ribojimas. Pasak J.Stripeikienės (2003), *tokios teisinės nuostatos, kai vaiko teisės buvo laikomos išvestinėmis iš jo tėvų teisių, iš esmės pažeidė principą, kad ką tik gimęs asmuo įgyja teisinį subjektiškumą, ir vaiko teisė būti savarankišku teisės subjektu buvo neigiama tik dėl amžiaus*.²² Ši samprata lėmė ir vaiko interesų apsaugos sistemą – vaiko interesus gynė ir tenkino tėvai, o jų pareiga auklėti vaikus reiškė būti teisės subjektu vietoj vaiko, kol šis taps pilnamečiu. Visa teismų praktika buvo orientuota į vaiko kaip šeimos globotinio, išlaikytinio padėtį, nors Konstitucijos 18 straipsnis įteisino žmogaus teisių ir laisvių, kurios yra prigimtines, principą.

Pirmas svarbus žingsnis ginant vaiką kaip savarankišką teisės subjektą buvo žengtas priėmus VTAPI. Čia įtvirtintos pagrindinės vaiko teisės ir laisvės, kurios turėjo būti saugomos visomis teisių gynimo priemonėmis. Įstatymo 5 straipsnio 2 dalis nustatė, *kad sprendžiant kilusius ginčus, kai įstatymai ar kiti teisės aktai kitaip negu šis įstatymas reguliuoja santykius, susijusius su vaiko teisėmis bei laisvėmis ir jų apsauga, arba šie santykiai nėra įstatymų sureguliuoti, taikomos šio įstatymo atitinkamos nuostatos*. Tokia pamatinė nuostata sukūrė svarbiausią principą aiškinant ir taikant teisės normas – vaikas kaip teisės subjektas įgyja įstatymo nustatytas teises, o joms įgyvendinti kuriama vaiko teisių apsaugos sistema, paremta vaiko interesų viršenybės principu.²³

Tai leidžia teigti, kad vaiko teisės tampa svarbios ir jas reikia išskirti iš kitų grupių teisių. Doc. Dr. G. Babachinaitė (1996) vaiko teises apibūdina trimis aspektais:

1. vaikas, kaip ir kiekvienas žmogus, turi visas žmogaus (piliečio) teises ir laisves, kuriomis geba naudotis;
2. atsižvelgiant į fizinį ir protinį nesubrendimą, vaikui būtina ypatinga apsauga bei priežiūra, teisinė apsauga iki gimimo ir po jo;
3. atsižvelgiant į tai, kad vaikas dėl savo asmenybės ypatumų (t.y. fizinio ir socialinio nesubrendimo) negeba savo teisėmis pasinaudoti bei apginti savo interesų, visuomenėje turi būti socialiniai institutai, garantuojantys efektyvų vaiko teisių gynimą ir atliekantys vaiko teisių įgyvendinimo garantų vaidmenį.²⁴

Apibendrinant galima teigti, kad vaikai turi visas žmogaus teises ir tas kurios nebūdingos suaugusiems, pavyzdžiui, teisė būti apsaugotam nuo prievartos ir nepriežiūros, teisė žaisti, teisė išsaugoti savo identiškumą, teisė sveikai vystytis ir reikšti savo nuomonę ir kt. teisės. Tik gimęs asmuo įgyja teisinį subjektiškumą ir teisę būti savarankišku teisės subjektu. Tačiau turi būti sukurti socialiniai institutai, garantuojantys efektyvų vaiko teisių gynimą ir atliekantys vaiko teisių įgyvendinimo garantų vaidmenį.

²² Stripeikienė J. Vaiko, kaip savarankiško teisė subjekto, problema//Jurisprudencija. LTU,2003,t.42(34).P.12

²³ Lietuvos respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.

²⁴ Babachinaitė G. Vaiko teisės: jų samprata ir įgyvendinimo problemos // Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos. Konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1996, p. 19.

2. VAIKO TEISIŲ ADMINISTRAVIMAS LIETUVOJE

2.1. Vaiko teises įgyvendinančios institucijos

Svarbus vaikų teisių apsaugos sistemos komponentas yra institucijos, jų steigimas, reorganizavimas, sėkmingo ir efektyvaus funkcionavimo užtikrinimas, o ypač žmonių, dirbančių šiose institucijose, kvalifikacija, jų darbo kokybė. Tai, kokie žmonės dirba institucijose, saugančiose ir ginančiose vaikų teises, lemia ir šių institucijų veiklos efektyvumą. Institucijos per konkrečius asmenis arba asmenys per konkrečias institucijas vykdo ir įgyvendina valdžios politiką, Konstitucijos, įstatymų bei kitų teisės aktų nuostatas. Nepilnamečių teisių apsaugos ir justicijos srityje institucijos pagal kompetenciją atlieka dvejopas funkcijas: 1) gina vaikų teises ir interesus, rengia nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemones; 2) reaguoja į nepilnamečių padarytus nusikaltimus bei kitus teisės pažeidimus ir įgyvendina teisingumą.²⁵ Tačiau toks funkcijų suskirstymas nereiškia institucijų suskirstymo į tam tikras institucijas, atliekančias vien tiktai vaiko teisių apsaugos ir nusikalstamumo prevencijos funkcijas ir į teisingumo vykdymo institucijas. Taigi tarp minėtų funkcijų kartais nėra griežtos ribos, nes kai kurios institucijos gali rūpintis tiek vaiko teisių apsauga, tiek vykdyti teisingumą nepilnamečiams, pvz., teismas, policija, prokuratūra.

VTAPI įtvirtinta, kad vaiko teisių apsaugą Lietuvoje užtikrina:

1) valstybė ir jos institucijos (prie jų priskirtinos Seimo Šeimos ir vaiko reikalų komisija, Konsultacinė šeimos ir vaiko reikalų taryba prie Respublikos Prezidento, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Vaiko teisių apsaugos kontrolierius);

2) savivaldybių lygmens institucijos (Vaiko teisių apsaugos tarnyba, nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai ir kt.);

3) nevyriausybinių organizacijų, kurių veikla susijusi su vaikais.²⁶

Valstybės institucijos įgyvendina priemones vaiko teisių apsaugos ir gynimo srityje pagal savo kompetenciją, kurią nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymai, kiti teisės aktai. Svarbus vaidmuo šioje srityje tenka Vaikų teisių apsaugos tarnyboms. Visų institucijų struktūra pavaizduota pateiktoje scheme (priedas).

Sprendžiant vaiko teisių ir jų apsaugos problemas, svarbu užtikrinti tinkamą šių institucijų funkcionavimą, koordinuoti jų veiklą. Nuolat tobulinamoje šių institucijų sistemoje dar išvelgiami trūkumai. Ilgą laiką jokie teisės aktai nenumatė kompleksinių ir koordinuotų veiksmų ir priemonių smurtui su visomis jo apraiškomis šalinti. Tik 2005 m. gegužės 4 d. Vyriausybės nutarimu buvo patvirtinta Nacionalinė smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005–2007 metų

²⁵ Vaikų teisių apsaugos garantijos Baltijos šalų teisinėse sistemose. 2-osios konferencijos pranešimai. Vilnius, 1998, p.59

²⁶ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33–807.

programa.²⁷ Smurto atvejų prevenciją sustiprintų ginčų sprendimo ne teisme praktika, institucijos, galinčios padėti tėvams tarpusavio susitarimu išspręsti tarpusavio asmeninius, turtinius ginčus, taip pat nesutarimus, susijusius su vaiku, nebuvimas, malšina asmenų, pajėgiančių ne teismo tvarka spręsti ginčus, skaičių. Manytina, kad užsienio šalyse gyvuojanti sutaikinimo, mediacijos instituto taikymo praktika turėtų būti kuo plačiau pritaikyta ir Lietuvoje.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas po įžanginės Lietuvos ataskaitos apie Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą pateikė rekomendaciją įsteigti Lietuvos Respublikos Vyriausybėje centrinę institutą, kuris būtų atsakingas už vaikų teisių klausimus, koordinuotų veiksmus tarp įvairių ministerijų, taip pat tarp centrinės ir vietos valdžios (savivaldybių), užtikrintų geresnį bendradarbiavimą ir vykdomos politikos koordinavimą, įskaitant ir bendradarbiavimą su nevyriausybinėmis organizacijomis.²⁸ Atsižvelgiant į tai, 2002 m. buvo pakeistas Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 59, 61 straipsniai ir nustatyta, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybė priskiria vienos ministerijos kompetencijai vaiko teisių apsaugos valdymo sritį.²⁹ Vaiko teisių apsaugos valdymo sritis buvo priskirta Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai ir nustatyta kitų ministerijų kompetencija šioje srityje.³⁰ Socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje nuo 2002 m. spalio 1 d. įsteigtas Šeimos, vaikų ir jaunimo departamentas, kuriame yra 2 skyriai: Paramos šeimai skyrius bei Vaikų ir jaunimo skyrius. Pastarajam pavesta koordinuoti vaikų ir jaunimo teisių apsaugos politikos įgyvendinimą Lietuvoje.³¹ Tačiau akivaizdu, kad tokio skyriaus, kaip centrinės vaikų politikos institucijos, mūsų šalyje nepakanka. Labai svarbu įstatymiškai įtvirtinti centrinės institucijos įsteigimą, aiškiai apibrėžiant jos atsakomybės už vaiko teisių apsaugos politikos koordinavimą ir įgyvendinimą šalyje, atibojant viešojo administravimo ir socialinių paslaugų teikimo funkcijas. Dabar Lietuvoje nepakanka metodinio vadovavimo, metodinės pagalbos, susiduriama su problemomis, kurioms spręsti reikalinga šios veiklos patirtį turinčios institucijos konsultacija, pagalba ir pan. Manome, kad įsteigus centrinę vaiko teisių apsaugos instituciją, valstybės lygmeniu koordinuosiančią savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų veiklą, būtų veiksmingiau sprendžiamos minėtos problemos. Iki šiol tebėra neaiškus apskrities lygmens institucijų vaidmuo vaiko teisių apsaugos srityje. Apskrities viršininko administracijos struktūroje reikėtų įvesti vaiko teisių apsaugos specialisto pareigybę arba steigti

²⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. gegužės 4 d. nutarimas Nr. 491 „Dėl Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2005–2007 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 58–2021.

²⁸ Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto išvados dėl Lietuvos Respublikos įžanginės ataskaitos. Vilnius, UNICEF, 2001.

²⁹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 59, 61 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 95–4090.

³⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 6 d. nutarimas Nr. 194 „Dėl vaiko teisių apsaugos valdymo srities priskyrimo Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai ir kitų ministerijų kompetencijos nustatymo“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 15–611.

³¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 9 d. nutarimas Nr. 142 „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 24–739.

specialią, šias funkcijas atliekančią tarnybą, tokiu būdu siekiant užtikrinti vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą visuose valdymo lygmenyse. Dabar apskritis neturi įtakos savivaldybėse sprendžiant kitus su vaiko teisėmis susijusius klausimus, bendradarbiaujama su savivalda tik dėl vaikų, kurie gyvena ir yra ugdomi apskrities viršininko administracijai pavaldžiose įstaigose. Dar viena problema – savivaldybių Vaiko teisių apsaugos tarnybos neturi aiškios vietos, neaiškus jų vaidmuo vaiko teisių apsaugos sistemoje. Savivaldybių Vaiko teisių apsaugos tarnybos akcentuoja tarnybai tenkančių funkcijų įvairovę ir gausą. Savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnyba, kaip viešojo administravimo institucijos padalinys, negali ir neturėtų pati teikti socialinių paslaugų, tačiau iš tikrųjų taip nėra – socialinių paslaugų funkcijos persipynusios su administravimo funkcijomis.

Paslaugos vaikui ir jo šeimai privalo būti teikiamos savivaldybės lygmeniu, t.y. šeimos gyvenamojoje vietoje, vaikui įprastoje, artimoje aplinkoje, naudojant jau esamus išteklius ir skatinant naujų paslaugų atsiradimą bei plėtojimą. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatyme numatyta galimybė savivaldybei su nevyriausybinėmis organizacijomis, religinėmis bendruomenėmis ir fiziniais bei juridiniais asmenimis, teikiančiais socialines paslaugas, sudaryti dvišalę sutartį dėl socialinių paslaugų teikimo sąlygų, kontrolės ir finansavimo (7 str. 2 d.).³² Savivaldybių biudžetuose turi būti planuojamos lėšos, reikalingos socialinėms paslaugoms finansuoti (11 str. 2 d.). Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų pastebėjimu, socialinių paslaugų pirkimo modelis kol kas nefunkcionuoja, nėra sudarytų finansinių ir teisinių prielaidų savivaldybėms pirkti socialines paslaugas iš įvairių jų teikėjų.³³

Plėtojant socialinių paslaugų infrastruktūrą vaikams ir šeimoms, taip pat daug dėmesio turėtų būti skiriama teikiamų paslaugų kokybei. Jau yra įkurtas Socialinių paslaugų priežiūros departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Departamento paskirtis – vertinti, prižiūrėti ir kontroliuoti valstybės ir vietos savivaldos lygmenimis socialinių paslaugų kokybę, dalyvauti įgyvendinant valstybės socialinių paslaugų politiką, rengti bei įgyvendinti valstybės socialines programas, priemones ir projektus. Tačiau iki galo neparengta veikiančių socialinių paslaugų įstaigų (vaikų globos namų, dienos centrų, pagalbos tarnybų ir kt.) licencijavimo tvarka, nors nuo 2010 metų licencijavimas turėjo būti pradėtas, tačiau jau dabar yra projektas, kuriame numatyta licencijavimą atidėti iki 2015 metų.

Apibendrinant, teigtina, kad vaiko teisių apsaugos sferoje dirbančių institucijų darbas kol kas nepakankamai koordinuotas, pastebimas funkcijų dubliavimas, nesuvienytos jų pajėgos, stokojama tarpinstitucinio komunikavimo. Manytume, kad būtina skatinti tarpžinybinį bendradarbiavimą kuriant įvairių specialistų (socialinis darbuotojas, psichologas, medikas, policijos pareigūnas, kt.)

³² Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 104–2367.

³³ Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų 2004 metų veiklos, problemų bei pasiūlymų analizė. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, 2004.

grupių kūrimąsi. Jose, gavus žinią apie vaiką, problema turėtų būti apsvaustoma visų susijusių institucijų atstovų, priimamas sprendimas dėl pagalbos šeimai, stebimas pagalbos poveikis ir veiksmingumas. Pasitaiko pavienių bandymų kurti tarpinstitucinio bendradarbiavimo grupes, tačiau jų buvimas yra išimtis, o ne taisyklė.

2.2. Institucijų, vykdančių vaiko teisių apsaugą, kompetencija

Demokratinėje valstybėje valdžios organizacija ir veikla turi būti grindžiama valdžių padalijimo principu. Atsižvelgiant į tai, kad valstybė vykdo tris funkcijas (leidžia įstatymus, juos vykdo ir sprendžia iškilusius ginčus), valstybės valdžia dalijama į įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę. Skirtingos funkcijos pavedamos skirtingoms valdžios institucijoms, uždraudžiant savintis svetimas funkcijas.

Įstatymų leidžiamoji valdžia. Įstatymų (t.y. aukščiausios teisinės galios norminių aktų, reguliuojančių svarbiausius visuomeninius santykius) priėmimas, pateikimas parlamentui – valdžios institucijai, kurią sudaro tautos išrinkti atstovai.³⁴

Būtent *Seimas* priima įstatymus, užtikrinančius vaiko teisių ir jo interesų apsaugą, formuoja pagrindines vaiko teisių apsaugos ir šeimos politikos gaires. Svarbiausias dėmesys būtų Šeimos ir vaiko reikalų komisijai, kuri inicijavo ir dalyvavo rengiant įstatymų, jų papildymų bei pakeitimų projektus vaiko teisių apsaugai, šeimos politikai teisiškai sureguliuoti. Siekė, kad būtų tinkamai rengiami ir taikomi Europos Sąjungos teisės aktų, Jungtinių Tautų konvencijų, Lietuvos Respublikos įstatymų, kitų teisės aktų, reglamentuojančių vaiko, moterų teises, jų interesų apsaugą, reikalavimai. Tačiau šios kadencijos Seimui šeimos ir vaikų klausimai nėra prioritetas, todėl optimizuojant komisijų skaičių buvo panaikinta Šeimos ir vaiko reikalų komisija. Šios politikos formavimas perduotas Socialinių reikalų ir darbo komitetui, kuriam tai tapo tik viena iš daugelio veiklos kryptių.

Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga. Atlieka tarptautinių ir nacionalinių vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių teisės aktų vykdymo kontrolę ir priežiūrą visos valstybės mastu bei individualiais atvejais. Individualūs tyrimai dėl vaiko teisių ir jo teisėtų interesų pažeidimų pagal asmenų skundus ar pastebėtus pažeidimo požymius išlieka viena iš pagrindinių veiklos sričių. Vaiko teisių apsaugos kontrolierius atlieka ne tik individualius tyrimus dėl vaiko teisių ir jo teisėtų interesų pažeidimo, bet ir inicijuoja, teikia siūlymus dėl teisinės bazės tobulinimo, atlieka vaiko teisių padėties valstybėje stebėseną.³⁵

Vykdomoji valdžia. Vykdomoji valdžia – tai institucijos, kurios įgyvendina valstybinę valdžią vykdydamos įstatymus ir kitus teisės aktus. Valstybės vadovas (prezidentas) atstovauja

³⁴ Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: LTU, 2002.

³⁵ Šalaševičiūtė R., Žemaitytė E. Vaiko teisių apsaugos sistema Lietuvoje. Kaunas, 2008.

šaliai, vykdo kitus šalies konstitucijoje ir įstatymuose numatytus įgaliojimus. **Vyriausybė** - kolegiali vykdomosios valdžios institucija, kurią sudaro Ministras Pirmininkas ir ministrai. Būtent Vyriausybė vykdo įstatymus ir Seimo nutarimus dėl įstatymų bei ilgalaikių valstybinių programų vaiko teisių apsaugos srityje įgyvendinimo, koordinuoja ministerijų ir Vyriausybės įstaigų veiklą, t.y. formuoja ir įgyvendina valstybės vaiko teisių apsaugos politiką vykdomosios valdžios lygmeniu, tvirtinamus Vyriausybės nutarimais ir kt. Vyriausybės nutarimu vaiko teisių apsaugos valdymo sritis pavesta Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai. Pareiga dalyvauti vaiko teisių apsaugos srityje priskirta ne tik Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, bet ir Švietimo ir mokslo, Sveikatos apsaugos, Teisingumo bei Vidaus reikalų ministerijoms.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija uždavinius ir funkcijas vaiko teisių apsaugos srityje įgyvendina per savo struktūrinį padalinį – Piniginės paramos, vaikų ir jaunimo departamentą. Departamento veiklos tikslas – analizuoti ir koordinuoti piniginės socialinės paramos politikos, vaikų teisių apsaugos politikos, jaunimo politikos įgyvendinimą.

Šio departamento nuostatose nurodyti šie uždaviniai, susiję su vaiko teisių apsauga:

Formuoti ir įgyvendinti vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo politiką, ją koordinuoti, analizuoti ir vertinti vykdomą šeimos, jaunimo ir vaiko teisių apsaugos įgyvendinimo politiką, rengti konkrečiais veiklos programas ir koordinuoti jų įgyvendinimą; kaupti ir sisteminti statistinę mokslinę ir kitą informaciją šeimos, jaunimo politikos ir vaikų teisių apsaugos politikos klausimais, analizuoti kitų šalių patirtį; teikti metodinę paramą miestų ir rajonų savivaldybėms, apskritims, savo kompetencijos ribose kontroliuoti Įvaikinimo tarnybą. Šio departamento sudėtyje yra du struktūriniai padaliniai – Piniginės paramos skyrius bei Vaikų ir jaunimo skyrius.

Vaikų ir jaunimo skyriaus nuostatuose nurodyta, kad skyrius, įgyvendindamas jam pavestus uždavinius, dalyvauja rengiant teisės aktų projektus vaikų teisių apsaugos ir jaunimo politikos įgyvendinimo klausimais; renka, kaupia, analizuoja informaciją apie vaikų teisių įgyvendinimą kitose šalyse; dalyvauja rengiant ir derinant tarptautinius teisės aktus pagal Europos Sąjungos, Europos Tarybos, Jungtinių Tautų Organizacijos, kitų tarptautinių organizacijų reikalavimus vaiko teisių apsaugos ir jaunimo klausimais; koordinuoja Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos įgyvendinimo priemonių plano vykdymą; koordinuoja vaiko teisių apsaugos politikos įgyvendinimą bendradarbiaudamas su Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei asocijuotomis nevyriausybinėmis organizacijomis; organizuoja ir koordinuoja ataskaitų Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetui apie Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje rengimą; bendradarbiauja su Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, kitomis ministerijomis, Savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių (tarnybų) vadovų asociacija, Vaikų globos namų vadovų asociacija, Vaikų globėjų (rūpintojų) asociacija, Lietuvos jaunimo organizacijų taryba (LiJOT), Jaunimo tarptautinio bendradarbiavimo

agentūra, kitomis valstybės institucijomis ir nevyriausybinėmis organizacijomis vaiko teisių apsaugos ir jaunimo klausimais; metodiškai vadovauja Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir Jaunimo reikalų departamentui prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.³⁶

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos svarbiausi uždaviniai - užtikrinti vaiko teisių apsaugos priemonių įgyvendinimą; organizuoti įvaikinimą Lietuvos Respublikos piliečiams ir užsieniečiams Lietuvos Respublikoje; organizuoti vaiko teisių ir teisėtų interesų atstovavimo teismuose sistemos įgyvendinimą; organizuoti savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų specialistų kvalifikacijos tobulinimą ir globėjų (rūpintojų) bei tėvių rengimą.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba koordinuoja savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų darbą ir teikia joms metodinę paramą vaiko teisių apsaugos praktinio įgyvendinimo klausimais; užtikrina įvaikinimą reglamentuojančių Lietuvos Respublikos teisės aktų ir Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių nuostatų vykdymą; kaupia, analizuoja ir saugo informaciją apie įvaikinimą, Lietuvos Respublikos piliečių ir užsieniečių įvaikintus nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenusius vaikus, vaikus Lietuvos Respublikos piliečius, nuolat gyvenančius užsienio valstybėje, neturinčius Lietuvos Respublikos pilietybės vaikus, nuolat gyvenančius Lietuvos Respublikoje, kuriems reikalinga asmens ar turto apsauga, vaikus, išvežtus pažeidžiant globos teises, neturinčius Lietuvos Respublikos pilietybės vaikus, globojamus Lietuvoje, vaikus Lietuvos Respublikos piliečius, likusius be tėvų globos užsienio valstybėse, bei vaikus, dėl kurių svarstomas įkurdinimo klausimas Lietuvos Respublikoje; kaupia, analizuoja ir teikia informaciją Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai apie Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių teisės aktus, reglamentuojančius įvaikinimą, nepilnamečių asmens ir turto apsaugą tarptautiniu mastu, vaikų, išvežtų pažeidžiant globos teises, tarptautinės globos, tėvų pareigų įgyvendinimą ar vaikų įkurdinimą kitoje valstybėje ir atitinkamų užsienio institucijų veiklą šiose srityse; organizuoja savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų specialistų kvalifikacijos tobulinimą vaiko teisių apsaugos klausimais; organizuoja specialistų, vykdančių vaiko globėjų (rūpintojų) bei tėvių pasirengimo globoti (rūpintis) ir įvaikinti patikrinimą, mokymą ir atestavimą; atlieka kitas Lietuvos Respublikos įstatymų, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimų ir kitų teisės aktų jai nustatytas funkcijas.³⁷

³⁶Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 17 d. nutarimas Nr. 892 „Dėl Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatų patvirtinimo“// Valstybės žinios, 1998, Nr. [66-1916](#); 2005, Nr. [97-3670](#); Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 9 d. nutarimo Nr. 334 redakcija. 2008, Nr.46-1723. <http://www.socmin.lt/index.php?108244563> [žiūrėta- 2009-09-30].

³⁷Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. spalio 20 d. nutarimas Nr. 1114 „Dėl Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatų patvirtinimo“// Valstybės žinios, 2005, Nr. 126-4501.

Valstybės vaiko teisių įvaikinimo tarnyba yra paskirta centrine įstaiga ir 1996 m. Hagos konvencijoje dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityje numatytais funkcijoms atlikti. Ši Konvencija yra ypač naudinga sprendžiant tėvų ginčus dėl globos ir bendravimo teisių (nustato taisykles ginčų dėl globos ir bendravimo teisių sprendimui, kai tėvai gyvena skirtingose valstybėse, bendradarbiavimo nuostatos įgalina valstybes keisti informacija ir sukurti sistemą, kuri leistų išspręsti ginčus tarpininkaujant ar kitomis priemonėmis), užtikrinant nelydimų nepilnamečių apsaugą (nesvarbu, ar nepilnametis yra pabėgėlis, prieglobsčio ieškotojas ar paprasčiausiai pabėgęs paauglys, Konvencija leidžia valstybes bendradarbiauti surandant vaiką ir numato, kuri valstybė atsakinga taikyti apsaugos priemones nepilnamečiui), įkurdinant vaiką kitoje valstybėje (numatytas valstybių bendradarbiavimas, pavyzdžiui, nustatant globą kitoje valstybėje arba pagal kitus ilgalaikius susitarimus).

Kaip ir kitos valstybės ir savivaldybių institucijos, Tarnyba pagal savo kompetenciją nagrinėja fizinių ir juridinių asmenų pateiktus prašymus ir skundus.

Socialinių paslaugų priežiūros departamentas. Vertina, prižiūri ir kontroliuoja socialinių paslaugų kokybę, dalyvauja įgyvendinant valstybės socialinių paslaugų politiką, rengia bei įgyvendina valstybės socialines programas, priemones ir projektus. Teikia metodinę pagalbą dėl socialinės globos normų taikymo bei bendrųjų socialinių paslaugų ir socialinės priežiūros kokybės kontrolės, rengia bei įgyvendina ministerijos jam pavestas valstybės socialinių programų priemones ir projektus, atlieka nuolatinę pavestų programų ir projektų įgyvendinimo stebėseną, pagal savo kompetenciją nagrinėja skundus ir pasiūlymus.³⁸

Švietimo ir mokslo ministerija. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme nustatyta, kad Lietuvos Respublikos piliečiams ir užsieniečiams, turintiems teisę nuolat gyventi ar laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje, privalomas ir valstybės garantuojamas ugdymas iki 16 metų pagal pradinio ir pagrindinio ugdymo programas. Visiems Lietuvos Respublikos piliečiams ir užsieniečiams, turintiems teisę nuolat gyventi ar laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje, valstybė laiduoja visuotinį švietimą. Įstatymo 25 straipsnyje įtvirtinta visų Lietuvos gyventojų teisė ir pareiga mokytis : kiekvienas Lietuvos Respublikos pilietis, užsienietis, turintis teisę nuolat gyventi ar laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje, turi teisę mokytis, įgyti išsilavinimą ir kvalifikaciją. Valstybė imasi priemonių, kad kiekvienas vaikas Lietuvoje mokytųsi pagal pradinio, pagrindinio, vidurinio ar specialiojo ugdymo programas. Kiekvienam Lietuvos Respublikos piliečiui, užsieniečiui, turinčiam teisę nuolat gyventi ar laikinai apsigyventi Lietuvos Respublikoje, valstybė garantuoja: pradinį, pagrindinį ir vidurinį ugdymą bei specialiojo ugdymo, aukštesniųjų,

³⁸Socialinių paslaugų priežiūros departamento veiklos nuostatai patvirtinti Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. liepos 1 d. įsakymu Nr. A1-182 [žiūrėta: <http://www.sppd.lt/lt/informacija/Veikla/Nuostatai/> 2009-09-30].

aukštojo mokslo studijų arba profesinio mokymo, suteikiančio pirmąją kvalifikaciją, programų prieinamumą.³⁹

Lietuvos Respublikos švietimo ministerija būdama vykdomosios valdžios institucija vykdo įstatymų ir kitų teisės aktų jai pavestas švietimo, mokslo ir studijų sričių valstybės valdymo funkcijas ir įgyvendina šių sričių valstybės valdymo politiką. Užtikrina švietimo priemonių, kuriomis siekiama apginti vaiką nuo visų formų fizinio ar psichologinio smurto, kitų vaiko teisių pažeidimų, įgyvendinimą bei vykdo kitas jai pavestas funkcijas.

Sveikatos apsaugos ministerija. Dalyvauja formuojant vaiko teisių apsaugos politiką ir vykdo ją įgyvendinamos gyventojų sveikatinimo politikos srityje; kaupia, sistemina ir analizuoja informaciją vaikų sveikatos klausimais; rengia ir vykdo su vaikų sveikatos būklės gerinimu susijusias programas; garantuoja sveikatos paslaugų vaikams prieinamumą.

Sveikatos apsaugos ministerija daug dėmesio skiria sveikatos priežiūros mokyklose reformai, sveikatą stiprinančių mokyklų veiklai.

Lietuvos mokyklose dirba visuomenės sveikatos priežiūros specialistai arba bendruomenės slaugytojai, išklause specialią visuomenės sveikatos priežiūros mokyklose programą. Sveikatos priežiūros specialistai, dirbdami kartu su mokytojais, tėvais, psichologinės bei socialinės pedagoginės pagalbos specialistais, siekia padėti vaikams suformuoti teigiamą požiūrį į savo sveikatą, įgyti geresnių gyvenimo įgūdžių bei suvokti savo vaidmenį visuomenėje.⁴⁰

Valstybinė visuomenės sveikatos priežiūros tarnyba. Tarnybai pavaldžios įstaigos yra visuomenės sveikatos centrai apskrityse ir Nacionalinis visuomenės sveikatos tyrimų centras. Valstybinė sveikatos priežiūros tarnyba kontroliuoja ir analizuoja, kaip sveikatos saugos priemonės vykdomos sveikatos priežiūros, švietimo, socialinės globos ir rūpybos įstaigose. Pavyzdžiui, įgyvendindama vieną svarbiausių Sveikatos apsaugos ministerijos veiklos prioritetų – vaikų sveikatos apsaugą, tarnyba atsakinga už rūpinimąsi vaikų sveikata ugdymo įstaigose. Kontroliuojami vaikų ugdymo įstaigų personalo ir vaikų sveikatos profilaktiniai tikrinimai, domimasi, kaip laikomasi higienos normų, analizuojami vaikų sveikatos rodikliai, sprendžiama, kaip juos pagerinti, rengiamos naujos higienos normos ir t.t.⁴¹

Teisingumo ministerija. Ši ministerija dalyvauja formuojant vaiko teisių apsaugos politiką ir vykdo ją ministerijos reguliavimo srityje. Analizuoja įstatymų atitiktį vaiko teisėms ir laisvėms, įgyvendina priemones, užtikrinančias valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą vaikams;

³⁹ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas // Valstybės žinios, 1991, Nr. 23-593 Nr. [IX-1630](#), 2003-06-17, Žin., 2003, Nr. 63-2853 (2003-06-28).

⁴⁰ Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2007 m. kovo 2d. įsakymas Nr. V-142 „Dėl Valstybinės visuomenės sveikatos priežiūros tarnybos prie Sveikatos apsaugos ministerijos nuostatų patvirtinimo. [žiūrėta: <http://www.vvspt.lt/veikla/>, 2009-09-30].

⁴¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 24 d. nutarimas Nr. 926 „Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 1998, Nr. 67-1961.

kaupia sistemina ir analizuoja informaciją vaiko teisių apsaugos klausimais ministerijos reguliavimo srityje. Ši ministerija dalyvauja rengiant įvairias programas, susijusias su vaiko teisių apsauga, ir vykdo jų priemones.⁴²

Vidaus reikalų ministerija. Dalyvauja formuojant vaiko teisių apsaugos politiką ir vykdo ją ministerijos reguliavimo srityje, taip pat kaupia, sistemina ir analizuoja informaciją apie vaikų ir jų atžvilgiu padarytas nusikalstamas veikas, pagal kompetenciją – apie administracinius teisės pažeidimus, taip pat kitais ministerijos kompetencijai priskirtais vaiko teisių apsaugos klausimais, rengia ir įgyvendina programas vaikų nusikalstamumo, smurto prieš vaikus, prekybos vaikais ir kitais vaiko teisių pažeidimų prevencijos klausimais.⁴³

Policijos departamentas. Vykdydamas jam pavestus uždavinius kontroliuoja ir koordinuoja jam pavaldžių policijos įstaigų veiklą ir teikia joms rekomendacijas ir nurodymus, atlieka policijos įstaigų vidaus auditą, padeda rengti ir įgyvendinti nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės, teisėsaugos stiprinimo ir ilgalaikes kompleksines programas, organizuoja, koordinuoja nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų prevenciją, atskleidimą ir tyrimą; organizuoja besislapstančių nuo teisėsaugos institucijų ar teismo, ir dingusių be žinios ir kitų asmenų paiešką bei ekstradiciją (nuteistųjų perdavimą), taip pat surastų neatpažintų lavonų, nežinomų ligonių ir vaikų asmens tapatybės nustatymą; pagal profesinio ugdymo programas organizuoja policijos pareigūnų profesinį ugdymą policijos įstaigose; teisės aktų nustatyta tvarka nagrinėja fizinių ir juridinių asmenų pareiškimus, prašymus, skundus, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka teikia jiems informaciją.⁴⁴

Apylinkės inspektorius vykdo nusikalstamų veikų bei kitų teisės pažeidimų prevenciją, užtikrina gyventojų teisių ir teisėtų interesų apsaugą, teikia jiems socialinę pagalbą. Taip pat apylinkės inspektorius pagal kompetenciją išaiškina administracinės teisės pažeidimus, atlieka ikiteisminį tyrimą tiriant nusikalstamas veikas, vykdo teisės aktuose numatytų kategorijų asmenų paiešką, nelegalaus darbo bei nelegalios migracijos, aplinkos apsaugos pažeidimų prevenciją ir kt. funkcijas.

Kalbant apie policijos vaidmenį vaiko teisių apsaugos sistemoje, ypatingai svarbus yra Viešosios policijos specialisto (nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) vaidmuo. Viešosios policijos specialistas (nepilnamečių reikalų policijos pareigūnas) organizuoja ir vykdo vaikų nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų, smurto prieš vaikus, prostitucijos, narkotikų bei kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevenciją, įrašo nepilnamečius ir išrašo juos iš policijos

⁴² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 9 d. nutarimas Nr. 851 „Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 1998, Nr. 63-1816.

⁴³ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 9 d. nutarimas Nr. 333 „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. [46-1722](#).

⁴⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos įsteigimo ir nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 10-294.

profilaktinės įskaitos, taip pat dirba su šiais ir policiją dominančiais vaikais, bendradarbiauja su kitais policijos padaliniais, vaiko teisių apsaugos tarnybų, savivaldybės, švietimo, medicinos, kitų suinteresuotų institucijų darbuotojais bei nevyriausybinių organizacijų atstovais, vietos bendruomene sprendžiant nepilnamečių nusikalstamumo, smurto prieš vaikus, narkotikų ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo, prostitucijos prevencijos klausimus, imasi priemonių apsaugoti vaikų, padariusių teisės pažeidimus bei nukentėjusių nuo teisės pažeidimų, teises ir teisėtus interesus.

Vaiko teisių apsaugos tarnybos. Neabejotinai svarbiausia, arčiausiai vaiko ir šeimos vietos savivaldos lygmenyje esanti vaiko teisių apsaugos institucija, yra savivaldybės administracijos struktūrinis padalinys - vaiko teisių apsaugos tarnyba (toliau – VTAT), jų Lietuvoje yra 60. Šios grandies Tarnybų veikla yra labiausiai matoma ir neretai pagal jų efektyvumą visuomenė sprendžia apie vaiko teisių apsaugos lygį apskritai. Todėl šiame darbe plačiau apžvelgsiu savivaldybių lygmenyje veikiančioms VTAT.

Svarbiausi VTAT uždaviniai yra užtikrinti vaiko teisių apsaugą, rengti ir įgyvendinti priemones vaiko teisių apsaugai ir jo teisių pažeidimo prevencijai gerinti, įstatymų numatytais atvejais atstovauti vaiko teisėms ir teisėtiems interesams teismuose. Ne mažiau svarbus ir kitas VTAT uždavinys – ginti vaikų teises biologinėse, globėjų (rūpintojų) ir įvaikintųjų šeimose bei šeimynose, valstybės ir savivaldybės institucijose bei įstaigose, visų formų vaikų globos įstaigose ir kartu su vaiko tėvais (įvaikintojais), globėjais (rūpintojais), įstaigų darbuotojais šalinti aplinkybes, dėl kurių pažeidžiamos vaiko teisės, taip pat organizuoti likusių be tėvų globos vaikų globą (rūpybą) ir įvaikinimą.⁴⁵

VTAT atlieka ir prevencinį darbą su tėvais ir kitais vaiko atstovais pagal įstatymą organizuoja, tėvų, mokytojų, auklėtojų ir pačių vaikų konsultavimo jų teisių apsaugos, globos (rūpybos), įvaikinimo ir teisės pažeidimų prevencijos klausimais, taip pat teikia metodinę paramą savivaldybės įstaigų, susijusių su vaiko teisių apsauga, darbuotojams, organizuoja pagalbą smurtą patyrusiems vaikams. VTAT turi teisę kreiptis į teisėsaugos institucijas, kad asmenims, keliantiems grėsmę vaiko saugumui ir sveikatai, įstatymų nustatyta tvarka būtų taikomos civilinės, administracinės ir baudžiamosios poveikio priemonės. VTAT gali paduoti teismui prašymą atskirti vaiką nuo tėvų (tėvo ar motinos), prašymą panaikinti vaiko atskyrimą nuo tėvų ar nušalinti vieną iš tėvų ar abu nuo savo nepilnamečiam vaikui priklausančio turto netinkamo tvarkymo, kai daroma žala nepilnamečio turtiniams interesams.⁴⁶

Taipogi VTAT gali kreiptis į teismą su pareiškimu dėl nepilnamečio pripažinimo visiškai veiksniu (emancipuotu), teismo duoto vienam iš sutuoktinių leidimo atlikti tam tikrus veiksmus

⁴⁵ Šalaševičiūtė R., Žemaitytė E. Vaiko teisių apsaugos sistema Lietuvoje. Kaunas, 2008, P.-30.

⁴⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.(3.185 3d.)

pakeitimo ar panaikinimo, vaiko nuolatinės globos (rūpybos) nustatymo, globėjo (rūpintojo) skyrimo, kai nustatoma nuolatinė vaiko globa (rūpyba), taip pat globėjo (rūpintojo) atleidimo iš pareigų, jeigu šis jų negali atlikti dėl svarbių priežasčių, taip pat dėl globėjo (rūpintojo) nušalinimo nuo pareigų, jeigu globėjas (rūpintojas) netinkamai atlieka pareigas, neužtikrina globotinio ar rūpintinio teisių ir interesų apsaugos, naudojasi savo teisėmis savanaudiškais tikslais.⁴⁷

Ne mažiau svarbu paminėti ir tai, kad VTAT tiria, analizuoja vaiko teisių pažeidimus konkrečioje situacijoje šeimose, mokymo ugdymo institucijose, bendraamžių grupėse, visuomenėje, siūlo paramos vaikui formas; kontroliuoja savivaldybės ar teismo priimtų sprendimų vaiko gerovės labui įgyvendinimą; rengia administracijos direktoriaus įsakymo projektus dėl socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, įrašymo į apskaitą, dėl laikinosios vaikų globos; rengia dokumentus teismams: išvadas dėl vaikų gyvenamosios vietos, materialinio išlaikymo, dėl situacijos tėvams gyvenant skyrium, migruojant, atliekant bausmę, integruojant vaiką į šeimą, įvaikinant; teikia teismams ieškinius dėl tėvų valdžios apribojimo, dėl vaikų atskyrimo nuo tėvų, dėl nuolatinės vaikų globos nustatymo, dėl sandorių vaikų interesais ir kt.

VTAT pagal savo kompetenciją bendradarbiauja su valstybės ir savivaldybės institucijomis bei įstaigomis, nevyriausybinėmis organizacijomis, kurios rūpinasi vaiko teisių apsauga.

Švietimo skyriai. Savivaldos institucijos vykdo valstybinę švietimo politiką savivaldybėje, tvirtina savivaldybės strateginį švietimo planą, metines švietimo veiklos programas; analizuoja švietimo būklę, užtikrina valstybinės švietimo politikos vykdymą; steigia, organizuoja ir likviduoja savivaldybės administracijos švietimo padalinius; formuoja ikimokyklinio priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programas teikiančių mokyklų tinklą, sudaro sąlygas vaikų privalomajam švietimui vykdyti; organizuoja ir tvarko savivaldybės teritorijoje gyvenančių vaikų apskaitą; steigia mokyklas bei pagalbą mokiniams, mokytojams, mokyklai teikiančias įstaigas (pedagogines psichologines tarnybas, mokytojų švietimo centrus ir kt.) ir kt.

Socialinės paramos skyriai. Kiekvienos savivaldybės administracijoje veikia padalinys, planuojantis socialines paslaugas, administruojantis socialinių paslaugų organizavimą ir bendrųjų socialinių paslaugų bei socialinės priežiūros kokybės kontrolę, tai socialinės paramos skyriai. Šie skyriai skiria ir moka Pinigines socialinės paramos, Išmokų vaikams, Valstybinių šalpos išmokų įstatymuose bei kituose norminiuose aktuose nustatytas išmokas, nustato besikreipiančių asmenų teisę į piniginę paramą (pašalpas, išmokas, kompensacijas), nemokamą maitinimą, organizuoja materialinę paramą mažas pajamas turintiems savivaldybės gyventojams (vienkartinės pašalpos, talonai, sąrašai labdaros organizacijoms ir pan.), išduoda pažymas apie pajamas dėl gyvenamųjų patalpų šildymo išlaidų, išlaidų šaltam bei karštam vandeniui kompensavimo mažas pajamas

⁴⁷ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. gegužės 28 d. įsakymu Nr. A1-145 „Dėl Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2007, Nr. 61-2360.

turinčioms šeimoms; ir įgyvendina socialinių paslaugų programas ir projektus; organizuoja neįgaliųjų integraciją į visuomenę ir rengia jiems socialinės integracijos programas, organizuoja specialaus transporto paslaugas judėjimo negalią turintiems žmonėms, rūpinasi socialinės atskirties šeimų (asmenų) socialine rehabilitacija.

Savivaldybių vaiko teisių bendruomenių tarybos. Vaiko teisių apsaugos institucijų sistema įtvirtinta Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme. Jame nurodyta, kad vaiko teisių apsaugą Lietuvoje užtikrina ir visuomeninės organizacijos, kurių veikla susijusi su vaiko teisių apsauga. „Prie savivaldybių tarybų veikia savivaldybių bendruomenių vaiko teisių apsaugos tarybos. Jas sudaro ir jų nuostatus tvirtina savivaldybių tarybos. Savivaldybių bendruomenių vaiko teisių apsaugos tarybas sudaro vietos savivaldos institucijų, vaiko teisių apsaugos institucijų (tarnybų), policijos nepilnamečių (jaunimo) reikalų inspektorių, švietimo, vaiko globos įstaigų atstovai, taip pat į tarybą gali įeiti vaikų (jaunimo) organizacijų ar (ir) mokyklų moksleivių tarybų, vaiko teisių apsaugos srityje veikiančių visuomeninių organizacijų ar (ir) tradicinių bei valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir kitų įstaigų bei organizacijų atstovai.“⁴⁸

Svarbiausias šių tarybų uždavinys – įtraukti bendruomenę į vaiko teisių apsaugos sistemos savivaldybėje formavimą, teikti siūlymus savivaldybės tarybai dėl vaiko teisių apsaugos politikos ir strategijos formavimo bei prioritetų nustatymo bendruomenėje, taip pat teikti siūlymus savivaldybės tarybai dėl vaiko teisių apsaugos ir vaiko teisių pažeidimų prevencijos priemonių rengimo ir įgyvendinimo bendruomenėje. Šios tarnybos taip pat teikia siūlymus dėl prevencinio ir socialinio darbo su probleminėmis šeimomis organizavimo, dėl socialinės pagalbos teikimo smurta patyrusiems vaikams, vaikams, turintiems elgesio problemų ar grįžusiems iš įkalinimo įstaigų, krizę išgyvenantiems vaikams, baigusiems mokslus ir ieškantiems darbo ar gyvenamosios vietos našlaičiams. Taip pat teikia savivaldybės tarybai arba kitoms savivaldybės institucijoms siūlymus dėl praktinio vaikų teisių bendruomenėje užtikrinimo, dėl socialinių, sveikatos, ugdymo, mokymo ir dorovinių problemų sprendimo bei kitus siūlymus, padedančius savivaldybėje sukurti efektyviai veikiančią vaiko teisių apsaugos sistemą.

Teisminė valdžia. Teismas įgyvendina teisminę valdžią. Tai nepriklausoma ir savarankiška valdžia. Teisminę valdžią įgyvendina teismai. Teisminė valdžia laiduoja tikslų įstatymų taikymą, teismas kiekvienu konkrečiu atveju užtikrina teisingumą, jis laiduoja įstatymų laikymąsi.

Mes teismus panagrinėsime kaip žmogaus teisių, o tai ir kaip vaiko teisių gynimo institucijų sistemos neatsiejamą dalį.

Teisėjai ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi. Bylas nagrinėjantys teisėjai vadovaujasi tik įstatymu, teismas priima sprendimus Lietuvos Respublikos vardu. Lietuvos Respublikos vientisą teismų sistemą sudaro bendrosios kompetencijos ir specializuoti teismai.

⁴⁸ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33–807.

Bendrosios kompetencijos teismams priskiriami Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (1), Lietuvos apeliacinis teismas (1), apygardų teismai (5), apylinkių teismai (54). Specializuoti – administraciniai teismai - yra Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (1), apygardų administraciniai teismai (5), nagrinėjantys bylas dėl ginčų, kylančių iš administracinių teisinių santykių. Darbo, šeimos, nepilnamečių, bankroto ir kitų kategorijų byloms nagrinėti gali būti steigiami ir kiti specializuoti teismai.⁴⁹

Kalbant apie teismus, negali nepaminėti Lietuvos Konstitucinio teismo, nors jis, dėl vykdomų funkcijų, ir nepriskiriamas teismų sistemai. Konstitucinio teismo statusą ir jo įgaliojimų vykdymo tvarką nustato Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą, nustatyta tvarka sprenddamas, ar įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai neprieštarauja Konstitucijai, taip pat ar Respublikos Prezidento bei Vyriausybės aktai neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams.⁵⁰

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra vienintelis kasacinės instancijos teismas įsiteisėjusiems bendrosios kompetencijos teismų sprendimams, nuosprendžiams, nutartims, nutarimams ir įsakymams peržiūrėti. Aukščiausiasis Teismas formuoja vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus ir kitus teisės aktus.

Aukščiausiasis Teismas, vadovaudamasis Europos Sąjungos teisminių institucijų išaiškinimais, analizuoja ir apibendrina bendrosios kompetencijos teismų praktiką taikant Europos Sąjungos teisės normas ir teikia rekomendacijas dėl Lietuvos bendrosios kompetencijos teismų ir Europos Sąjungos teisminių institucijų bendradarbiavimo užtikrinant vienodą Europos Sąjungos teisės aktų aiškinimą ir taikymą Lietuvos Respublikoje. Aukščiausiasis Teismas atlieka ir kitas jo kompetencijai įstatymų priskirtas funkcijas.⁵¹

Lietuvos apeliacinis teismas yra apeliacinė instancija byloms dėl apygardų teismų sprendimų, nuosprendžių, nutarčių, nutarimų ir įsakymų. Jis vienintelis nagrinėja prašymus dėl užsienio valstybių ir tarptautinių teismų bei arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo Lietuvos Respublikoje. Taip pat atlieka kitas jo kompetencijai įstatymų priskirtas funkcijas.

Apygardos teismas yra pirmoji instancija civilinėms byloms, įstatymų priskirtoms jo kompetencijai, baudžiamosioms byloms, įstatymų priskirtoms jo kompetencijai ir apeliacinė instancija byloms dėl apylinkių teismų sprendimų, nuosprendžių, nutarčių, nutarimų ir įsakymų taip pat atlieka kitas jo kompetencijai įstatymų priskirtas funkcijas.

Apylinkės teismas yra pirmoji instancija civilinėms byloms, įstatymų priskirtoms jo kompetencijai, taip pat baudžiamosioms byloms, įstatymų priskirtoms jo kompetencijai, hipotekos

⁴⁹ Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. [46-851](#).

⁵⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 73-1749.

⁵¹ Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. [46-851](#).

teisėjų kompetencijai priskirtoms byloms, administracinių teisės pažeidimų byloms, įstatymų priskirtoms jo kompetencijai, tai pat byloms, susijusioms su sprendimų ir nuosprendžių vykdymu. Įstatymų nustatytais atvejais apylinkės teismo teisėjai atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjo, vykdymo teisėjo funkcijas, taip pat kitas apylinkės teismo kompetencijai įstatymų priskirtas funkcijas.

Administraciniai teismai - tai specializuoti teismai Lietuvoje veikiantys nuo 1999 m. Administraciniai teismai nagrinėja ginčus, kuriuose bent viena iš šalių yra valstybė, savivaldybė arba valstybės ar savivaldybės institucija, įstaiga, tarnyba, tarnautojas, ir kurie kyla šiems subjektams įgyvendinant vykdomosios valdžios funkcijas.

Apygardos administracinis teismas yra pirmoji instancija administracinėms byloms, įstatymų priskirtoms jo kompetencijai ir atlieka kitas jo kompetencijai įstatymų priskirtas funkcijas.

Vyriausiasis administracinis teismas yra pirmoji ir galutinė instancija administracinėms byloms, įstatymų priskirtoms jo kompetencijai; apeliacinė instancija byloms dėl apygardų administracinių teismų sprendimų, nutarimų ir nutarčių; apeliacinė instancija administracinių teisės pažeidimų byloms dėl apylinkių teismų nutarimų; instancija, įstatymų nustatytais atvejais nagrinėjanti prašymus dėl proceso atnaujinimo užbaigtose administracinėse bylose, įskaitant administracinių teisės pažeidimų bylas. Vyriausiasis administracinis teismas formuoja vienodą administracinių teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus ir kitus teisės aktus. Vyriausiasis administracinis teismas, vadovaudamasis Europos Sąjungos teisminių institucijų išaiškinimais, analizuoja ir apibendrina administracinių teismų praktiką taikant Europos Sąjungos teisės normas ir teikia rekomendacijas dėl Lietuvos administracinių teismų ir Europos Sąjungos teisminių institucijų bendradarbiavimo užtikrinant vienodą Europos Sąjungos teisės aktų aiškinimą ir taikymą Lietuvos Respublikoje. Vyriausiasis administracinis teismas atlieka ir kitas jo kompetencijai įstatymų priskirtas funkcijas.⁵²

Prokuratūra yra valstybės institucija, padedanti užtikrinti teisėtumą ir teismui vykdyti teisingumą. Prokuratūra organizuoja ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauja; atlieka ikiteisminį tyrimą ar atskirus ikiteisminio tyrimo veiksmus; kontroliuoja ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiklą baudžiamajame procese; palaiko valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose; kontroliuoja nuosprendžių pateikimą vykdyti ir jų vykdymą; koordinuoja ikiteisminio tyrimo įstaigų veiksmus tiriant nusikalstamas veikas; gina viešąjį interesą; pagal kompetenciją nagrinėja asmenų prašymus, pareiškimus ir skundus; dalyvauja rengiant ir įgyvendinant nacionalines ir tarptautines nusikalstamų veikų prevencijos programas; dalyvauja teisėkūros procese; atlieka kitas įstatymų nustatytas funkcijas.⁵³

⁵² Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851.

⁵³ Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 81-1514.

Vaiko teisių apsaugos srityje svarbus prokuroro vaidmuo ginant viešąjį interesą. Prokurorai, nustatę vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimą, viešąjį interesą gina pagal asmens, valstybės ar savivaldybių institucijos arba įstaigos pranešimą, pasiūlymą, pareiškimą, skundą arba savo iniciatyva, taip pat ir tais atvejais, kai kitų institucijų pareigūnai, tarnautojai ar jiems prilyginti asmenys, privalantys ginti šį interesą, nesiėmė priemonių pažeidimams pašalinti. Praktikoje, prokurorai, gindami viešąjį interesą, dažnai teikia teismui pareiškimus dėl tėvų valdžios apribojimo, kai tėvai netinkamai įgyvendina tėvų valdžią ar ją panaudoja priešingai vaikų interesams ir kt.

Nevyriausybinių organizacijų. Nevyriausybinių organizacijų (toliau – NVO) yra laisva piliečių valia įkurta demokratinė organizacija, kuri tarnauja visuomenės ar jos grupių labui, nesiekia pelno ar tiesioginio dalyvavimo valstybės valdyme. Lietuvoje yra ne mažai NVO, kurios rūpinasi vaikų gerove, todėl paminėsiu tik keletą iš jų: tai Lietuvos vaikų teisių gynimo organizacija „Gelbėkit vaikus“, siekianti gerinti vaikų padėtį ir įgyvendinti Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją. Organizacija stengiasi derinti praktinę ir švietėjišką veiklą, bandydama ugdyti visuomenės nuomonę. NVO „SOS Vaikų kaimas“ - dirba našlaičių, tėvų globos netekusių vaikų ir vaikų, kuriais negali rūpintis jų šeimos, labui. Šiems vaikams suteikiama galimybė kurti ilgalaikius santykius šeimoje. Carito šeimos ir vaikų skyrius, siekia teikti psichosocialinę pagalbą šeimoms, esančioms socialinėje atskirtyje, dirbant su vaiku ir jo šeima siekia sustiprinti šeimą ir išsaugoti vaiką jo natūralioje aplinkoje. Sergantiems priklausomybėmis kurti Lietuvą apimančių savipagalbos tinklą. Ir dar kitos NVO, siekiančios padėti vaikams ir jų šeimoms, vykdančios prevencines programas.

Institucijų sistemos analizė leidžia suabejoti, ar šiuo metu esantys vaiko teisių „gynėjai“ susitvarko su pavestomis funkcijomis. Visos dalyvaujančios tarnybos ir įstaigos, bei jų gausa, lemia funkcijų dubliavimo atsiradimą, bei atsakomybės mažėjimą. Jos savo veiklą turėtų koordinuoti taip, kad nepilnamečių nusikalstamumo klausimai būtų sprendžiami tarpšakiniu ir daugiainstituciniu principu. Turi būti įkurta centrinė koordinuojanti institucija, kuri padėtų ne tik nagrinėti šį klausimą, bet ir skleisti rezultatus, konsultuoti ir teikti kitokią pagalbą valdžios institucijoms ir organizacijoms priimančioms sprendimus. Atsižvelgiant į konkrečius nepilnamečių nusikalstamumo ypatumus bei jo dinamišką ir kintantį pobūdį, labai svarbu, kad su jaunu dirbantys žmonės: teisėjai, prokurorai, advokatai, policininkai, tarpininkai, socialiniai darbuotojai ir kt. įgytų kuo tinkamesnę specialų išsilavinimą, o mokslo žinios būtų nuolat atnaujinamos. Dabar atrodo, kad valstybinės institucijos problemas pastebi tik per žiniasklaidą, tad stinga efektyvių ir tikslinių prevencinių priemonių, atitinkamos intervencijos į konfliktines, krizines situacijas, pagaliau pagrindinių uždavinių atlikimo.

2.3. Vaiko teisių apsaugos lygis Europos Sąjungos šalyse

Vaikų gerovės užtikrinimui – pastaruoju metu Europos Sąjungos (toliau – ES) vidaus ir išorės politikoje skiriamas ypatingas dėmesys. Susirūpinimas vaikų teisėmis, nepaisant to, kad ši problema egzistuoja labai seniai, realiai išreikštas tik 1959 metais lapkričio 20 dieną, Generalinei Jungtinių Tautų organizacijos (toliau – JTO) asamblėjai paskelbus Vaiko teisių deklaraciją. Joje kalbama apie galimybę turėti laimingą vaikystę, savo ir visuomenės labui naudotis priskirtomis teisėmis ir laisvėmis. Tėvai, organizacijos raginamos gerbti tas teises bei jų laikytis, vadovaujantis šiais principais: vaikas turi būti apsaugotas nuo visų netinkamo elgesio su juo, žiaurumo ir išnaudojimo formų. Jis neturi būti prekybos objektu, nesvarbu, kokia forma.⁵⁴

ES narės yra įsipareigojusios gerbti vaiko teises pagal tarptautinius žmogaus teisių dokumentus. Tuo tarpu ES savo veikloje skyrė didelį dėmesį vaikų apsaugos ir teisių sričiai. Ypač jos veikla suaktyvėjo 1979 metais, „kai buvo iškelta Europos vaiko teisių chartijos parengimo idėja, kuri įtakojo 1989 metais priimtą JTO Vaiko teisių konvenciją.“⁵⁵ ES toliau siekia suformuoti Europos strategiją vaikų atžvilgiu, priiminėdama įvairiausio pobūdžio rekomendacijas bei rezoliucijas, realiai ištyrus visuomenės, šeimos kitimo poveikį vaiko gerovei. 2006 m. priimtas komunikatas „ES vaiko teisių strategijos link“, nubrėžia ilgalaikes ES vaiko teisių apsaugos strategijos kryptis. Tačiau verta pastebėti, kad Europos šalims palikta teisė atskirai, pagal savo poreikius, kurti vaiko teisių apsaugos sistemą – politika nėra centralizuota.

Didelė reikšmė tenka konvencijoms, kurios formuoja ir orientuoja Europos vaiko teisių apsaugos politiką tam tikra linkme. Lietuva taip pat vadovaujasi konvencijomis, pvz., 1989 m. „Vaiko teisių konvencija“, Tarptautinės darbo organizacijos konvencija „Dėl vaikų ir jaunuolių naktinio darbo apribojimo nepramoniniuose darbuose“, „Dėl jaunuolių naktinio darbo pramonėje“, Europos konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso, Hagos konferencijoje priimta konvencija „Dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje“, Europos konvencija dėl vaiko teisių įgyvendinimo (1996m.). 2001-2003 metais Lietuva yra ratifikavusi svarbias, su vaikų teisėmis susijusias konvencijas, kurios be jau anksčiau Lietuvos Seimo ratifikuotų konvencijų, turi sukurti būtent tą teisinę aplinką ir reikiamas teises garantijas: 1980 m. Hagos konvencija dėl civilinių tarptautinių vaikų pagrobimo aspektų; 1973 m. Hagos konvencija dėl sprendimų susijusių su alimentinėmis pareigomis, pripažinimo ir vykdymo; 1961 m. Hagoje sudaryta konvencija dėl valdžios institucijų įgaliojimų ir taikytinos teisės nepilnamečių apsaugos srityje, Lietuvos Respublikai įsigaliojo 2002 m. sausio 22 d. ir kt.

⁵⁴ Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracija, Paskelbta Generalinės Asamblėjos 1959 m. lapkričio 20 d.1/86(XIV) rezoliucija, 1959. //www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/vaiko%20teisiu%20deklarac.htm.[žiūrėta 2009-09-30].

⁵⁵ Europos politika dėl vaikų, Vilnius, 1999, p. 19.

1980 m. Europos konvencija dėl sprendimų, susijusių su vaikų globa, pripažinimo ir vykdymo bei vaikų globos atstatymo; Tarptautinė darbo organizacijos konvencija Nr.182 „Dėl nepriimtino vaikų darbo ir neatidėliotinių veiksmų jam panaikinti“. Be minėtų organizacijų Europoje veikia įvairios į pagalbą teikiamą vaikams orientuotos organizacijos. Seniausia jų – UNICEF, įkurta JT 1946 m. Pirminis jos tikslas buvo padėti nuo karo nukentėjusiems vaikams. Yra daug kitų plačiai veikiančių organizacijų: Europos vaikų centras, Vaikų teisių informacinis tinklas (CRIN), Suaugusiųjų puslapiai prieš vaikų pornografiją (ASACP) ir kitos. Organizacijų, konvencijų gausa ir išaugęs tarptautinis susirūpinimas vaikų gerove perša mintį, kad vaikų teisių apsauga bent jau ekonomiškai išsivysčiusiose Europos šalyse pakankamai sėkmingai įgyvendinama ir nekelia didelių rūpesčių.

2007 m. gruodžio 10 d. ES Taryba priėmė ES Vaiko teisių apsaugos gaires. Kartu buvo patvirtinta gairių įgyvendinimo strategija. Jos prioritetas – kova su visų rūšių prievarta prieš vaikus.

Tačiau dar netolimoje praeityje Vakarų Europos šalys susidurdavo su dabartiniu metu Lietuvai aktualiomis vaiko teisių apsaugos problemomis.

Štai JT Vaikų teisių komitetas Lietuvai rekomendavo, kad *šalis – narė sukurtų duomenų rinkimo sistemą bei nustatytų vertinimo indikatorius, leidžiančius vertinti tai, kaip yra įgyvendinama Konvencija. Tuo metu nei viena Europos Tarybos šalis – narė neturėjo suformavusi duomenų bazės, kurioje būtų kaupiama susisteminta informacija apie skirtingas prievartos formas.*⁵⁶

Priežastys įvairios: nėra griežto prievartos apibrėžimo, todėl sunku ją įvardinti registre; trūksta profesionalumo, reaguojant į signalus, kurie rodo galimą prievartą; nėra koordinuojančios institucijos, kuri kaupytų informaciją iš atitinkamoje aplinkoje dirbančių institucijų; institucijoms trukdo dirbti vakarų kultūros individualumas ir asmeninės laisvės kultas, kuris priešinasi viešai intervencijai į asmeninį gyvenimą. Šalyse – narėse į prevencinį darbą įsitraukė ne visos institucijos arba kai kurių paslaugų apskritai nebuvo. Europos šalys susiduria su prievarta, kylančia iš pačių socialinių darbuotojų. Tyrimai parodė, kad 10 procentų moterų, patyrusių seksualinę prievartą vaikystėje, gali būti seksualiai prievartaujamos pačių socialinių darbuotojų.⁵⁷

Preveninės veiklos riba buvo ir yra aktuali, iki šiol neišsprendžiama problema. Kyla klausimas, kada terapinės intervencijos institucijos turi pranešti apie prievartos atvejį teisinės sistemos institucijoms ir kokio laipsnio teisė joms palikta tai daryti. Šveicarijoje prevencija yra nesuderinama su policijos intervencija. Į ją kreipiamasi tik kraštutiniu atveju. Vokietijoje laikomasi panašaus principo – pagalba yra svarbiau nei bausmė. Kita vertus, vadovaujantis tokiomis

⁵⁶ Steering Committee on social policy, Project III.8 Childhood policies, Strasbourg, 1994, p. 53.

⁵⁷ Steering Committee on social policy, Project III.8 Childhood policies, Strasbourg, 1994, p. 53.

nuostatomis, kyla pavojus, kad prievarta, ypač seksualinė, pasikartos, nes šios prievartos atveju stipriai pasireiškia slaptumo ir žalingo įpročio sindromai prievartautojui⁵⁸.

Šalyse - narėse skirtinga situacija, kalbant apie tai, kas, ką, kada ir kam turi pranešti apie prievartos atvejį. Pavyzdžiui, Švedijoje visi žmonės, dirbantys vietinėse institucijose, turi pranešti apie prievartos atvejus Socialinių tarnybų biurui, kuris yra įgaliotas (bet neįpareigotas) perduoti informaciją policijai.⁵⁹

Nyderlanduose, pranešimai apie prievartos atvejus nėra privalomi. Informacija patenka į medicininius patariamuosius centrus, kurie yra nepriklausomi nuo teisinio aparato. Belgijoje apskritai nėra įpareigojimo kam nors teikti informaciją apie galimą prievartos atvejį. Anglijoje šis klausimas paliekamas žmogaus moralei. Šie keli pavyzdžiai rodo, kad šalyse egzistuoja skirtinga pranešimo sistema bei iš to susiformavę santykiai su teisine sistema. JT Vaikų teisių komitetas savo ataskaitoje išreiškė susirūpinimą dėl egzistuojančios tolerancijos Lietuvos visuomenėje naudoti fizines bausmes kaip tinkamą auklėjimo priemonę.⁶⁰

Austrijoje, Vokietijoje ir Portugalijoje dauguma tėvų į tokią bausmę taip pat žiūri teigiamai, nors Austrijoje ir Vokietijoje tai uždrausta įstatymais. Taip pat šalys – narės turi sunkumų, nustatant prievartos atvejus. Viena iš priežasčių – natūraliai skirtingi institucijų tikslai, atskiri duomenys, kurie yra ne visada prieinami kitiems institucijų specialistams. Visose Europos šalyse su vaikais susijusioms institucijoms palikta teisė priimti sprendimą dėl vaiko izoliacijos nuo šeimos ir patalpinimo globos įstaigose, tačiau dar ne visos šalys šioje situacijoje turėjo alternatyvias pagalbos priemones, pvz., krizių ir konsultacinius centrus, mergaičių prieglaudas ir pan. Tačiau tuo metu dauguma ES šalių jau turėjo multidisciplinines – tarpžinybines grupes prie gydymo įstaigų.⁶¹ Anglijoje yra įkurti Socialinių paslaugų departamentai, kurie vaidina pagrindinį vaidmenį vaiko teisių apsaugos sistemoje. Socialinių paslaugų departamentai yra atsakingi už vaiko poreikių tenkinimą, tėvų sugebėjimą sukurti vaikui tinkamas gyvenimo sąlygas, jų įvertinimo koordinavimą. Jie turi teisę vykdyti tyrimą, jei kyla įtarimas dėl vaiko išnaudojimo. Bendradarbiaudami su kitomis su konkrečiu prievartos atveju susijusiomis institucijomis, jie gali nuspręsti, ar vaikui, pasilikusiam šeimoje, gresia pavojus, ar reikia kreiptis į teismą dėl „globos išakymo“. Socialiniai darbuotojai skiriami kiekvienam prievartą patyrusiam vaikui. Šie tarnautojai dirba teismuose ir atlieka patariamąjį vaidmenį. Jie surenka informaciją iš su vaiku susijusių institucijų, įvertina ją, pateikia teismui. Asmeninio socialinio darbuotojo esminis egzistavimo tikslas – sukurti kuo palankesnę aplinką teismo proceso metu, atsižvelgiant į šeimos bei vaiko poreikius ir apsaugoti juos nuo

⁵⁸Furnissas T., Vadovėlis įvairių sričių specialistams apie vaikų seksualinį išnaudojimą. Darbo organizavimas, psichoterapija, teisinė apsauga ir priežiūra. Vaiko teisių informacijos centras, 2002.(p. 88 – 89).

⁵⁹Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas. Vilnius, 2002. – p.74.

⁶⁰Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto išvados dėl Lietuvos Respublikos įžanginės ataskaitos, Vilnius, 2001, p. 5 -6.

⁶¹A.Vaitekūnas. Vaikas tarp prievartos ir išnaudojimo. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Vilnius, 2000, p. 134 -150.

visuomenės nuomonės poveikio. Anglijoje veikia duomenų bazės, kurios suteikia visoms institucijoms informaciją apie tai, kad vaikas patyrė prievartą arba, kad egzistuoja prievartos pasireiškimo atvejai.⁶²

Pagirtina, kad visos ES institucijos teikia vis didesnę svarbą poreikiui užtikrinti, kad vaiko teisės egzistuotų ir būtų pripažintos atitinkamose politikos gairėse ir programose. Reformų sutartyje, pasirašytoje Lisabonoje, daug kartų nurodoma, kad reikia atsižvelgti į geriausias vaiko interesus,⁶³ laikantis JT Vaiko teisių konvencijos. Tarybos gairės dėl vaiko teisių propagavimo ir apsaugos, Komisijos komunikatas dėl ES vaiko teisių strategijos kūrimo ir gairės dėl vaikų ir ginkluotų konfliktų bei jų naujausios redakcijos yra svarbios kuriant išsamią ES strategiją. Komunikatas dėl ypatingo dėmesio vaikų klausimui ES vykdant išorės veiksmus ir Tarybos išvados dėl „ES gairių dėl vaiko teisių propagavimo ir apsaugos Europos Sąjungai vykdant išorės veiksmus – plėtros ir humanitarinės pagalbos aspektų“ yra sveikintina pažanga kuriant veiksmingą ir išsamią politiką dėl vaiko teisių trečiojoje šalyse.⁶⁴

2.4. Vaiko teisių apsaugos sistemos poveikis vaiko gerovei

Atsižvelgiant į Europos Tarybos ministrų komiteto rekomendacijas „Valstybėms narėms dėl pozityvaus vaikų auklėjimo politikos“, vaikų auklėjimas turi būti grindžiamas pozityviomis nuostatomis, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. vasario 17 d. nutarimu Nr. 184 patvirtintas Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 metų planas, kuriame numatytos priemonės, susijusios su pagalbos šeimai teikimu, siekiant skatinti imtis visų būtinų priemonių vaikų auklėjimui remti ir pozityviam vaikų auklėjimui reikalingoms sąlygoms kurti, didinti asmeninę tėvų atsakomybę už vaikus, orientuojantis į pozityvios tėvystės ugdymą, t. y. mokyti tėvus nesmurtinės vaikų auklėjimo kultūros.⁶⁵

Skamba paradoksaliai, tačiau vaiko teisių apsaugos sistema ne vien teigiamai įtakoja vaiko gerovę, nors tai yra jos egzistavimo tikslas. Neigiama įtaka, kylanti iš bendros sistemos veiklos, įvardijama kaip sistemos prievarta. J.Cashmore (1997) savo knygoje teigia, kad sistemų prievarta plačiąja prasme apibrėžiama kaip vaiko prievarta ar nepriežiūra, kylanti iš sistemos veiklos švietimo, rūpybos, sveikatos srityse. Dažniausiai sistemos prievarta pasireiškia nepriežiūros forma, kai pati sistema nėra pajėgi teikti tinkamų paslaugų, leidžiančių užtikrinti tolimesnę vaikų gerovę.

⁶² www.safeguardingchildren.org.uk[žiūrėta 2009-10-01]

⁶³ Lisabonos sutarties 3 ir 24 str. http://europa.eu/lisbon_treaty/full_text/index_lt.htm. [žiūrėta 2009-10-01]

⁶⁴ Europos parlamento 2009 m. sausio 29 d. pranešimas.

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A6-2009-0039&language=LT> [žiūrėta 2009-09-29].

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. vasario 17 d. nutarimu Nr. 184 „Dėl Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 metų plano patvirtinimo“// Valstybės žinios, 2005, Nr. 25-802.

J.Cashmore (1997) teigia, jog būtina žinoti sistemos prievartos atvejus, nes tai leidžia apibrėžti (priklausomai nuo aplinkybių) vaikų teisių apsaugos sistemos intervencijos ribas, primena, kad institucijos privalo būti atskaitingos už teikiamas paslaugas tiek vaikams, tiek jų šeimoms.⁶⁶ Lietuvos vaiko teisių apsaugos sistema kaip sistema nėra pilnai išsivysčiusi, todėl joje yra daug trūkumų, kurie sąlygoja sistemos prievartą, akivaizdžiai pasireiškiančią nepriežiūra, nes esamos paslaugos netenkina pagalbos reikalaujančio vaiko poreikių.

Daugybė tarnybų ir institucijų, kurios rūpinasi vaikais, paprastai žiūri į vaiką iš skirtingų pozicijų. Daugumai valstybės institucijų, įskaitant vietos lygio institucijas, labai stinga koordinacijos ir bendro institucinio požiūrio. Todėl svarbu yra plėtoti įvairių sričių šalies institucijų bendrą politiką ir kurti integruotų programų bei paslaugų pagrindus.⁶⁷

Lietuvoje tebeegzistuoja ydinga ir neefektyvi vaiko teisių apsaugos institucijų pavaldumo situacija. Vaiko teisių apsaugos tarnybos, būdamos vietos savivaldybių sudėtyje, nepavaldžios vaiko gerovės politiką vykdančiai ir įpareigotai koordinuoti žinybų ir ministerijų veiklą socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, lygiai taip pat kaip ir atitinkamos ministerijos ir žinybos, todėl vaikų politikos problemų valdymas yra visiškai neefektyvus.

Nėra išsamios ir sistemiškos duomenų rinkimo sistemos, taip pat nėra pažeidžiamiausių vaikų grupių statistikos, kas yra būtina kuriant vaikų politikos strategiją bei pašalinant visas galimas vaikų diskriminavimo formas. Esama šalies teisinė sistema ne visiškai atsispindi vaiko interesų bei jų nuomonės paisymo prioritetiškumo. Smurto ir prievartos vaikų atžvilgiu plitimas Lietuvoje auga, šios tendencijos ne mažėja kadangi esamos valstybinės programos stokoja konkrečių veiksmų, iki šiol nesukurta vaikų krizių centrų infrastruktūra.

Vaikų globos institucijose iki šiol tebegyvena virš 5 tūkst. tėvų globos netekusių vaikų, neišspręstos jų integravimo į visuomenę problemos sulaukus pilnametystės. 2000 m. įkūrus atskirą įvaikinimo tarnybą ir jai delegavus Hagos konvencijos dėl tarptautinio įvaikinimo centrinės institucijos funkcijas, sumažėjo šios srities įstatymų pažeidimai, sumažėjo tarptautinis įvaikinimas nesuteikiant įvaikinamiems į užsienį vaikams saugumo garantijų. Tačiau būtini aiškūs ir tikslūs tėvystės teisių ribojimo kriterijai ir profesionalus valstybinių vaiko teisių apsaugos institucijų darbas, paimant vaikus iš šeimos.

Neįgyvendinta nepilnamečių justicijos sistema, vaikams ir nepilnamečiams per mažai taikomos alternatyvios įkalinimui priemonės. Iki šiol nėra specializuotų teisėjų vaikams, šeimos teismų. Sistema kaip darinys pasireiškia per ją sudarančių elementų – institucijų sąveiką. Koordinuoti veiksmai reikalauja glaudaus bendradarbiavimo, kuris nėra taip lengvai pasiekiamas. Mary John (1997) teigia: *„jei įvairios institucijos, teikdamos pagalbą vaikui, negauna lygiaverčio atsako, vaikai*

⁶⁶ . Cashmore J. System Abuse, “A Charge Against Society, The Child’s Right to Protection”, ed Mary John, London, Jessica Knigsley Publishers, 1997.

⁶⁷ Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas. Vilnius, 2002. (ISBN 9986-656-34-6)

gali atsidurti prarajoje, t.y. negauti reikiamos pagalbos ar gauti neveiksmingą. Kai kuriais atvejais tai gali vesti prie „perdėtos pagalbos”, kai vaikas pergyvena kelias apklausas bei vertinimus, nes kiekviena institucija turi skirtingas perspektyvas, reikalavimus, pokalbių metodus.⁶⁸

Apibendrinant teigtina, kad sukurtas didžiulis institucijų mechanizmas, kuris kol kas nesugeba kokybiškai teikti paslaugų vaikui ir jo šeimai, užtikrinti vaiko gerovės. Valstybės institucijų pareigų, užtikrinačių operatyvų reagavimą į vaiko teisių pažeidimus, įgyvendinimas yra problematiškas. Tai, kad kompetentingos valstybės institucijos, žinodamos apie vaiko teisių pažeidimus, ne visada taiko visas galimas priemones tokius pažeidimus laiku pašalinti. Lietuvoje vaikų teisių apsaugos srityje dar daug reikia nuveikti, kad būtų įgyvendintos Vaiko teisių konvencijos ir kitų tarptautinių dokumentų nuostatos. Valstybė turi siekti, kad kiekvienas vaikas galėtų gyventi laimingai. Tuomet galima tikėtis ir valstybės gerovės, nes laimingi žmonės kuria laimingą valstybę.

⁶⁸ . Cashmore J. System Abuse, “A Charge Against Society, The Child’s Right to Protection”, ed Mary John, London, Jessica Knigsley Publishers, 1997, p. 37

3. NEPILNAMEČIŲ ADMINISTRACINĖ JUSTICIJA

3.1. Administracinės teisės pažeidimo subjekto amžius ir kiti administracinės atsakomybės atsiradimo pagrindai

Šešiolika metų – tai minimali amžiaus riba, nuo kurios asmuo, padaręs teisei priešingą veiką, gali būti laikomas administracinio teisės pažeidimo subjektu ir traukiamas administracinė atsakomybė.

Lietuvos Respublikos administracinės teisės pažeidimų kodekso (toliau - LR ATPK) 13 straipsnis reglamentuoja nepilnamečių atsakomybę už administracinius teisės pažeidimus. Nepilnamečiams nuo 16 iki 18 metų amžiaus, padariusiems administracinius teisės pažeidimus, taikomos bendros administracinės atsakomybės nuostatos. Tačiau jiems negali būti paskirtas administracinis areštas; skiriama bauda negali būti didesnė kaip pusė, numatyta LR ATPK. Jeigu toks asmuo turi savarankiškų pajamų, privalo atlyginti nusižengimu padarytą turtinį nuostolį, jei šio suma neviršija 50 litų. Jei jis neturi pajamų, atsako jo tėvai arba globėjai (rūpintojai).

Už nepilnamečių nuo 14 iki 16 metų padarytus pažeidimus: už narkotinių priemonių vartojimą be gydytojo paskyrimo, (LR ATPK 44 straipsnis 2 dalis), už padarytą nedidelį chuliganizmą, taip pat tyčinį suaugusiųjų garbės ir orumo žeminimą (LR ATPK 175 straipsnis), už girtų paauglių pasirodymą viešose vietose, alkoholinių gėrimų vartojimą (LR ATPK 178 straipsnis s 4 dalis) ir už viešosios rimties trikdyimą (LR ATPK 183 3 dalis), taip pat nepilnamečių kitokių teisės pažeidimų padarymą administracinė atsakomybė traukiami tėvai arba juos atstojantys asmenys.⁶⁹

1 lentelė: Policijos pareigūnų surašyti administracinių teisės pažeidimų protokolai ir išnagrinėti pareiškimai, susiję su vaiko teisių pažeidimais

	2006 m.	2007 m.	2008 m.
1. pagal ATPK 181 str. (Tėvų valdžios nepanaudojimas arba panaudojimas priešingai vaiko interesams)	6785	6655	6673
2. ATPK 181-1 str. (Vaiko globėjo (rūpintojo) pareigų nevykdymas arba vykdymas priešingai vaiko interesams)	236	198	226

⁶⁹Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios. 1985, Nr. 1-1;

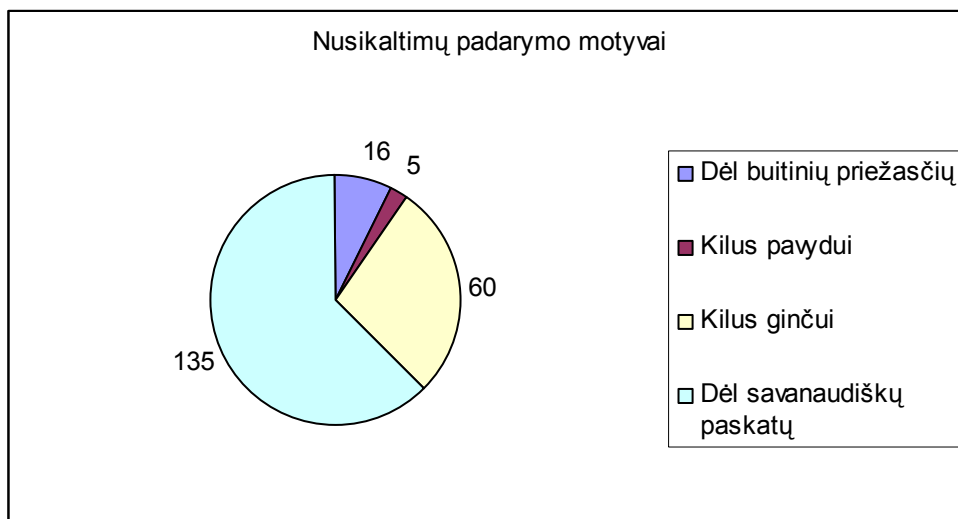
3. ATPK 181-2 str. 2 d. (Nepranešimas VTAT, policijai, prokuratūrai apie tėvų, kitų teisėtų atstovų ir kitų asmenų daromus vaikų teisių pažeidimus)	42	29	24
4. ATPK 181-3 str. (Vaiko teisių pažeidimas)	95	113	156
5. Policijos pareigūnai išnagrinėjo pareiškimų apie tėvų neigiamą įtaką savo vaikams	2453	2689	2877

Šaltinis :Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenys

Policijos pareigūnai nustato ir informuoja vaiko teisių apsaugos tarnybas apie vaikų teisių pažeidimo faktus, tėvus ar globėjus (rūpintojus), neatliekančius pareigos dorai auklėti ir prižiūrėti vaikus, piktnaudžiaujančius savo teisėmis ar pareigomis ir savo elgesiu darančius jiems neigiamą įtaką, žiauriai su jais besielgiančius, seksualiai juos išnaudojančius, ir raštu informuoja apie tai vaiko teisių apsaugos tarnybą; vaikus, likusius be tėvų ar globėjų (rūpintojų) globos, vaikus, kuriems dėl sveikatos būklės ar kitų priežasčių reikalinga neatidėliotina pagalba, nedelsdamas informuoja apie juos vaiko teisių apsaugos tarnybą, jeigu reikia, suderinęs su vaiko teisių apsaugos tarnyba, įkurdina juos atitinkamose institucijose.⁷⁰

Iš viso per 2008 metus ištirtų nusikalstamų veikų, kurias padarė nepilnamečiai, 3332, o per 2009 m. sausio – rugsėjo periodą 3040 nusikalstamų veikų. Nepilnametį įvykdyti nusikaltimą gali pastūmėti daug įvairių priežasčių ir aplinkybių. Nusikaltimų padarymo motyvai pateikti 1 paveikslėlyje:

⁷⁰Lietuvos policijos generalinio komisaro 2005 m. kovo 29 d. įsakymas Nr. 5-V-208, „Dėl Viešosios policijos specialisto (nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) tarnybinės veiklos instrukcijų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 44-1436.

1 pav. Nusikaltimų padarymo motyvai.

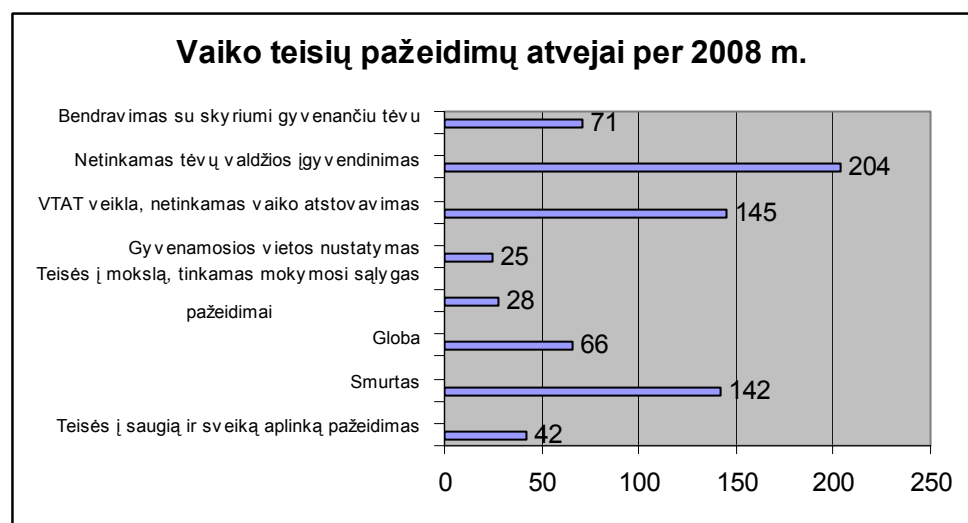
Šaltinis: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras <http://www.nplc.lt/sena/stat/stat.htm>.

Tiksliai nepilnamečių nusikalstamumo priežastis nustatyti labai sudėtinga, nes nepilnamečių elgesys susijęs su sudėtingu socializacijos ir socialinės kontrolės procesu. Vis dėlto galima padaryti dvi patikimas išvadas. Pirma, nepilnamečių nusikalstamumo jokia būdu negalima laikyti visuomenės liga arba laikyti jį nepilnamečių nusikaltėlių fizinio, intelektualinio arba protinio pobūdžio sutrikimų padariniu. Antra, norėdami iširti nepilnamečių elgesį (ir nusikalstamą, ir nenusikalstamą), turime tirti aplinką, kurioje jie auga: šeimą, mokyklą, draugus ir socialinę aplinką. Taigi kiekviena nepilnamečių nusikalstamo elgesio priežastis ir aplinkybė gali būti susieta su šiomis pagrindinėmis sritimis. Pavyzdžiui, visai nebūtinai nusikalstamumą turi skatinti tai, kad tėvų dažnai nėra namie arba kad vaikas auga su vienu iš tėvų, arba tėvai visiškai nesugeba pasirūpinti savo vaikais, arba (dėl finansinių, socialinių ir (arba) tarpasmeninių priežasčių) nėra sveikų kokybiškų vaikų ir tėvų arba pačių tėvų tarpusavio santykių. Ne pavieniai moksleiviai, o mokyklų sistema kalta dėl nesugebėjimo įveikti jų niekinimo ir atskirties reiškinius. Vis dėlto šiuolaikiniame pasaulyje išorės veiksnių, pvz., žiniasklaidos, technologijų ir ypač interneto, į suaugusiųjų pasaulį įstumti nepilnamečiai dažnai agresyviai reaguoja į tokio pobūdžio įsikišimą į jų gyvenimą. Kaip matyti 1 paveikslėlyje dažniausiai nusikaltimai padaromi dėl savanaudiškų paskatų.

Didėjantis surašytų administracinių teisės pažeidimų bei bylų dėl nepilnamečių padarytų teisės pažeidimų, nagrinėjamų teisme, skaičius skatina atkreipti dėmesį į elgesio su nepilnamečiais, patekusiais į administracinę justiciją, teisinį reguliavimą, kuris iki šiol iš esmės nebuvo reformuotas. Galiojančiame Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse (toliau – ATPK) numatyta nedaug nepilnamečių administracinės atsakomybės ypatumų: apie nepilnamečio sulaikymą būtina pranešti nepilnamečio tėvams arba jo globėjams (rūpintojams)

(ATPK 265 str.), jei administracinėn atsakomybėn traukiamas asmuo ar nukentėjusysis yra nepilnamečiai, jų interesams turi teisę atstovauti jų įstatyminiai atstovai (tėvai, įtėviai, globėjai, rūpintojai) (ATPK 274 str.). Visos kitos Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso procesinės normos taikomos tiek suaugusiems, tiek nepilnamečiams. Įvertinus tai, kad galiojančiame Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – BPK) reglamentuojami nepilnamečiams skirti ypatumai dėl ikiteisminio tyrimo duomenų neskelbtinumo (BPK 177 str.), nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos (BPK 186, 280 str.), įtariamojo apklausos ikiteisminiame tyrime (BPK 188 str.), kaltinamojo apklausos (BPK 272 str.), manytina, jog visiškas nebuvimas specialių normų atitinkamais klausimais administracinių teisės pažeidimų procese, yra nepagrįstas ir sukuria sąlygas vaiko teisių bei jo teisėtų interesų pažeidimo atvejams.⁷¹

Nagrinėjant 2008 metais gautų skundų ir pradėtų tyrimų vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva duomenis pagal vaiko teisių pažeidimų pobūdį, labiausiai neramina tai, kad dažniausiai vaiko teisės pažeidžiamos tėvams netinkamai įgyvendinant savo valdžią (2 paveikslėlis)⁷². Todėl labai svarbu, kad bendruomenė, pastebėjusi vaiko teisių pažeidimus, turint duomenų apie būtinumą ginti vaiko teises ir interesus, nedelsiant praneštų kompetentingoms institucijoms, siekiant užtikrinti savalaikę ir veiksmingą vaiko teisių apsaugą, reikalingos pagalbos suteikimą.

2 pav. Vaiko teisių pažeidimų atvejai per 2008 m.

Šaltinis: Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2008 m. veiklos ataskaita.

Daug skundų 2008 metais gauta dėl savivaldybių Vaiko teisių apsaugos tarnybų veiklos (neveikimo) pažeidimų, kai neužtikrinamos vaikų teisės ir teisėti interesai bei kai netinkamai

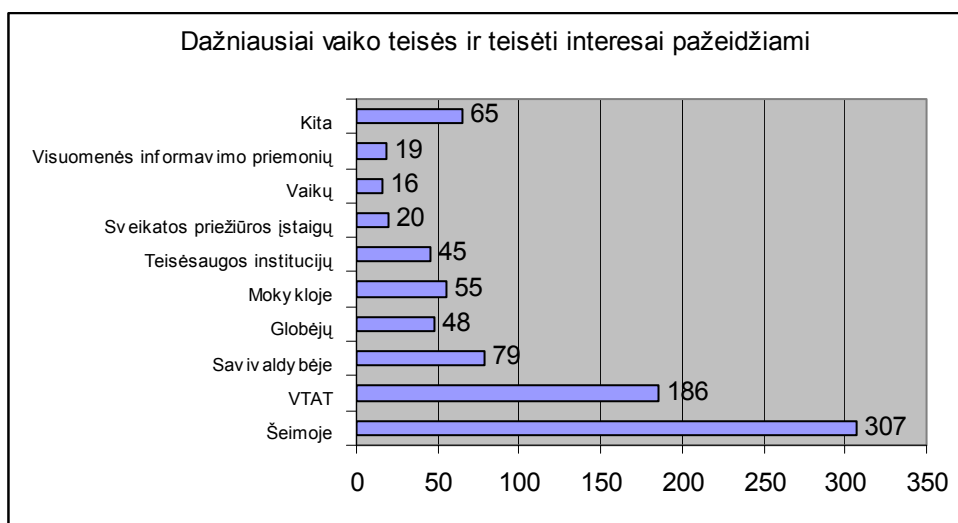
⁷¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

⁷² Vaiko teisių kontrolieriaus veiklos ataskaita 2008 01 01-2008 12 31//

<http://vaikams.lrs.lt/pls/inter/vaikai?kalbId=1&sakId=5299> [žiūrėta 2009-09-22].

atstovaujami vaikai teismuose ir kitose institucijose. Trečią vietą pagal pažeidimų pobūdį užima smurtas prieš vaikus. Aktuali išlieka vaiko bendravimo su skyriumi gyvenančiu tėvu (motina) problema. Manytina, jog siekiant spręsti šią problemą, tikslinga kuo daugiau dėmesio skirti besiskiriančioms šeimoms, auginančioms vaikus, daugiau dėmesio skirti tokių šeimų vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo stebėjimui (vertinimui). Pažymėtina, kad priimant sprendimus dėl vaiko bendravimo su skyriumi gyvenančiu tėvu (motina), labai svarbu išsiaiškinti vaiko nuomonę ir užtikrinti, kad į ją būtų atsižvelgta priimant su vaiku susijusius sprendimus, jeigu ji neprieštarauja vaiko interesams.

Analizuojant 2008 metais gautų skundų ir pradėtų tyrimų vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva duomenis, pastebėta, kad dažniausiai skundžiamasi dėl šeimoje (tėvų) pažeidžiamų vaiko teisių ir teisėtų interesų, taip pat dėl savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų (skyrių), savivaldybių (jų administracijų, seniūnijų ir socialinių darbuotojų), mokyklų, globėjų (fizinį ir juridinių asmenų), teisėsaugos institucijų (policijos, teismų, prokuratūros, antstolių) veiklos, pažeidžiančios vaiko teises ar jo teisėtus interesus (3 paveikslėlis):

3 pav. Dažniausi vaiko teisių ir teisėtų interesų pažeidimai.

Šaltinis: Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2008 m. veiklos ataskaita.

Nerimą kelia tai, kad vis daugiau gaunama skundų, kai patys vaikai pažeidžia kitų vaikų teises ir teisėtus interesus. Tai tokie atvejai, kai vaikai prieš kitus vaikus naudoja smurtą. Dažniausiai pasitaikanti vaikų prieš vaikus smurto forma – fizinis smurtas, tačiau pasitaiko ir psichologinio bei seksualinio smurto atvejų.

Kitas akivaizdus nepilnamečių administracinės atsakomybės reglamentavimo trūkumas – tėvų atsakomybės už vaikų padarytus pažeidimus įtvirtinimas. Pagal galiojantį Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso vaikui nuo 14 iki 16 metų vartojant be

gydytojo paskyrimo narkotines medžiagas (ATPK 44 str. 3 d.), viešai pasirodžius girtam ar geriant alkoholinius gėrimus viešoje vietoje (ATPK 178 str. 4 d.), pažeidus pirotechninių priemonių naudojimo taisykles (ATPK 176(1) str. 3 d.), viešai trikdžius rimtį (ATPK 183 str. 3 d.) ar atlikus chuliganiškus veiksmus (ATPK 175 str.), už jį administracine tvarka atsakys jo tėvai arba globėjai (rūpintojai).⁷³

Asmeninės atsakomybės nebuvimas prieštarauja bendriems teisės principams, taip pat nedaro realaus poveikio vaikui, todėl reikėtų šių nuostatų atsisakyti.

Siekiant suvokti, kokią dalį nepilnamečių liečia normos, reguliuojančios administracinių teisės pažeidimų procesą, vertinga būtų pažvelgti į skaičius, apibūdinančius, kiek nepilnamečių kasmet patenka į administracinės justicijos akiratį kaip administracinės teisės pažeidėjai. Tačiau pagal oficialiai pateikiamą statistiką nustatyti, kiek administracinių teisės pažeidimų per metus padaro nepilnamečiai, nepavyko. ATPK 262 str. numatytais atvejais, padarius administracinę teisės pažeidimą, administracinio teisės pažeidimo protokolas nėra surašomas. Minėtais atvejais nepilnamečiai nepristatomi į policiją, todėl pateikiamoje statistikoje nėra apie tai duomenų. Atsižvelgiant į tai, realiai daugiau nepilnamečių nubaudžiama už padarytus administracinius teisės pažeidimus negu yra surašoma protokolų.

Įvairiose pasaulio šalyse atliktų kriminologinių tyrimų duomenimis, beveik kiekvienas nepilnametis yra bent kartą pažeidęs įstatymus, bet liko nenubaustas.⁷⁴ Paaiškėjo, jog dažniausiai vėliau jis jau teisės nepažeidė. Vyksta tai, kas vadinama „spontaniniu pagijimu“. Be to, nustatyta, kad tikimybė, jog nepilnametis daugiau nedarys teisės pažeidimų, yra daug didesnė, jeigu jis ir jo pirmasis teisės pažeidimas nepakliūva į baudžiamosios justicijos akiratį. Taigi, pažeidimui pakliuvus į administracinę justiciją, pastarajai tenka svarbus vaidmuo – užtikrinti nepilnamečių pakartotinių teisės pažeidimų prevenciją. Vadinasi, reikėtų sunerinti ne tiek dėl to, kad nepilnamečiai pažeidžia teisę, kiek dėl to, kaip į tai reaguojama.

Apibendrintai galima teigti, kad šiuo metu trūksta teisės normų, nustatančių nepilnamečio statuso ypatumus administraciniame procese, nėra detaliau reglamentuojami pareigūnų veiksmai atliekant įvairius procesinius veiksmus, kai juose dalyvauja vaikai; įstatymo nenumatyta vaiko teisių apsaugos institucijų bei kitų tarnybų išitraukimo į šių procesų vykdymą galimybė; nėra normų, užtikrinančių žinių apie nepilnametį teisės pažeidėją konfidencialumą. Įstatymo leidėjo dėmesio dar nesusilaukė ir Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso nepilnamečiams numatytos poveikio priemonės. Realiai nepilnamečiui dažniausiai skiriamos nuobaudos – įspėjimas ir bauda, tačiau pastarosios taikymas neveiksmingas, kadangi baudą paprastai sumoka tėvai, o tai neskatina jų labiau rūpintis savo vaiku, skurdžias šeimas tik dar labiau

⁷³ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios. 1985, Nr. 1-1.

⁷⁴ Justickis V. Kriminologija. I dalis. Vilnius, 2001. p. 309.

nuskurdina. Pateikti statistiniai duomenys rodo, kad daugėja nepilnamečių, kurie kasmet susiduria su skirtingomis administracinės justicijos grandimis. Vis didesnė jų dalis lyginant su visais asmenimis, susidūrusiais su administracine justicija. Didėjantis surašytų nepilnamečių padarytų administracinių teisės pažeidimų protokolų bei bylų, nagrinėjamų teisme, skaičius skatina atkreipti dėmesį į elgesio su nepilnamečiais, patekusiais į administracinę justiciją, teisinį reguliavimą, analizuoti, ar jame numatytos pakankamos garantijos vaikų interesams apsaugoti.

3.2. Nukentėjusio nepilnamečio dalyvavimas ikiteisminiame ir teisiniame procese

Vaikai ir nepilnamečiai vis dažniau tampa pažeidėjais, nukentėjusiais, liudytojais, ir yra įtraukiami į ikiteisminį nusikaltimų tyrimą ar teisminį bylų nagrinėjimą. Nuo pareigūnų gebėjimų bendrauti, tinkamai pateikti klausimus, vertinti ir reaguoti į apklausiamojo elgesį, priklauso ir gautos informacijos patikimumas, ir paties apklausiamojo savijauta. Pareigūnai atliekantys apklausą neturėtų pasitikėti vien savo patirtimi ir išmanymu, ir remtis ne tik teisinėmis, bet ir profesionaliomis psichologijos žiniomis.

Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklėse (Pekino taisyklės) teigiama, jog valstybės turi siekti, kad nepilnamečių atžvilgiu justicijos sistemos įsikišimo būtinumas būtų sumažintas iki minimumo. Jau pats dalyvavimas justicijos procesuose nepilnamečiams gali padaryti didelę žalą. Dėl to policija arba kitos institucijos, tiriančios nepilnamečių bylas, turi būti įgalintos priimti sprendimus savo nuožiūra tokiose bylose, oficialiai jų nenagrinėjant teismuose (Pekino taisyklės 11.2 p.).⁷⁵ Tokia justicijos sistema leidžia apriboti neigiamas teismo proceso pasekmes nepilnamečiams.

Teisminis nagrinėjimas „turi atitikti nepilnamečio interesus ir turi būti vykdomas supratimo atmosferoje, kuri leistų nepilnamečiui jame dalyvauti ir laisvai išdėstyti savo požiūrį“ (Pekino taisyklės 14.1 p., 14.2 p.). Valstybės turėtų skatinti vaiko teisių apsaugos įstaigas ir tarnybas įsitraukti į šių procesų vykdymą. Taip pat pabrėžiama tėvų arba globėjų teisė dalyvauti teismo nagrinėjimo metu. Kompetentinga institucija gali to reikalauti nepilnamečio labui (Pekino taisyklės 15.2 p.).

Pekino taisyklės pabrėžia, kad turi būti gerbiama nepilnamečio teisė į konfidencialumą. Tokiu būdu siekiama išvengti žalos, kylančios dėl nereikalingo viešumo ar įtakos jo reputacijai. „Neturi būti skelbiama informacija, kurioje nurodoma nepilnamečio teisės pažeidėjo asmenybė“ (Pekino taisyklės 8.1 p., 8.2 p.). Jaunuoliai ypač jautriai reaguoja į neigiamą poveikį jų reputacijai.

⁷⁵ Jungtinių Tautų Teisingumo vykdymo nepilnamečiams standartinės būtiniausios taisyklės (Pekino taisyklės) Priimtos 1985 m. lapkričio 29 d. Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 40/33. <http://www.nplc.lt/sena/nj/dokumentai.htm#ziureta> 2009-09-29].

Tai sukelia blogas pasekmes, susijusias su nuolatiniu vartojimu jaunų žmonių atžvilgiu tokių sąvokų, kaip „teisės pažeidėjas“ arba „nusikaltėlis“, todėl ši taisyklė riboja ir informacijos skelbimą žiniasklaidos priemonėse.⁷⁶

Tarptautinių dokumentų turinys yra orientuotas į tai, jog nepilnamečių amžius, jų fizinė, psichologinė ir socialinė branda lemia ypatingo elgesio su nepilnamečiais, padariusiais teisės pažeidimus, poreikį.

Aptarti tarptautiniai standartai, keliami nepilnamečių justicijai, apima ir administracinę nepilnamečių justiciją bei turėtų būti taikomi Lietuvoje ją konstruojant bei realizuojant. Pagal ATPK 9 straipsnį administraciniu teisės pažeidimu yra laikomas priešingas teisei, kaltas veikimas ar neveikimas (kuriuo kėsinama į valstybinę ar viešąją tvarką, nuosavybę, piliečių teises ir laisves, į nustatytą valdymo tvarką), už kurį įstatymai numato administracinę atsakomybę. Ši atsakomybės rūšis glaudžiai susijusi su baudžiamąja atsakomybe. Pagal galiojančius BK ir ATPK neretai kyla baudžiamosios ir administracinės atsakomybės atribojimo klausimas. Nepilnametis, padaręs administracinį teisės pažeidimą, dėl įstatymų neaiškumo gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Dažniausiai įstatymo leidėjas numato konkrečius požymius, leidžiančius nusikaltimą atriboti nuo administracinio teisės pažeidimo. Tačiau kai kuriais atvejais, galiojančiuose BK ir ATPK nustatydamas už panašias veikas ir baudžiamąją, ir administracinę atsakomybę, įstatymų leidėjas konkrečių požymių nenurodo⁷⁷. Tokiu atveju teisę taikantis pareigūnas sprendžia, ar pažeidimą priskirti nusikaltimui, ar administracinės teisės pažeidimui. Šis sprendimas lemia ir tai, kaip išsprendžiami veikos kvalifikavimo, poveikio priemonės parinkimo, įvairių procesinių veiksmų, procedūrų atlikimo bei garantijų jų metu užtikrinimo klausimai, nes jie reglamentuojami skirtingų teisės šakų.

Bendriausios elgesio su nepilnamečiais administracinių teisės pažeidimų procese nuostatos yra įtvirtintos Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme. Jo 53 str. numato, kad, nagrinėdamas vaiko teisės pažeidimų bylas, teismas turi laikytis visų procesinių taisyklių bei ypatumų vaiko atžvilgiu. Skiriant nuobaudą vaikui, būtina atsižvelgti į jo amžių, asmenybės ypatumus, gyvenimo bei auklėjimo sąlygas, kitas įstatymų numatytas aplinkybes. Įstatymo 54 str. numatytos vaiko, kuriam apribota laisvė, teisės ir jų garantijos. Apie vaiko sulaikymą būtina nedelsiant pranešti tėvams arba kitiems jo teisėtiems atstovams, o jų nesant - vaiko teisių apsaugos institucijai. Šios bendros normos detalizuojamos atitinkamų teisės šakų teisės aktuose.⁷⁸

⁷⁶ Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės) Priimtos 1985 m. lapkričio 29 d. Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 40/33. <http://www.nplc.lt/sena/nj/dokumentai.htm#žiūrėta> 2009-09-29]

⁷⁷ Goda G. Nepilnamečio teisinė padėtis baudžiamajame procese. Kvalifikacijos kėlimo kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga. Vilnius, 2001. P. 128.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33–807.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucija.-Vilnius: Mūsų Saulužė, 2007. -64 p.

Šiuo metu galiojančiame ATPK numatyta nedaug nepilnamečių administracinės atsakomybės ypatumų. Didesnė dalis jo nuostatų taikoma tiek suaugusiems, tiek vaikams. Ypač tai pažymėtina apie procesines normas.

ATPK 281 str. numatyta, kad nepilnamečių, jų tėvų ar juos atstojančių asmenų administracinių teisės pažeidimų bylos nagrinėjamos pagal pažeidėjo gyvenamąją vietą, bei 313 str. numatyta, kad kai teisės pažeidimą padarę nepilnamečiai nuo šešiolikos iki aštuoniolikos metų amžiaus neturi savarankiškų pajamų, bauda išieškoma iš tėvų arba juos atstojančių asmenų. Manychiau, kad šiose normose „tėvų ar juos atstojančių asmenų“ sąvoka turėtų būti keičiama į „globėjus (rūpintojus)“, kadangi pirmoji nėra vartojama mūsų teisės sistemoje.⁷⁹

Pagal ATPK 274 str. jeigu administracinė atsakomybė traukiamas asmuo ar nukentėjęs yra nepilnamečiai, jų interesams turi teisę atstovauti įstatyminiai atstovai (tėvai, įtėviai, globėjai, rūpintojai).⁸⁰ LR administracinių bylų teisenos įstatymo 49 str. pripažįstama tokia pati teisė, kai nepilnametis yra teismo proceso šalis.⁸¹

Visos kitos ATPK procesinės normos yra taikomos tiek suaugusiems, tiek nepilnamečiams; nėra numatyta jokių specialių normų.

Sudėtinga analizuoti ir kitus šios srities teisės aktus, kadangi normų, skirtų nepilnamečiams, juose yra itin mažai., nenumatyta jokių ypatumų, į kuriuos reikėtų atsižvelgti sulaikant ir pristatant į policijos įstaigą nepilnamečius, įtariamus padarius administracinį teisės pažeidimą. Policijos patrulių veiklos instrukcijoje dėmesys atkreipiamas tik į tai, jog patrulis su vaikais privalo bendrauti taip pat pagarbiai, kaip ir su suaugusiais asmenimis, pastabas ir nurodymus išreikšti atsižvelgiant į jų elgesį, amžių ir kitas aplinkybes, be to, esant galimybei, pastabas ir nurodymus kitiems asmenims, pažeidusiems teisės normų reikalavimus, duoti šalia jų nesant vaikų (117–118 punktai).⁸²

2001 m. birželio 25 d. Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymu Nr. 278 patvirtintų policijos įstaigų budėtojų padalinių darbo organizavimo instrukcijų 25 punkte numatyti darbo su pristatytais į budėtojų padalinį vaikais ypatumai. Be aplinkybių, kurias pareigūnas privalo kaskart išsiaiškinti su pristatytuuoju asmeniu, vaiko atžvilgiu jis dar turi imtis papildomų priemonių – nustatyti vaiko tėvus ar kitus teisėtus atstovus, nedelsdamas pranešti apie vaiko pristatymą tėvams ar kitiems teisėtiems atstovams, o jų nesant – vaiko teisių apsaugos institucijai. Vaikas turi būti kuo greičiau perduodamas savo tėvams ar kitiems teisėtiems atstovams, sveikatos priežiūros įstaigoms, jei dėl kūno sužalojimo, girtumo ar kitokio apsvaigimo reikia medikų pagalbos. Likę be tėvų ar kitų teisėtų atstovų globos vaikai iki 3 metų perduodami į globos namus, o nuo 3 metų – į

⁷⁹Petkevičius P. Administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos. Vilnius, 2003. P – 59-62.

⁸⁰Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios. 1985, Nr. 1-1.

⁸¹Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 13-308.

⁸²Policijos patrulių veiklos instrukcijoje, 2002 m. gruodžio 24 d. patvirtintoje Lietuvos policijos generalinio komisaro įsakymu Nr. 660.

Nepilnamečių socialinės pagalbos ir prevencijos centrą. Šių instrukcijų 29 punkte įtvirtinama, jog pareigūnai privalo suteikti neatidėliotiną pagalbą teisės pažeidimą padariusiems vaikams, pasibaigus jų pristatymo terminui iki jų perdavimo tėvams ar kitiems teisėtiems atstovams, ar sveikatos priežiūros įstaigoms. Šios negausios normos ir išsemia elgesio su nepilnamečiais administracinių teisės pažeidimų procese specifiką.⁸³

Tuo tarpu galiojančiame BPK reglamentuojami nepilnamečiams skirti ypatumai dėl ikiteisminio tyrimo duomenų neskelbtinumo (177 str.), nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos (186, 280 str.), įtariamojo apklausos ikiteisminio tyrimo metu (188 str.), kaltinamojo apklausos (272 str.). Nepilnamečio veiką pareigūnui priskyrus administraciniams teisės pažeidimams, proceso dalyvis iki 18 m. amžiaus turi kur kas mažiau teisiškai detalizuotų garantijų, užtikrinančių jo interesų prioritetą proceso metu. Įvertinus tai, jog nemaža dalis administracinių teisės pažeidimų nuo baudžiamųjų nusižengimų skiriasi tik padarytos žalos dydžiu ar kitu lengvai peržengiamu, vertinamojo pobūdžio pažeidimo sudėties požymiu, specialių normų atitinkamais klausimais administracinių teisės pažeidimų procese neišskyrimas yra nepagrįstas.⁸⁴

Elgesio su nepilnamečiais, padariusiais administracinius teisės pažeidimus ar esančiais tokių pažeidimų liudytojais, nepakankamas teisinis reguliavimas lemia tai, jog pareigūnams nagrinėjant administracinių teisės pažeidimų bylas, kuriose vienu ar kitu būdu dalyvauja nepilnamečiai, kyla daug neaiškumų, kaip pasielgti konkrečioje situacijoje. Remiantis teisės teorija, tokiais atvejais, turėtų būti vadovujamasi principais bei pagrindinėmis nuostatomis, įtvirtintomis JT Vaiko teisių konvencijoje bei LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme. Pirmiausia vertintina tai, kad vaikas dėl savo amžiaus ypatumų, specifinės padėties visuomenėje ne visada gali tinkamai pasinaudoti jam suteiktomis teisėmis. Todėl pareigūnai turėtų itin kruopščiai išaiškinti vaikui jo teises, galimas teises pasekmes ir užtikrinti, kad būtų elgiamasi nepažeidžiant jo orumo, reikšmingumo, pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms. Svarbu, kad būtų atsižvelgiama į vaiko amžių, nepakenkiant jo interesams, padėčiai, nedarant jokio psichologinio ar kitokio poveikio.

Nustatant ir tiriant nepilnamečių padarytus pažeidimus, pareigūnams kyla klausimų, ar privaloma dokumentuose (aktuose, protokoluose ir pan.) nurodyti informaciją apie nepilnametį (liudytoją, pažeidėją ar nukentėjusįjį). Mat, nurodžius tokio pobūdžio duomenis, kyla pažeidėjų poveikio vaikui ir jo šeimai bei kitokio neigiamo poveikio grėsmė. Vadovaujantis ATPK 276 str., administracinio teisės pažeidimo byloje liudytoju gali būti šaukiamas bet kuris asmuo, kuriam gali būti žinomos kokios nors byloje nustatytinos aplinkybės. Įstatymas nenumato jokių apribojimų, taikytinų kviečiant asmenį liudytoju. Nepilnametis liudytoju pripažįstamas ta pačia tvarka ir tais

⁸³ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2001 m. birželio 25 d. įsakymu Nr. 278 „Dėl patvirtintų policijos įstaigų budėtojų padalinių darbo organizavimo instrukcijų patvirtinimo“. <http://www.policija.lt/index.php?id=2796>[žiūrėta 2009-10-01]

⁸⁴ Kietytė L. Vaiko teisių apsaugos reguliavimo administracinės teisės priemonėmis problematika // Teisės instituto publikacija. 2004. <http://www.teise.org/next.php?nr=57>[žiūrėta 2009-05-12].

pačiais pagrindais, kaip ir suaugęs asmuo. Nustačius liudytojus administracinio teisės pažeidimo protokole, turi būti nurodytas jo vardas, pavardė, asmens kodas, adresas (ATPK 260 str.), gali būti paimtas jo paaiškinimas. ATPK nėra detalizuojama vaiko, kaip liudytojo, apklausos atlikimo tvarka.⁸⁵

Siekiant apsaugoti nepilnametį nuo neigiamo informacijos apie teisės pažeidimą paskleidimo poveikio, ATPK turėtų būti įtvirtinta nuostata, draudžianti skelbti duomenis apie nepilnamečius teisės pažeidėjus ir nukentėjusiuosius. Tai itin aktualu bylose, priklausančiose teismo kompetencijai, iki jų nagrinėjimo teisme. Taip kartu būtų sistemingai papildyta ir suderinta su naujuoju BPK (177 str.) nepilnamečių, susidūrusių su justicija, apsauga nuo stigmatizacijos ir kito neigiamo poveikio.

Norint užtikrinti nepilnamečių liudytojų, nukentėjusiųjų ir pažeidėjų teisių bei jų interesų apsaugą atliekant apklausą, svarbu ATPK numatyti galimybę jaunesnio kaip 18 m. asmens apklausoje dalyvauti jo atstovams. Taip pat turėtų būti numatyta proceso dalyvių prašymu arba pareigūno iniciatyva į jaunesnio kaip 18 m. liudytojo, nukentėjusiojo ar pažeidėjo apklausą kviesti valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovą arba psichologą. Jie turėtų padėti apklausti nepilnametį, atsižvelgdami į socialinę ir psichologinę vaiko brandą. Tokios normos įtraukimas į ATPK užtikrintų, esant reikalui, įvairių tarnybų dalyvavimą administraciniame procese bei jų pagalba nepilnamečiui, o kartu ir pareigūnui, suvokiant nepilnamečio parodymus. Įvertintina tai, jog administraciniai teisės pažeidimai paprastai yra žymiai mažiau pavojingi negu nusikalstamos veikos, o procedūros administraciniame procese yra daug paprastesnės negu numatytosios BPK. Tikėtina, kad praktikoje ši norma paprastai būtų taikoma administracinėse bylose, kurias nagrinėja teismas. Tačiau tokia galimybė turi būti numatyta visų nepilnamečių padarytų administracinių teisės pažeidimų atvejais. Taip pat turėtų būti numatyta galimybė prireikus apklausoje dalyvauti ir nepilnamečio liudytojo tėvams ar kitiems atstovams pagal įstatymą.

Svarbu pabrėžti, kad JT Vaiko teisių konvencijos 3 str. įtvirtintas bendras principas, jog, imantis bet kokių su vaiku susijusių veiksmų, svarbiausia – vaiko interesai. JT standartinių minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklių bendri principai skatina valstybių siekį prisidėti prie nepilnamečio ir jo šeimos gerovės. Vienas iš būdų to siekti – plėtojimas sąlygų, užtikrinančių nepilnamečiui prasmingą gyvenimą bendruomenėje, kuri per gyvenimo laikotarpį, kai nepilnametį labiausiai žeidžia nenormalus elgesys, skatina jo asmeninę brandą ir mokymąsi. Tai padeda mažinti nusikalstamumą ir teisės pažeidimus. Tokia nuostata pabrėžiama ne tik vaikų užimtumo, kaip jų nusikalstamumo prevencijos priemonės, svarba, bet ir būtinybė apsaugoti jį nuo dalyvavimo teisės pažeidimo padarymo mechanizme.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios. 1985, Nr. 1-1.

Be abejo, svarbu tai, jog administracinė justicija yra palankesnė nepilnamečiams negu baudžiamoji justicija tuo, jog bylos dėl administracinių teisės pažeidimų žymiai rečiau pasiekia teismą, t.y. dažnai sprendžiamos kitų subjektų ir tai trunka trumpiau. Nepilnamečiui daromas mažesnis poveikis, jis rečiau dalyvauja procesiniuose veiksmuose. Vis dėlto toks lakoniškas elgesio su nepilnamečiais ypatumų reguliavimas neatitinka tarptautiniuose dokumentuose numatytų tam tikrų standartų. Kita vertus, nesant tokio reglamentavimo, susidaro galimybė pažeisti vaiko teises ir teisėtus interesus. Vidaus reikalų ministerijos užsakymu, įgyvendinant Nepilnamečių justicijos 2004-2008 metų programą, buvo parengtos ir išleistos psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Tai pirmas bandymas Lietuvoje praktiškai pritaikyti mokslines psichologijos žinias ir tyrimų rezultatus teisinėje praktikoje, būtent nepilnamečių apklausoje.⁸⁶ Apklausa yra esminė bylos tyrimo ašis. Nuo pateiktų parodymų dažnai priklauso bylos tyrimo sėkmė. Teisėjas, prokuroras, tyrėjas, ekspertas ar specialistas atlieka savo darbą pagal griežtai nustatytas taisykles. Nors apklausos procesas yra teisiškai reglamentuojamas, jis nevyksta visą laiką vienodai. Šiuo atveju tampa svarbūs pareigūno asmeniniai gebėjimai, turimos psichologinės žinios bei patirtis surinkti kuo tikslesnius parodymus bei apsaugoti vaikus nuo galimai traumuojančio poveikio dalyvaujant teisiniame procese. Todėl yra labai svarbu apklausiant vaikus atsižvelgti į jų gebėjimus, bei kaip ir kokiomis sąlygomis vaikas yra apklausiamas.

Konstatuotina, kad siekdama užkirsti kelią smurtui ir kovoti su nepilnamečių nusikalstamumu, visuomenė turi sukurti strategiją, kurioje būtų derinamos prevencinės priemonės, aktyvi intervencija ir bausmė. Prevencinės ir aktyvios intervencinės priemonės turi būti skirtos visų nepilnamečių ir jaunų žmonių socialinei integracijai užtikrinti su šeimos, bendruomenės, bendraamžių grupių, mokyklų, profesinio mokymo ir darbo rinkos pagalba. Teisminės ir baudžiamosios priemonės ar reakcijos turi būti pagrįstos lygybės prieš įstatymą, nekaltumo prezumpcijos, teisės į gynybą, sąžiningo bylos nagrinėjimo, pagarbos privačiam gyvenimui, proporcingumo ir lankstumo principais. Ir pats teisminis procesas, ir pasirinktos priemonės bei paskesnis jų įgyvendinimas, turėtų remtis vaiko interesų apsaugos ir gynimo principu. Turėtų būti numatyta galimybė prireikus apklausoje dalyvauti ir nepilnamečio liudytojo tėvams ar kitiems atstovams pagal įstatymą.

⁸⁶ Grigutytė N., Česnienė I., Karmaza E., Valiukevičiūtė I. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius, 2006.P-64.

4. PRAKTINIAI VAIKO TEISIŲ APSAUGOS POLITIKOS ASPEKTAI

4.1. Administracinės teisės reguliavimo mechanizmas pagalbos vaikui teikimo procese

Vaiko teisių apsaugos institucijų veiklos efektyvumas ir efektingumas geriausiai matomas pagalbos teikimo procese, kurio organizavimas geriausiai atskleidžia institucijų funkcijų sistemos trūkumus. Pagalbos teikimą pristatysime remdamiesi pvz. prievartos atveju. Pagalba prasideda nuo prievartos atpažinimo, aptikimo. Paprastai problemą pradeda spręsti ta institucija, kuri pirma gauna informaciją apie prievartos atvejį. Todėl pagalbos kaip paslaugos kokybė priklauso nuo tos institucijos veiklos srities. Konkrečios specialybės darbuotojas negali numatyti visų su vaiku susijusių problemų, o aktyvus bendradarbiavimas ir informacijos teikimas kitoms institucijoms stringa, „išsiskiria tik teismai ir teismo medicinos ekspertai, kurie apie prievartą patyrusį vaiką sužino iš prokuratūros”.⁸⁷ Apie prievartą dažniausiai praneša tėvai, medikai, pedagogai ir pats vaikas. Yra platus informacijos teikėjų ratas. Trūksta galbūt tik visuomenės aktyvumo. Informacija dažniausiai patenka tai institucijai, kurios paslaugos prieinamiausios, pavyzdžiui VTAT, tačiau Lietuvoje iš esmės nėra modelio, taisyklių, kaip, kada, kam ir kokią informaciją galima perduoti. Įsigali biurokratizmas, popierizmas, atsiranda funkcijų dubliavimasis, sudaromos sąlygos demonstruoti tariamą pagalbą. Ši išvada darytina iš to, kad kiekvienos institucijos darbuotojai apklausia vaiką, surašo aktus ir apklausos protokolus, tačiau dažniausiai problema lieka neišspręsta, o vaikas psichologiškai dar labiau gniuždomas. Minėtus teiginius galima iliustruoti atskirų institucijų veikla, siekiant padėti nukentėjusiam vaikui. Vaikų teisių apsaugos tarnybos dažniausiai apklausia seksualinę ir fizinę prievartą patyrusį vaiką ir šeimos narius, tiria buitines sąlygas, surašo aktą. Jei vaikas patyrė prievartą šeimoje, sprendžia klausimą dėl vaiko atskyrimo nuo šeimos. VTAT darbuotojų teigimu, tirdami padėtį, jie apklausia ir skriaudėjus. VTAT darbuotojai, išsiaiškinę situaciją, siunčia vaiką į policiją ir prokuratūrą. Dažnai VTAT siunčia vaiką medicininei ekspertizei atlikti. Kai kada VTAT darbuotojai ieško psichologo, kuris galėtų padėti vaikui. Jei į VTAT kreipiamasi dėl vaiko patirtos psichologinės prievartos, konkretūs šių institucijų veiksmai labai panašūs kaip ir seksualinės ir fizinės prievartos atvejais. Nepilnamečių policija, gavusi signalą, kad vaikas patyrė seksualinę ar fizinę prievartą, imasi panašių veiksmų kaip ir VTAT: nedelsdama renka pirminę medžiagą, apklausia vaiką, tėvus, liudininkus, nustato kaltininkus, jei yra pagrindas, vaiką siunčia medicininei apžiūrai, perduoda medžiagą prokuratūrai ir veikia pagal jos nurodymus. Dažniausiai nepilnamečių policija apie prievartą patyrusį vaiką

⁸⁷ Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimo centras „Vilmorus“, apklausa „Vaikų patyrusių prievartą, apsaugos galimybės“, Vilnius, 2001. <http://www.vilmorus.lt/kiemybiniai-tyrimai/zirueta> 2009-03-06].

informuoja VTAT. Jei vaikas patyrė psichologinę prievartą, nepilnamečių policija kalba su vaiku, jo tėvais, pedagogais, siunčia jį pas medikus, psichologus, į VTAT.

Medikai pirmiausia atlieka medicininę apžiūrą. Jei įtariama, kad vaikas patyrė seksualinę prievartą, mergaitės apžiūrimos ginekologo, berniukai – proktologo, išskviečiamas teismo medicinos ekspertas, informuojama policija ir VTAT. Jei vaikas patyrė fizinę prievartą, jis siunčiamas gydytis į traumatologijos, chirurgijos ar kitus skyrius. Dėl psichologinės prievartos į medikus retai kreipiamasi. Jei pasitaiko tokių atvejų, vaikui suteikiama psichiatro, psichologo pagalba. Teismo medicinos ekspertai seksualinės ir fizinės prievartos atvejais atlieka medicininę apžiūrą, nustato sužalojimo sunkumą, surašo aktą. Jei vaiką reikia gydyti, jis siunčiamas į ligoninę. Dėl psichologinės prievartos į teismo medicinos ekspertus dažniausiai nesikreipiama. Psichologinės tarnybos, susidūrusios su seksualinę, fizinę prievartą patyrusiais vaikais, suteikia jiems pirminę konsultaciją, padeda įveikti potrauminį sindromą, jei to pageidaujama. Dėl prievartos siūlo kreiptis į policiją, VTAT. Kai kuriais atvejais patys psichologai informuoja policiją ir VTAT. Visų trijų prievartos rūšių atvejais, jei tėvai ar kiti asmenys, susidūrę su prievartos problema, geranoriškai sutinka, teikia psichologines konsultacijas ne tik vaikams, bet ir jiems. Prokuratūra, gavusi informaciją apie seksualinę ar fizinę prievartą, renka medžiagą baudžiamajai bylai iškelti: apklausia vaiką, nukentėjusįjį siunčia medicininei apžiūrai, sulaiko įtariamąjį, vyksta į įvykio vietą, renka įrodymus. Nustačiusi nusikaltimo sudėtį, kelia baudžiamąją bylą, medžiagą perduoda teismui. Dėl psichologinės prievartos į prokuratūrą beveik nesikreipiama. Teismai, gavę medžiagą apie vaiką, patyrusį prievartą, nagrinėja bylą teisme, priima sprendimą.⁸⁸ Šie pavyzdžiai rodo, kad institucijų bendradarbiavimas (koks jis bebūtų) egzistuoja, tačiau institucijų suderinta veikla bei tarpusavio ryšiai yra daugiau atsitiktiniai, pavieniai reiškiniai, priklausantys nuo tarnautojų geranoriškumo ir asmeninių ryšių, todėl nenuostabu, kad vaiko apsaugos sistemos veiklos rezultatai nėra džiuginantys.

Jau ilgai kalbama apie būtinybę pritaikyti teismų sistemą vaikams: turėti specializuotus vaikų teisėjus, advokatus, sukurti vaikui draugišką apklausos aplinką, pvz., prie teismų įkurti vaikų apklausos kambarius, tačiau iki šiol ne visi teismai gali pasigirti tokiais kambariais, visoje Lietuvoje tokie kambariai pradėti įrengti tik nuo 2005 m., iki 2008 m. pabaigos buvo planuojama įrengti 25 kambariai, kurie turėtų sukelti kiek įmanomą mažesnę psichologinį diskomfortą apklausiamajam vaikui, patenkinti tėvų poreikius, o taip pat sutrumpinti įrodymų rinkimų laiką, pagreitinti teisinį procesą ir garantuoti parodymų patikimumą. Teismų, kuriuose turi būti sumontuota nepilnamečių apklausos kambarių įranga turėtų būti dar daugiau, bet tam reikalingos lėšos, kurių dabar labai trūksta.

⁸⁸I. Tamutienė. Institucinė pagalba prievartą patyrusiam vaikui. Klėja, 2002.: http://www.moterys.lt/assets/leidiniai/index64c5.html?show_content_id=393[žiūrėta 2009-09-16].

„Remiantis vaikų teisių apsaugos ekspertų teigimu, seksualinę prievartą patyrusių vaikų ir jų šeimų negauna socialinės pagalbos, nes konkrečiai vienam vaikui suteikti tokios pagalbos nėra galimybės, nes socialinio darbuotojo etato jie neturi, yra suteikiama psichologinė, teisinė pagalba. Didelė spraga vaikų teisių apsaugos sistemoje egzistuoja, rūpinantis vaikais prieš ir po teisminių bylų vykdymo. Po teisminės bylos vaiko teisėmis rūpinasi VTAT ir iš dalies nepilnamečių policija. VTAT eksperto teigimu, prievartą patyrusiam vaikui socialinis darbuotojas ar kitas asmuo, su kuriuo jis galėtų bet kada susisiekti, pasidalyti savo išgyvenimais, gauti palaikymą iki baudžiamosios bylos ir po jos, nepaskiriamas. Be to, vaikas gali tikėtis pagalbos tik tada, kai yra akivaizdūs prievartos požymiai – fizinis sužalojimas. Jei to nėra jis apginamas retai.

Ši situacija parodo, kad Lietuvos vaikų teisių apsaugos sistemos galimybės teikiant įvairiapuses pastovias paslaugas nukentėjusio vaiko šeimai yra labai ribotos. Todėl dabartinė veikla gali būti įvardinama kaip reagavimas į pasekmes (medikai patvirtina arba nepatvirtina prievartos požymius; nubaudžiamas nusikaltėlis; sprendžiama, kur padėti vaiką), o ne į priežastis.

2008 metais savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybos pateikė 1473 ieškinius (pareiškimus, prašymus) dėl civilinių bylų iškėlimo, nagrinėjant civilines bylas teismams pateikė 20457 išvadas (pažymas), dalyvavo 18083 civilinių bylų teismo posėdžiuose. 2008 metais šios tarnybos kompetentingoms ikiteisminio tyrimo institucijoms pateikė 45 pareiškimus apie prieš nepilnamečius asmenis įvykdytas nusikalstamas veikas, minėtoms institucijoms ir teismui pateikė 348 pažymas ir išvadas bei dalyvavo 4124 nepilnamečių asmenų apklausose atliekant ikiteisminį tyrimą ar teismo nagrinėjimo metu. 2008 metais savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų specialistai surašė 562 administracinių teisės pažeidimų protokolus, pateikė 147 pažymas ir išvadas bei dalyvavo 220 nepilnamečių asmenų apklausų nagrinėjant administracines bylas. ⁸⁹

2 lentelė. VTAT surašyti dokumentai bei apklausos

Metai	Administracinės bylos		
	Administracinių teisės pažeidimų protokolai	pažymos, išvados	apklausos
2006	390	217	79
2007	408	202	149
2008	562	147	220

Šaltinis: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Jungtinių tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita

⁸⁹ LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos/Jungtinių tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita 2009 Žiūrėta: <http://www.socmin.lt/index.php?-1191824460>

Tai, kad dėl nusižengusių nepilnamečių tenka surašyti vis daugiau administracinių teisės pažeidimų protokolų ir gausėja teisme nagrinėjamų bylų dėl nepilnamečių padarytų administracinių teisės pažeidimų, o galiojantys administracinės teisės aktai neatitinka tarptautiniuose dokumentuose nustatytų standartų, taikytinų administracinei justicijai, sudaro sąlygas pažeisti vaikų, nusižengusių administracinei teisei, liudytojų ar nukentėjusių nuo tokių pažeidimų teises ir jų teisėtus interesus.⁹⁰

Apibendrinant, galima teigti, kad nėra sisteminio požiūrio į problemos sprendimą. Trūksta supratimo, kad tarpžinybinis darbas yra svarbus todėl, kad vaikui nereikėtų kartoti tų pačių dalykų kelis kartus ir jam būtų suteikta maksimali pagalba minimaliomis sąnaudomis.

4.2. Teismų praktika

ATPK 181 straipsnis, numato administracinę atsakomybę už tėvų valdžios nepanaudojimą arba panaudojimą priešingai vaiko interesams.

Sprendžiant klausimą, ar asmens, traukiamo administracinę atsakomybę pagal minėtą normą, veikoje yra šio pažeidimo požymių visuma, būtina įvertinti sąvokos “tėvų valdžia” turinį, kadangi su tėvų valdžios panaudojimo tinkamumu siejama administracinė atsakomybė.

Tėvų valdžios, patenkančios į šeimos teisinių santykių kategoriją, samprata aiškintina, remiantis šeimos teisinius santykius reglamentuojančiomis teisės normomis. Civilinio kodekso 3.155 straipsnyje, apibrėžiančiame tėvų valdžios turinį, 2 dalyje nustatyta, kad tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje.⁹¹

Sisteminė nurodytų nuostatų analizė leidžia daryti išvadą, kad ATPK 181 straipsnyje numatyto pažeidimo požymių konstatavimas tėvų veikoje galimas tik tada, kai tėvai neatlieka arba netinkamai atlieka pareigas, numatytas CK 3.155 straipsnyje.

Tokiose situacijose, kai nepilnamečiai padaro veikas, atitinkančias ATPK numatytų pažeidimų požymius, paprastai laikoma, kad šių nepilnamečių tėvai nenaudoja tėvų valdžios, t.y. netinkamai auklėja ar prižiūri savo vaikus.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas konstatavo, kad „tėvų patraukimui atsakomybę pagal ATPK 181 straipsnį nepakanka tik fakto, kad nepilnametis atliko priešingą teisei veiką. Galimi atvejai, kai tokių nepilnamečių veikų padarymas negali būti siejamas su tėvų pareigos dorai auklėti ir prižiūrėti vaiką netinkamu atlikimu, jei priešingą teisei veiką nepilnametis atliko tokioje

⁹⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gegužės 19 d. nutarimas Nr. 600 „Dėl Nepilnamečių justicijos 2004-2008 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 83-3008.

⁹¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

vietoje ir tokiu metu, kai tėvai negali realizuoti savo teisės ir pareigos į tėvų valdžią. Tokios situacijos galimos, kai vaikas yra ne tiesioginėje tėvų, o įstatymais įgaliotos vykdyti vaikų auklėjimą įstaigos priežiūroje: ikimokyklinio ugdymo įstaigoje, mokykloje ir pan. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 57 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad mokymo, auklėjimo įstaigų vadovai, auklėtojai ar jiems prilygstantys asmenys, šių įstaigų administracija atsako už jų prižiūrimų vaikų auklėjimą. Todėl tuo metu, kai vaikas nustatyta tvarka yra mokymo įstaigoje (atvykęs į pamokas ar organizuotą užklausinę veiklą vaikas, kuris yra atitinkamos mokyklos mokinių sąrašė), už jo priežiūrą atsako atitinkama įstaiga⁹².

1989 metų Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 19 straipsnyje numatyta, kad, siekiant apginti vaiką nuo įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, įžeidimų ar piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio, grubaus elgesio ar išnaudojimo, kuriuos jis gali patirti iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors kito jį globojančio asmens, turi būti imtasi visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 10 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas draudimas vaiką kankinti, žaloti, žeminti jo garbę ir orumą, žiauriai su juo elgtis. Šio įstatymo 43 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad už fizinio ar psichinio smurto demonstravimą vaikams, jų įtraukimą į nusikalstamą ar kitą neteisėtą veiklą taikoma įstatymų nustatyta administracinė arba baudžiamoji atsakomybė. Tėvų valdžios turinys apibrėžtas Civilinio kodekso 3.155 straipsnyje, kuriame įtvirtinta nuostata, kad tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis. Tėvų valdžia negali būti naudojama priešingai vaiko interesams. Civilinio kodekso 3.159 straipsnio 4 dalis numato, kad už tėvų valdžios nepanaudojimą taikoma teisinė atsakomybė, numatyta įstatymuose. Tiek nacionaliniuose, tiek tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtintas ypatingos vaiko apsaugos principas - visur ir visada pirmiausia turi būti atsižvelgiama į teisėtus vaiko interesus. Teismas konstatavo, kad „tinkamas valdžios panaudojimas vaiko atžvilgiu siejamas su tuo, kad vaikui būtų užtikrinta teisė į visapusišką ir harmoningą vystymąsi fiziškai ir protiška, siekiama vaiką apsaugoti nuo jo vystymuisi žalingo socialinės aplinkos poveikio. Draudžiamas bet koks valdžios panaudojimas priešingai vaiko interesams, tarp jų ir fizinio ar psichologinio smurto demonstravimas vaiko akivaizdoje. Pastarieji veiksmai, kurie gali pasireikšti ir tėvų piktnaudžiavimu savo valdžia, jų amoraliu elgesiu (muštynės, klyksmai šeimoje, keliantys vaikui baimę), taip pat laikytini priešingais vaiko interesams. Tokiu būdu,

⁹² Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. liepos mėn. 19 d. nutarimas byloje Nr. N-444-1379-07.

konfliktai šeimoje, darantys žalą vaiko psichikai, patenka į ATPK 181 straipsnyje aprašyto teisės pažeidimo sudėtį⁹³.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2006 m. balandžio 14 d. nutartyje (Administracinio teisės pažeidimo byla Nr. N³-443/2006) yra pažymėjęs, kad „asmens turi teisę į motyvuotą, argumentuotą teismo sprendimą. Paminėta teisė yra sudėtinė Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje įtvirtintos asmens teisės į teisingą bylos nagrinėjimą dalis. Minimoje nutartyje teismas taip pat nurodė, kad Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas daugelyje bylų yra pažymėjęs, kad teismų sprendimai administracinėse bylose turi būti tinkamai motyvuojami. Teisės doktrinoje ilgą laiką pripažįstama, kad nemotyvuotas teismo sprendimas demokratinėje visuomenėje laikomas piktnaudžiavimo valdžia pasireiškimu. Motyvuoti teismų sprendimai yra būtina sąlyga užtikrinti visuomenės pasitikėjimą teismų sistema. Tik tokie teismų sprendimai leidžia žmonėms numatyti galimus teismo sprendimus ir tokiu būdu užtikrinti teisinio aiškumo bei tikrumo principus. Tokie teismo sprendimai sudaro prielaidas suvienodinti teismų praktiką, užtikrinti, kad visi teismai vienodai suprastų ir aiškintų teisės normas. Teismo sprendimo motyvai sudaro prielaidas asmeniui veiksmingai pasinaudoti apeliacijos teise“⁹⁴.

Apibendrinant išnagrinėtą Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo taikymo praktiką galima teigti, kad joje išplėtoti vaiko teisių apsaugos standartai nustato griežtus reikalavimus: priimami sprendimai dėl vaiko padarytų administracinės teisės pažeidimų, visada siekia apsaugoti vaiko interesus, todėl kiekvienas priimtas sprendimas privalo atitikti visų suinteresuotų šalių (visuomenės, tėvų ir, žinoma, paties vaiko) interesų balanso kriterijus.

4.3. Ekspertų vertinimo analizė

Darbe naudoti įvairūs mokslinio tyrimo metodai, tai - teisinių *dokumentų analizės* metodas buvo naudojamas analizuojant Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų ir poįstatyminių teisės aktų nuostatas, ES ir tarptautinės teisės šaltinius, siekiant visapusiškai atskleisti Lietuvos teisinio reguliavimo mechanizmą, siekiant įgyvendinti vaiko teises administracinės teisės priemonėmis; *loginis bei analitinis– kritinis* metodai buvo naudojami analizuojant statistinę, teorinę medžiagą; *ekspertų vertinimo metodas*.

⁹³ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009-09-11 nutartis administracinėje byloje Nr. N⁴⁴⁴-1458/2009, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007-02-15 nutartis administracinėje byloje Nr. N¹⁶-359/2007, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. gegužės 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N²-818/2005.

⁹⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009-01-09 nutartis administracinėje byloje Nr. N-756-26/2009.

Šiuo tyrimo metodu buvo atskleistos tiriamoje srityje vyraujančios tendencijos, praktiniame lygmenyje išskylančios problemos, numatomos ateities perspektyvos, kurių apibendrinimus pateiksiu šioje dalyje.

Ekspertų vertinimo metodas - specialiai parinktos grupės žmonių, kurie išmano tam tikrą sritį, specifinės rūšies apklausa. Tokiomis apklausomis siekiama mokslinio objektyvumo.⁹⁵

„**Ekspertai**“ – tai asmenys, kurie dėl savo profesinės ir gyvenimo patirties turi didžiausią kompetenciją bei patikimiausią išsamią informaciją apie tiriamą problemą“.⁹⁶

Savo tiriamajame darbe pasirinkau vieną iš ekspertų vertinimo metodų formų- laisvąjį interviu. **Laisvasis interviu** - individualus ekspertizės metodas, kai tyrėjas pats asmeniškai kreipiasi į jam žinomus specialistus dėl konsultacijos be iš anksto sudaryto griežto pokalbio plano; toks interviu turi žvalgybinį tikslą, padeda išsamiau įsivaizduoti tiriamos problemos mastą, patikslinti kai kuriuos teorinius momentus, tiksliau interpretuoti vartojamas sąvokas ir numatyti tyrimo pagrindines kryptis.⁹⁷

Kodėl pasirinkau šią specifinę apklausos rūšį? Šio metodo savybės labiausiai atitiko šiame tyrime siekiamus tikslus. Visų pirma buvo siekiama ne kiekybinės informacijos, tačiau gilesnių ir platesnių ekspertų pastebėjimų bei vertinimo probleminiais klausimais.

- Skirtingai nei apklausos atveju, vietoje standartizuoto klausimų rinkinio atliekant interviu pateikiama tam tikra problema, nurodomas tyrimo objektas, ir apie jį ekspertas tyrėjui pateikia savo nuomonę.
- Kitas šio metodo pranašumas, kad eksperto nuomonė dažniausiai pateikiama ne trumpais atsakymais, o vertinimais - pakankamai išsamiais ir argumentuotais.
- Siekdamas didesnio metodo efektyvumo, tyrėjas turi galimybę nurodyti jį labiausiai dominančius aspektus, apie kuriuos norėtų gauti detaliausią informaciją.

Siekiant išsaugoti pasisakiusiųjų konfidencialumą, ekspertai nediferencijuojami lytimis. Jie įvardinti inicialais. Svarbu paminėti, kad cituojamos ekspertų mintys darbe bus išskirtos kitu kursyvu.

Interviu su ekspertais metu siekiant objektyvesnio vertinimo ir išsamios informacijos klausimais, kuriais pasirinktieji ekspertai labiausiai kompetentingi buvo numatytos apklausos gairės, o klausimai tikslinami ir plėtojami pokalbio metu.

Kaip matome apačioje pateiktoje lentelėje, ekspertai atstovauja skirtingas institucijas: valstybės ir savivaldybių institucijas, Seimą, Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją, Vidaus

⁹⁵ Tildikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Lietuvos teisės universitetas. –Vilnius, 2003. P.467.

⁹⁶ Ten pat.

⁹⁷ Tildikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Lietuvos teisės universitetas. –Vilnius, 2003. P.467.

reikalų ministeriją. Ekspertai buvo atrinkti pagal kompetenciją ir turintys ilgalaikę praktiką tiriamoje srityje, prisidėję prie Vaiko teisių apsaugos įgyvendinimo.

Tyrimas buvo atliktas spalio mėnesį.

3 lentelė. Tyrime dalyvavusių ekspertų sąrašas

Inicialai	Eksperto atstovaujama institucija	Eksperto pareigybė
A.K	Vilniaus apygardos administracinis teismas	Vilniaus apygardos administracinio teismo teisėjas
A.B	Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga	Vaiko teisių apsaugos kontrolierės patarėja
S.L	Vilniaus rajono vaiko teisių apsaugos tarnyba	Vaiko teisių apsaugos skyriaus vedėja
I.B	Vidaus reikalų ministerija, Viešojo saugumo departamentas	Viešojo saugumo politikos skyriaus vedėjo pavaduotojas
D.L	Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos	Direktorės pavaduotoja
R.P	Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos Socialinės paramos, Vaikų ir jaunimo departamentas	Vyriausioji specialistė
R.D	Visuomeninė organizacija „Gelbėkit vaikus“	Generalinė sekretorė

Šiandieninė susidariusi situacija vaiko teisių apsaugą įgyvendinančių institucijų veikloje kelia rimtą nerimą ir susirūpinimą, kadangi kompetentingos valstybės institucijos, žinodamos apie vaiko teisių pažeidimus, ne visada taiko visas galimas priemones tokius pažeidimus laiku ir operatyviai pašalinti. Pasak, Vaiko teisių apsaugos kontrolierės patarėjos *„kievienoje srityje galima rasti pažeidimų, kadangi trūksta nuoseklumo, sistemiškumo įgyvendinant priemones, skirtas užtikrinti konkrečias vaiko teises“*.

Tyrimu buvo siekiama išanalizuoti vaiko teisių apsaugos ypatumus Lietuvos Respublikos administracinėje teisėje, todėl siekėme sužinoti:

Kaip vertinate ar visi vaiko teisių apsaugą reglamentuojantys įstatymai tinkamai gina vaiko teises?

Ekspertų vertinimus šiuo klausimu galima būtų suskirstyti i šias grupes:

- Įstatyminė bazė nepakankamai tobulai išvystyta;
- Įstatymų pakanka, tik stringa jų įgyvendinimas;
- Įstatymuose daug spragų, vienas įstatymas prieštarauja kitam.

Kaip vertinate institucijas įgyvendinančias vaiko teisių apsaugą, kaip darnią ir kryptingą sistemą? Bandėme išsiaiškinti, kaip ekspertai vertina, ar Lietuvoje egzistuoja sisteminis požiūris – tai požiūris į institucijų įgyvendinančių vaiko teisių apsaugą Lietuvoje, kaip darnią ir kryptingą sistemą, susidedančią iš tarpusavyje susijusių dalių.

Visi ekspertai vieningai teigė, kad Lietuvoje nėra darnios ir kryptingos sistemos. Apibendrinant pateikiame ekspertų argumentus:

- Ekspertas I.B pabrėžė, kad *„trūksta tarpžinybinio problemos supratimo ir vertinimo. Lietuvoje dar nėra tarpžinybinio bendradarbiavimo ir tarpžinybinio komandinio darbo patirties, o juo labiau tradicijų. Dabar egzistuoja nenoras keistis informacija. Nėra grįžtamojo ryšio.“*

- Pasak eksperto S.L , *„...renkant informaciją apie kliento situaciją ir būklę jau iškyla įstatymų lygmens problemos, kurias trumpai galima pavadinti informacijos konfidencialumo problemomis. Nėra numatyti legalūs būdai keistis darbui reikalinga informacija. Svarbi problemos sprendimui informacija turi būti preinama specialistams, užtikrinant jos saugumą ir tinkamą panaudojimą. Turi būti nustatytas tarpžinybinis keitimosi informacija reglamentas“.*

- Ekspertas R.D. akcentavo, kad nėra atsakomybės pasidalijimo: *egzistuoja „stūmimo nuo savęs politika“, stengiamasi išvengti papildomo darbo, o ne žiūrima kaip padėti vaikui“.*

Analizuojant apklausos rezultatus ryškėja gairės į kurias reiktų orientuotis koreguojant teisės aktus, apibrėžiančius informacijos konfidencialumą ir reguliuojančius tos informacijos prieinamumą. Ekspertai konstatuoja, kad: *„informacijos konfidencialumas – tai informacijos apie klientą panaudojimas tarnybiniais tikslais, norint suteikti efektyvią apsaugą vaikui, bei būtiną teisinę pagalbą šeimai krizės atveju, nenaudojant tos informacijos ne tarnyboje (privačiame gyvenime) bei prieš vaiko interesus. Konfidencialumą reiktų suprasti ne kaip informacijos slėpimą ar slaptumą, bet kaip susitarimą, kad informacija apie asmenį turi būti laikoma tik tarp specialistų“.*

Ekspertų buvo paklausta, **kokie veiksniai jų manymu turi neigiamos įtakos vaiko padėčiai Lietuvoje.** Atsakymų pasiskirstymas matyti 4 paveiksle.

4 pav. Veiksniai turintys neigiamos įtakos vaiko padėčiai Lietuvoje.

Taigi išsiaiškinę ekspertų vertinimą kokie veiksniai turi neigiamos įtakos vaiko padėčiai, pateiksime keletą argumentų:

Pasak eksperto D. L: „Sprendžiant su vaiko teisėmis ir teisėtai interesais susijusius klausimus būtina tobulinti tarpinstitucinį bendradarbiavimą, nes dažnai vaikams ir jų šeimoms, ypač esančioms kritinėje situacijoje, reikalinga kompleksinė – įvairių sričių specialistų (socialinė, psichologinė, teisinė, kt.) pagalba arba būtini operatyvūs sprendimai, kurie galimi tik derinant kelių institucijų veiksmus, taip pat keitimasis informacija dėl vaiko teisių užtikrinimo vykstant ikiteisminiam tyrimui. Svarbus aspektas, siekiant vaiko interesų užtikrinimo, yra ne formalus, o geranoriškas institucijų bendradarbiavimas. Reikėtų tobulinti teisės aktus, reglamentuojančius tarpinstitucinį bendradarbiavimą, sprendžiant su vaiko teisių užtikrinimu susijusius klausimus“.

Ekspertas A.K pažymi, kad „Vertinant vaiko teisių apsaugos įstaigų veiksmus dėl vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo, galima teigti, kad atsakingos institucijos (Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, savivaldybių administracijos bei šių savivaldybių Vaiko teisių apsaugos skyriai, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, prokuratūra) neužtikrina tinkamos vaiko teisių apsaugos, dažnai būna apsiribojama formaliu susirašinėjimu, akivaizdžiai trūksta veiklos koordinavimo bei tarpinstitucinio bendradarbiavimo, funkcijų pasidalijimo“.

Ekspertas S.L. pabrėžė, kad „didžiausia problema – tai žmogiškųjų resursų trūkumas visuose vaiko teisių apsaugos lygmenyse. Dalis darbuotojų nėra pasirengę šiam darbui, dalis yra senyvo amžiaus, o jaunų nevilioja maži atlyginimai. Kita problema – socialinės paslaugos. Pažangiose

Europos valstybėse kiekvienai šeimai skiriamas socialinis darbuotojas, tuo tarpu Lietuvoje dirba vos po vieną tokį specialistą kiekvienoje seniūnijoje“.

Ekspertas A.B pabrėžė, kad *„Lietuva turi pakankamą teisinę bazę, esame Europos Vaikų Ombudsmenų Tinklo (ENOC) nariai, tačiau ne viską lemia įstatymas ir narystė tarptautinėse organizacijose. Visų pirma reikalinga, kad keistūsi visuomenės požiūris į smurtą, globą ir įvaikinimą, būtina padėti vaikams, turintiems priklausomybę nuo alkoholio, narkotikų, rūkymo“.*

Kalbant apie teisėsaugos institucijas, ekspertas I.B. teigė, kad *„visos jos dirba gerai, tačiau susiduriame vėlgi su žmogiškųjų resursų problema. Manychiau, kad būtina nuolatos organizuoti policijos pareigūnų, prokuratūros sistemoje dirbančių asmenų mokymus, suteikti jiems specializuotų žinių, kaip tinkamai ginti vaiko teises“.*

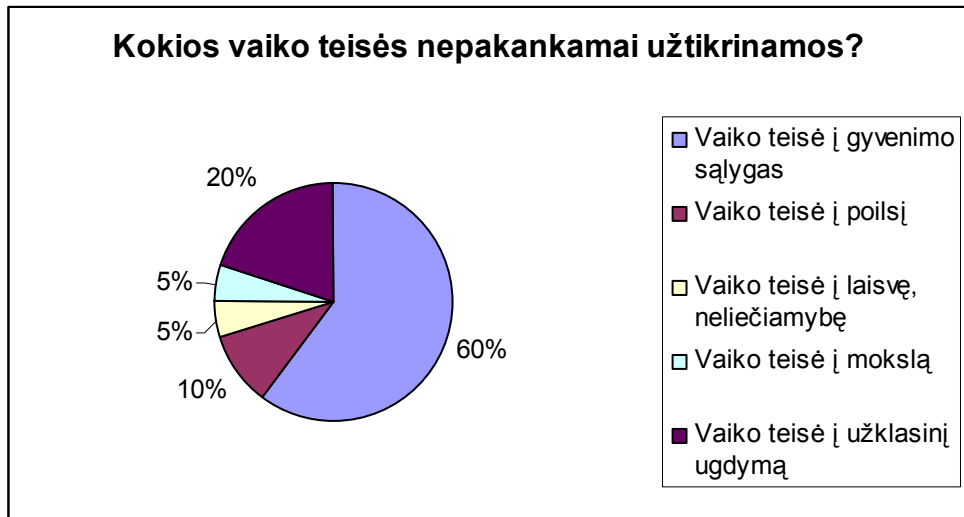
Eksperto R.D. manymu, *„teisės aktuose turėtų būti išreikšta griežtesnė pozicija smurtaujančiųjų atžvilgiu. Deja, Lietuvoje neturime išvystytos ir krizių centrų, kuriuose laikinai galėtų prisiglausti vaikai, sistemos. Nors verslo atstovai gana aktyviai pinigais remia vaikų globos namus, tačiau labai sveikintinas dalykas būtų investavimas į tokių krizių centrų steigimą“.*

Ekspertas D.L. pažymėjo, kad *„įstatymų gausa ir painiava buvo ir, regis, dar ilgai liks mūsų kasdienybė. Taip atsitinka, nes taisyklių troškimas yra begalinis, reglamentuoti norisi viską ir kuo detaliau. O įstatymą priėmus, jis it koks meno kūrinys paliekamas gyventi savo gyvenimą ir kiekvienas naujas imamas kurti tarsi tuščioje vietoje. Kadangi į įstatymą žvelgiama kaip į vertybę savaime, gal ir natūralu, jog nelabai rūpinamasi galimybėmis jį įgyvendinti bei to įgyvendinimo pasekmėmis žmonėms“.*

Ekspertų buvo klausama, **kaip pasikeistų vaikų, kuriems reikalinga pagalba, padėtis, jei valstybėje būtų išplėtotas tarpžinybinis bendradarbiavimas ir sukurta pagalbos teikimo sistema.** Apibendrinant ekspertų pasisakymus galima suskirstyti:

- Pagerėtų teikiamos pagalbos kokybė;
- Pagalbą būtų galima suteikta operatyviau;
- Vaikui nereikėtų kartoti tų pačių dalykų kelis kartus;
- Būtų galimybė užkirsti kelią vaiko teisių pažeidimams atsirasti ar vėl kartotis.

Buvo įdomu sužinoti ekspertų nuomonę, **kokios vaiko teisės nepakankamai užtikrinamos Lietuvoje, 5 paveikslas.**

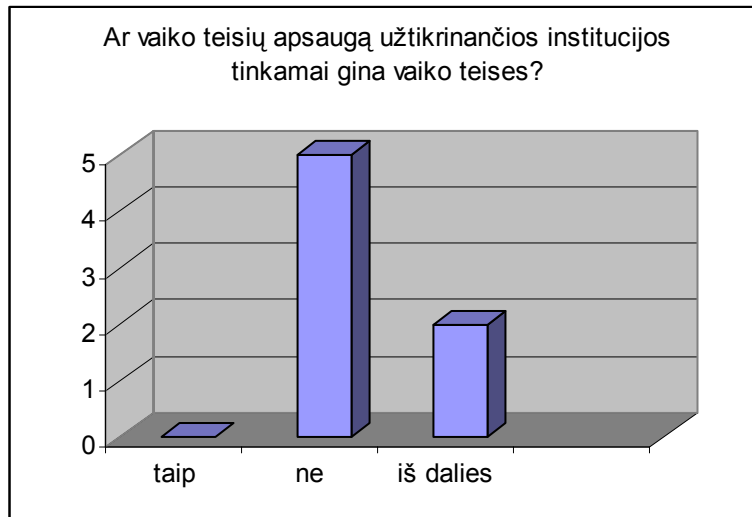
5 pav. Nepakankamai užtikrinamos vaiko teisės.

Daugiausia ekspertai teigė, kad neužtikrinta vaiko teisė į gyvenimo sąlygas, antroje vietoje buvo teisė į užklasinį ugdymą. Pasak eksperto S.L. „yra svarbios visos vaikų teisės: egzistencinės teisės - apimančios vaiko teisę gyventi ir turėti visa tai, kas reikalinga gyvenimui, t.y. būstą, tinkamas gyvenimo sąlygas, pilnavertę mitybą, sveikatos priežiūrą; vystymosi teisės – apimančios tai, ko reikia vaikui visokeriopai tobulėti (teisė į mokslą, į laisvalaikį, į žaidimus, į informaciją, minties ir sąžinės laisvę ir k.t.); apsaugos teisės – tai teisės būti apsaugotam nuo prievartos, išnaudojimo, nesveiko ar amoralaus gyvenimo būdo; dalyvavimo teisės – apimančios vaiko teisę dalyvauti bendruomenės veikloje, reikšti savo nuomonę, ruošti savarankiškam gyvenimui; nuosavybės teisės – tai teisės į turtinę ir autorinę nuosavybę“.

Ekspertas R.D. apgailestavo, kad „vaiko teisių apsaugos sistema ir įstatyminė bazė nepadedą apsaugoti vaiko nuo patiriamo smurto, nepriežiūros, tėvų dėmesio stokos, socialinės atskirties. Ne kiekvienam vaikui prieinamos galimybės visapusiškai lavintis“.

Tarptautiniuose dokumentuose pabrėžiama, jog nepilnamečių amžius, jų fizinė, psichologinė ir socialinė branda lemia ypatingo elgesio su nepilnamečiais, padariusiais teisės pažeidimus, poreikį. Ekspertai teigė, kad ir administraciniame procese turėtų būti numatyta galimybė prireikus apklausoje dalyvauti ir nepilnamečio liudytojo tėvams ar kitiems atstovams pagal įstatymą.

Ekspertų vertinimu, **ar vaiko teisių apsaugą užtikrinančios institucijos tinkamai gina vaiko teises**, ekspertų nuomonės buvo vieningos. (6 pav.)

6 pav. Ar vaiko teisių apsaugą užtikrinančios institucijos tinkamai gina vaiko teises.

6 paveiksle matome, kad didžioji dalis ekspertų mano, kad vaiko teisės nėra tinkamai užtikrinamos, keletas teigia, kad jos užtikrinamos tik iš dalies.

Pasak eksperto R.D. *„iš valdžios institucijų norėtųsi sulaukti didesnės politinės valios, greitesnio reagavimo sprendžiant iškeltas problemas. Vis dėlto visi Lietuvos ir tarptautiniai teisės aktai vaiką laiko prioritetu, todėl jo teisės bei teisėti interesai turėtų būti ginami pirmiausia“*.

Ekspertas S.L. nurodydamas priežastis paminėjo, kad *„trūksta valstybės skiriamų lėšų ir socialinių darbuotojų etatų, nėra vientisos vaiko teisių apsaugos sistemos bei tarpžinybinio, tarpinstitucinio ir tarplygmeninio bendradarbiavimo, neišplėtotas paslaugų šeimai ir vaikui tinklas bei netobula piniginių paramos sistema. Valstybės priimami įstatymai lieka teorinio lygmens, nepasiekiamo, kad jie būtų įgyvendinami praktiškai, vaiko teisių užtikrinimo klausimais nepakankamai informuojama visuomene“*.

Ekspertas D.L. pažymėjo, kad *„neseniai Lietuvoje išplisęs pedofilijos skandalas, labai gerai parodė trūkumus vaikų teisių apsaugos sistemoje, tik gaila, kad tie trūkumai neleido apginti dviejų mažamečių mergaičių interesų“*.

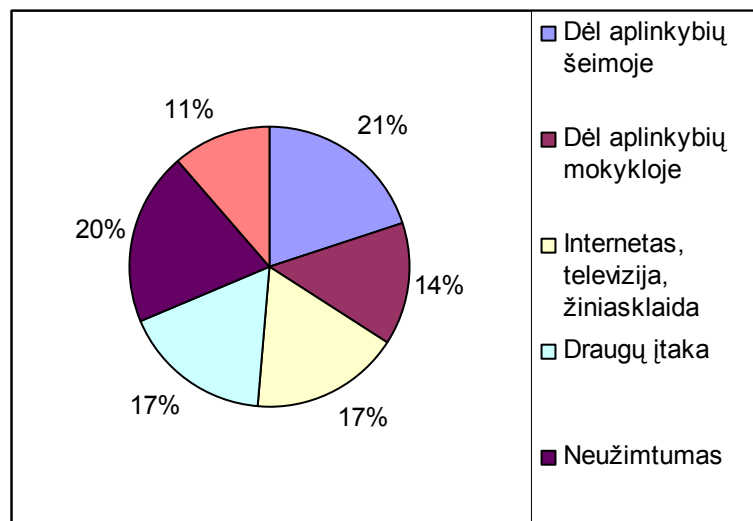
Ekspertas R.P. teigė, kad *„pati sistema yra suskaidyta tarp žinybų ir nėra iš esmės koordinuojančios institucijos. Nors koordinuojanti institucija formaliai yra Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, kuriai pavesta šitą sritį kuruoti, įvyksta visokie tarpžinybiniai barjerai, o tokios vieningos institucijos, atsakančios už visą sistemos įgyvendinimą, kaip ir nėra. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė mėgina užsiimti koordinavimu, ką ne visiškai pagal įstatymus jai reikėtų“*.

daryti, savivaldybės vėl turi atskirą politiką, o vaikas lieka paskutinėje vietoje kaip silpniausia grandis”.

Ekspertas I.B. pabrėžė, kad „visa sistema vaikų teisių apsaugos neužtikrino, vaikų interesai nebuvo apginti, vadinasi, visa sistema reikalauja remonto, ir skubaus remonto“.

Didėjantis surašytų administracinių teisės pažeidimų bei bylų dėl nepilnamečių padarytų teisės pažeidimų, nagrinėjamų teisme, skaičius skatina atkreipti dėmesį į elgesio su nepilnamečiais, patekusiais į administracinę justiciją, teisinį reguliavimą, kuris iki šiol iš esmės nebuvo reformuotas.

Todėl ekspertų buvo paklausta jų nuomonė: **Kodėl nepilnamečiai padaro administracinės teisės pažeidimus?** (7 pav.)

7 pav. Nepilnamečių padarytų administracinės teisės pažeidimus priežastys.

Nepilnametis – dar nesusiformavusi asmenybė, todėl pastebimi ir tam tikri socialinės padėties ypatumai. Nepilnametis blogiau už suaugusį žmogų sugeba įvertinti savo poelgių padarinius. Turėdamas mažesnę gyvenimo patirtį paauglys linkęs vadovautis tuo, ką betarpiškai mato. Nėra visiškai susiformavusi paauglio pasaulėžiūra. Tai daro paauglį ypač jautrų aplinkinių žmonių įtakai. Nepilnametis blogiau už suaugusįjį sugeba valdyti savo emocijas ir jausmus. Jis lengviau už suaugusįjį sutrinka sudėtingose situacijose. Kaip matyti 7 pav. Ekspertų nuomonės pasiskirstė gan tolygiai, jie teigė, kad „visi šie komponentai labai įtakoja nepilnamečio nesusiformavusią asmenybę, jo socialinę brandą“(A.B).

Išsiaiškinę ekspertų vertinimą dėl administracinės teisės pažeidimų padarytų nepilnamečių priežastis, galima paanalizuoti **ar nepilnamečiams patekusiems į administracinę justiciją, pakankamai numatyta garantijų vaikų interesams apsaugoti.** Buvo keliamas išskirtinio elgesio

su vaikais administraciniame procese reikalingumo klausimas, vertinama specialaus reguliavimo būtinybė. Apibendrinant ekspertų atsakymus galima padaryti šias išvadas:

- „Lietuvoje turėtų būti priimtas ir naujas Administracinių teisės pažeidimų kodeksas, kuriame turėtų būti realizuotas personalinės nepilnamečių atsakomybės principas. Tai yra – siekiama atsisakyti nepilnamečių tėvų ir juos atstojančių asmenų atsakomybės už jų vaikų padarytus administracinius teisės pažeidimus“ (I.B).

- „Visa teisingumo vykdymo nepilnamečiams sistema turi remtis jaunų žmonių gerove ir orientuotis į paramą nepilnamečiams bei jų integraciją gyvenimui ir darbui visuomenėje. Nepilnametis teisės pažeidėjas turi būti skatinamas pajausti atsakomybę, suvokti savo elgesio pavojingumą ir žalingumą, ir šiame procese labai svarbi pozityvi valstybės parama“.(A.K)

- „Kiekvienas vaikas turi teisę, kad jį gintų šeima, valstybė ir visuomenė, kaip to reikalauja jo kaip nepilnamečio statusas“.(R.P)

- „Atliekant bet kokius teismų, administracinių ir įstatymo leidybos institucijų veiksmus, susijusius su vaikais, daugiausiai dėmesio turi būti kreipiama į pastarųjų interesus (vaikų interesų prioriteto principas)“.(S.L)

Nepilnamečių teismai veikia daugelyje užsienio šalių, artimų Lietuvai savo teisinėmis tradicijomis, bei sudaro galimybes tinkamiau įgyvendinti teisingumą, atsižvelgiant į nepilnamečių asmenybės ir socialinės padėties ypatumus. Ekspertų buvo klausama, **ar reikėtų keisti ir papildyti galiojančio ATPK nuostatas?**

Dauguma ekspertų mano, kad minėtą kodeksą reikėtų keisti ir papildyti. Siūloma numatyti nepilnamečiams įvairesnes nuobaudas, atitinkančias jų amžių; įtvirtinti normą, įpareigojančią dalyvauti bylose tėvus, kaip įstatyminius nepilnamečių atstovus; reglamentuoti ikiteismines procedūras; reglamentuoti nepilnamečių bylų nagrinėjimo procesą; sugriežtinti tėvų atsakomybę už nepilnamečių padarytas neteisėtas veikas; įtvirtinti atsakomybę nuo 12 metų, nes dabar vaikai anksti bręsta ir už padarytą pažeidimą turi atsakyti jie patys, o ne jų tėvai; pagalvoti apie atskirą dalį ATPK, kurioje būtų reglamentuoti tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai; palengvinti nepilnamečių administracinę atsakomybę; numatyti paties nepilnamečio atsakomybę, jei jis iki 16 metų nelanko jokios mokymo įstaigos, o ne tik tėvų, nes būna atvejų, kai nepilnametis pats, savo iniciatyva nevykdo pareigos mokytis; atriboti administracinę atsakomybę nuo baudžiamosios. Kai kurie ekspertai pabrėžia, kad daugeliu atvejų atsakomybė už ATPK perkeliama ant tėvų ir globėjų pečių.

IŠVADOS

Kompleksiškai išanalizavę nepilnamečių administracinės justicijos būklę Lietuvoje, teisės aktus, reglamentuojančius nepilnamečių teisinę padėtį bei jų atsakomybės ypatumus, tarptautinių teisės aktų nuostatas, užsienio šalių patirtį, sistemos atsakingos už vaiko teisių įgyvendinimą mechanizmą, atsižvelgę į kompetentingų ekspertų nuomonę, galime teigti, kad darbe iškelta hipotezė „Institucijų dalyvaujančių vaiko teisių apsaugos procese gausa lemia funkcijų dubliavimo atsiradimą bei atsakomybės mažėjimą, o nuo to nukenčia vaikų interesai“ pasitvirtino.

Taip pat darome šias pagrindines išvadas:

1. Trūksta teisės normų, nustatančių nepilnamečio statuso ypatumus administraciniame procese, nepakankamai reglamentuojami pareigūnų veiksmai atliekant įvairius procesinius veiksmus, kai juose dalyvauja vaikai; įstatymo nenumatyta vaiko teisių apsaugos institucijų bei kitų tarnybų įsitraukimo į šių procesų vykdymą galimybė. Įstatymo leidėjo dėmesio dar nesusilaukė ir Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso nepilnamečiams numatytos poveikio priemonės, nėra realizuotas personalinės nepilnamečių atsakomybės principas, nepilnamečiai teisės pažeidėjas turi būti skatinamas pajauti atsakomybę, suvokti savo elgesio pavojingumą ir žalingumą.

2. Visos vaiko teisių apsaugos procese dalyvaujančios tarnybos ir įstaigos savo veiklą turėtų koordinuoti taip, kad nepilnamečių nusikalstamumo klausimai būtų sprendžiami tarpšakinio ir daugiainstitucinio principu. Turi būti įkurta centrinė koordinuojanti institucija, kuri padėtų ne tik nagrinėti šį klausimą, bet ir skleisti rezultatus, konsultuoti ir teikti kitokią pagalbą valdžios institucijoms ir organizacijoms priimant sprendimus. Stinga efektyvių ir tikslinių prevencinių priemonių, atitinkamos intervencijos į konfliktines, krizines situacijas, pagaliau institucijų vykdančių vaiko teisių apsaugą pagrindinių uždavinių atlikimo.

3. Reikia skatinti viso valstybinio, savivaldos ir nevyriausybinio sektoriaus tarpžinybinį bendradarbiavimą, siekiant gerinti vaikų teisinį ir socialinį statusą, bei operatyviau reaguoti į pagalbos suteikimo procesą.

Remiantis ekspertų apklausa, pateikiami kai kurie problemų sprendimo būdai:

Nepilnamečių justicijos padėtis Lietuvoje yra gana sudėtinga ir jos sistemą būtina reformuoti. Nepilnamečių nusikalstamumui ir teistumui būdingos nepalankios tendencijos: didėja kiekybiniai ir kokybiniai nusikalstamumo bei teistumo rodikliai, nusikaltėlių amžius vis jaunėja, daugėja sunkių, pakartotinių ir grupinių nusikaltimų, kartais padaromi nesuvokiamai žiaurūs nusikaltimai. Nepilnamečių nusikaltimai visais parametrais darosi labiau pavojingesni, mažiau pasiduodantys teisėsaugos institucijų kontrolei ir prevencijai. Nemaža problemų sukelia skurdi šeimos socialinė

bei teisinė padėtis, nepilnamečių auklėjimo, globos ir rūpybos klausimų sprendimas. Visa tai rodo, kad valstybė ir visuomenė nepakankamai aktyviai ir kryptingai sprendžia ekonomines ir socialines problemas, kurios sąlygoja šeimos ir nepilnamečių civilinių teisių apsaugos trūkumus, nepilnamečių nusikalstamumą ir kitus teisės pažeidimus, ir kad nepilnamečių justicija nėra efektyvi. Todėl manytume, kad reikia nusikaltusį nepilnametį įtraukti į aktyvų administracinės teisės pažeidimo atvejo nagrinėjimą, atsakomybės suvokimą ir prisiėmimą, parodant kiek žmonių yra suinteresuoti jo pozityviu elgesiu. O ne apsiriboti vien nepilnamečių tėvų ar globėjų nubaudimu. Administracinių teisės pažeidimų kodeksą reikėtų keisti ir papildyti. Siūloma numatyti nepilnamečiams įvairesnes nuobaudas, atitinkančias jų amžių; įtvirtinti normą, įpareigojančią dalyvauti bylose tėvus, kaip įstatyminius nepilnamečių atstovus; reglamentuoti ikiteismines procedūras ir nepilnamečių bylų nagrinėjimo procesą; sugriežtinti tėvų atsakomybę už nepilnamečių padarytas neteisėtas veikas; įtvirtinti nepilnamečių administracinę atsakomybę nuo 12 metų, nes dabar vaikai anksti bręsta ir už padarytą pažeidimą turi atsakyti jie patys, o ne jų tėvai; pagalvoti apie atskirą dalį Administracinių teisės pažeidimų kodekse, kurioje būtų reglamentuoti tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai; numatyti paties nepilnamečio atsakomybę, jei jis iki 16 metų nelanko jokios mokymo įstaigos, o ne tik tėvų, nes būna atvejų, kai nepilnametis pats, savo iniciatyva nevykdo pareigos mokytis. Administracinių teisės pažeidimų kodekso 281 str. ir 313 straipsniuose vartojama sąvoka „tėvai ar juos atstojantys asmenys“ nėra teisinga, todėl turėtų būti pakeista į kituose Administracinių teisės pažeidimų kodekso straipsniuose bei kituose teisės aktuose vartojamą sąvoką „tėvai ar globėjai (rūpintojai)“. Administracinių teisės pažeidimų kodekse turėtų būti įtvirtinta nuostata, draudžianti skelbti duomenis apie nepilnamečius teisės pažeidėjus ir nukentėjusiuosius. Tai itin aktualu bylose, priklausančiose teismo kompetencijai, iki jų nagrinėjimo teisme. Taip kartu būtų sistemingai papildyta ir suderinta su naujuoju BPK (177 str.) nepilnamečių, susidūrusių su justicija, apsauga nuo stigmatizacijos ir kito neigiamo poveikio.

LITERATŪRA

Lietuvos Respublikos norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas.// Valstybės žinios, 2000, Nr.89-2741.
4. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios. 1985, Nr. 1-1.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.
6. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.
7. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 104–2367.
8. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas.//Valstybės žinios, 2003, Nr. 63-2853.
9. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33–807; 2003, Nr. 38-1685.
10. Lietuvos Respublikos Jaunimo politikos pagrindų įstatymas. 2003, Nr. 119-5406; 2005;
11. Lietuvos Respublikos Teismų įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. [46-851](#).
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr.73-1749.
13. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. [81-1514](#).
14. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 13-308.
15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. sausio 29 d. nutarimas Nr. 138 „Dėl asmenų iki aštuoniolikos metų įdarbinimo, sveikatos patikrinimo ir jų galimybių dirbti konkretų darbą nustatymo tvarkos, darbo laiko, jiems draudžiamų dirbti darbų, sveikatai kenksmingų, pavojingų veiksmų sąrašo patvirtinimo“ //Valstybės žinios, 2003, Nr. 13-502.
16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. vasario 6 d. nutarimas Nr. 194 „Dėl vaiko teisių apsaugos valdymo srities priskyrimo Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai ir kitų ministerijų kompetencijos nustatymo“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 15–611.
17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 9 d. nutarimas Nr. 142 „Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 24–739.

18. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 17 d. nutarimas Nr. 892 „Dėl Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 1998, Nr. [66-1916](#); 2005, Nr. [97-3670](#); Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 9 d. nutarimo Nr. 334 redakcija. 2008, Nr.46-1723.
19. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 9 d. nutarimas Nr. 333 „Dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2008, Nr. [46-1722](#).
20. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Policijos departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos įsteigimo ir nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 10-294.
21. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. spalio 20 d. nutarimas Nr. 1114 „Dėl Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos nuostatų patvirtinimo“// Valstybės žinios, 2005, Nr. 126-4501.
22. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 24 d. nutarimas Nr. 926 „Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijos nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 1998, Nr. 67-1961.
23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 9 d. nutarimas Nr. 851 „Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos nuostatų patvirtinimo“// Valstybės žinios, 1998, Nr. 63-1816.
24. Respublikos Vyriausybės 2005 m. vasario 17 d. nutarimu Nr. 184 „Dėl Vaiko gerovės valstybės politikos strategijos įgyvendinimo priemonių 2005–2012 metų plano patvirtinimo“// Valstybės žinios, 2005, Nr. 25-802.
25. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gegužės 19 d. nutarimas Nr. 600 „Dėl Nepilnamečių justicijos 2004-2008 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2004, Nr.38-3008.
26. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. gegužės 28 d. įsakymu Nr. A1-145 „Dėl Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2007, Nr. 61-2360.
27. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2005 m. kovo 29 d. įsakymas Nr. 5-V-208„Dėl Viešosios policijos specialisto (nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) tarnybinės veiklos instrukcijų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2005, Nr. 44-1436.

Tarptautinės teisės aktai

1. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios. 1995, Nr. 60-1501.
2. Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracija, Paskelbta Generalinės Asamblėjos 1959 m. lapkričio 20 d. 1/86(XIV) rezoliucija, 1959. http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/vaiko%20teisiu%20deklarac.htm. [žiūrėta 2009-09-30].
3. Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės) Priimtos 1985 m. lapkričio 29 d. Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 40/33. <http://www.nplc.lt/sena/nj/dokumentai.htm>[žiūrėta 2009-09-29].
4. Lisabonos sutartis. http://europa.eu/lisbon_treaty/full_text/index_lt.htm. [žiūrėta 2009-10-01].
5. Konvencija „Dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje“// Valstybės žinios. 1997, Nr. 101-2546.
6. Konvencija „Dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo dėl tėvystės pareigų ir priemonių, skirtų vaikų apsaugai“// Valstybės žinios. 2003, Nr. 91(1)-4125.
7. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartys

1. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009-01-09 nutartis administracinėje byloje Nr. N-756-26/2009.
2. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. liepos mėn. 19 d. nutarimas byloje Nr. N-444-1379-07.
3. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009-09-11 nutartis administracinėje byloje Nr. N⁴⁴⁴-1458/2009.
4. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007-02-15 nutartis administracinėje byloje Nr. N¹⁶-359/2007.
5. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2005 m. gegužės 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N²-818/2005.

Specialioji literatūra

1. Europos politika dėl vaikų, Vilnius, 1999

2. Furnissas T., Vadovėlis įvairių sričių specialistams apie vaikų seksualinį išnaudojimą. Darbo organizavimas, psichoterapija, teisinė apsauga ir priežiūra. Vaiko teisių informacijos centras, 2002.
3. Grigutytė N., Česnienė I., Karmaza E., Valiukevičiūtė I. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius, 2006.
4. Goda G. Nepilnamečio teisinė padėtis baudžiamajame procese. Kvalifikacijos kėlimo kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga. Vilnius, 2001.
5. Petkevičius P. Administracinių teisės pažeidimų bylų teiseną. Vilnius, 2003.
6. Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje. [Mykolo Romerio universitetas].-Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
7. Justickis V. Kriminologija. I dalis. Vilnius, 2001.
8. Lietuvos administracinė teisė. Bendroji dalis: vadovėlis.-Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005.-256p.
9. Šalaševičiūtė R., Žemaitytė E. Vaiko teisių apsaugos sistema Lietuvoje. Kaunas, 2008.
10. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. Lietuvos teisės universitetas. – Vilnius, 2003.
11. Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas. Vilnius, 2002.
12. Vaitekūnas A. Vaikas tarp prievartos ir išnaudojimo. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Vilnius, 2000.
13. Vuckovic-Sahovic N. The Rights of the Child and International Law, http://yu.cpd.org.yu./dokumenti/nvs_rights_summary.PDF; [žiūrėta 2009-06-16].
14. Aries Ph. Centuries of Childhood. A Social History of Family Life. Vintage, 1965.
15. Committee on social policy, Project III.8 Childhood policies, Strasbourg, 1994.

Moksliniai straipsniai ir publikacijos

1. Babachinaitė G. Vaiko teisės: jų samprata ir įgyvendinimo problemos // Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos. Konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1996.
2. Kietytė L. Vaiko teisių apsaugos reguliavimo administracinės teisės priemonėmis problematika. // Jurisprudencija. 2004.
3. Margevičiūtė A. Konkretizuotų Konstitucinių teisės normų suponuojama socialinė tikrovė, vaiko, kaip ginamos ir globojamos vertybės atžvilgiu. // Jurisprudencija. 2008, Nr. 106.

4. Stripeikienė J. Vaiko, kaip savarankiško teisė subjekto, problema//Jurisprudencija. LTU,2003,t.42(34).
5. Šedbaras S. Administracinio proceso teisinio reglamentavimo problemos Lietuvos Respublikoje.- Vilnius: Justitia, 2006.
6. Tamutienė I. Institucinė pagalba prievartą patyrusiam vaikui. Klėja, 2002.:http://www.moterys.lt/assets/leidiniai/index64c5.html?show_content_id=393[žiūrėta 2009-09-16].

Kiti šaltiniai

1. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. – Vilnius: Mokslo enciklopedijų leidykla, 1993.
2. Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto išvados dėl Lietuvos Respublikos įžanginės ataskaitos. Vilnius, UNICEF, 2001.
3. Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų 2004 metų veiklos, problemų bei pasiūlymų analizė. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, 2004. <http://www.socmin.lt/index.php?108244563> [žiūrėta- 2009-09-30].
4. Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto išvados dėl Lietuvos Respublikos įžanginės ataskaitos, Vilnius, 2001.
5. Europos parlamento 2009 m. sausio 29 d. pranešimas. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A6-2009-0039&language=LT> [žiūrėta 2009-09-29].
6. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2001 m. birželio 25 d. įsakymu Nr. 278 „Dėl patvirtintų policijos įstaigų budėtojų padalinių darbo organizavimo instrukcijų patvirtinimo“. <http://www.policija.lt/index.php?id=2796>[žiūrėta 2009-10-01].
7. Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimo centras „Vilmorus“, apklausa „Vaikų patyrusių prievartą, apsaugos galimybės“, Vilnius, 2001. <http://www.vilmorus.lt/kiemybiniai-tyrimai>[žiūrėta 2009-03-06].
8. LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos/Jungtinių tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita 2009 Žiūrėta: <http://www.socmin.lt/index.php?-1191824460>.

SANTRAUKA

VAIKO TEISĖS IR JŲ APSAUGA LIETUVOS ADMINISTRACINĖJE TEISĖJE

Pukienė J. Vaiko teisės ir jų apsauga Lietuvos administracinėje teisėje / Administracinės teisės ir proceso magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. A. Novikovas. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Administracinės teisės ir proceso fakultetas, 2009. – 69 p.

Raktiniai žodžiai: *vaikas, nepilnametis, vaikų teisės, vaiko teisių apsauga, administracinė teisė, administracinės teisės pažeidimai.*

Vaiko teisių apsaugos magistro baigiamojo darbo tema yra aktuali, nes per pastaruosius kelis dešimtmečius pasikeitė vaiko teisių samprata: šiandien vaikai laikomi visaverčiais teisės subjektais, turinčiais savarankiškas teises ir pareigas. Dėl administracinės teisės teisinio reguliavimo metodo ir glaudaus ryšio su visuomenėje vykstančiais pokyčiais, administracinė teisė suteikia ypatingų reguliavimo priemonių siekiant užtikrinti vaikų teisių apsaugą ir socialinio statuso gerinimą. Todėl **šio tyrimo objektas** - teisiniai santykiai, atsirandantys valstybės valdymo institucijoms įgyvendinant vaiko teisių apsaugą Lietuvoje.

Tyrimo dalykas - viešojo administravimo institucijų, taip pat teismų veikla, skirta vaiko teisių apsaugai įgyvendinti, taikant administracinio poveikio priemones nepilnamečiams.

Tyrimo tikslas - atskleisti institucijų, atsakingų už vaiko teisių įgyvendinimą, tarpžinybinio bendradarbiavimo reikalingumą ir išskirtinio elgesio su vaikais administraciniame procese būtinumą.

Magistro darbo pirmoje dalyje atskleidžiama vaiko, nepilnamečio sąvoka. Kitoje šio skyriaus dalyje nagrinėjamas vaikas, kaip savarankiškas teisės subjektas.

Antroje darbo dalyje pateikiama vaiko teises įgyvendinančių institucijų funkcijų sistema, kompetencijos, jų poveikis vaiko gerovei. Pažvelgta į ekonomine gerove pasižyminčių valstybių vaiko teisių apsaugos sistemas.

Trečioje darbo dalyje apžvelgiama nepilnamečių administracinė justicija. Atkreipiamas dėmesys į elgesio su nepilnamečiais, patekusiais į administracinį procesą, teisinį reguliavimą.

Ketvirtoje darbo dalyje pateikiami praktiniai vaiko teisių apsaugos politikos aspektai. Vaiko teisių apsaugos institucijų veiklos efektyvumas ir efektingumas analizuojamas pagalbos vaikui teikimo procese. Remiantis teismų praktika aiškinama tėvų valdžios sąvoka. Taip pat buvo atskleistos vyraujančios tendencijos tiriamoje srityje, praktiniame lygmenyje iškylančios problemos, numatomos ateities perspektyvos. Pateikiamos išvados ir pasiūlymai remiantis ekspertų vertinimais ir atlikta analize.

SUMMARY

CHILDREN'S RIGHTS AND THEIR PROTECTION IN LITHUANIAN ADMINISTRATIVE LAW

Pukienė J., Children's Rights and their Protection in Lithuanian Administrative Law / Final paper of the master of administrative law and procedure. Supervisor: assoc. prof. dr. Novikovas A. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Department of Administrative Law and Procedure, 2009. – 69 p.

Keywords: *child, underage person, children's rights, protection of children's rights, administrative law, violations of administrative law.*

The topic of children's rights dealt with in the final master's paper is relevant because over the last few decades, the notion of children's rights has undergone significant changes: today children are considered full subjects of law and possess separate rights and obligations. Thanks to legal regulation method used in administrative law and its close connection with social changes administrative law offers specific regulation measures aimed at guaranteeing the protection of children's rights and the improvement of their social status. Therefore, the **object of this analysis** – legal relations that appear in the process of implementing the protection of children's rights in Lithuania by the state authorities.

The subject of the analysis – activities of public administration institutions, including courts, aimed at implementing the protection of children's rights by applying administrative measures on underage persons. **The aim of the analysis** – to reveal the necessity of cross-institutional cooperation between institutions responsible for the implementation of children's rights, and the necessity of specific behaviour with children during administrative procedure.

The first part of the master's paper deals with the notion of child, an underage person. The other section of this part includes the analysis of child as separate subject of law.

The second part of the paper deals with the system of functions of the children's rights implementing institutions, the authority of these institutions and their influence on children's welfare. It also includes an overview of the children's rights protection systems in economically successful countries.

The third part deals with administrative justice of underage persons. Attention is paid at legal regulation of the behaviour with underage persons who have fallen under administrative justice.

The fourth part of the paper includes the presentation of practical aspects of the children's rights protection policy. Effectiveness and efficiency of activity of the children's rights protecting institutions is analyzed in the process of child help. The notion of parents' authority is interpreted based on the court practice. The paper reveals the tendencies prevailing in the sphere in question, the problems emerging in practice, and the anticipated future prospects. Based on experts' evaluations and the performed analysis, conclusions and recommendations are presented.